

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΣΧΟΛΗ Ν.Ο.Π.Ε.
ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

:

ΤΟΜΕΑΣ Α΄ ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΩΝ
ΣΠΟΥΔΩΝ ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΑΚΟ ΕΤΟΣ: 2006

ΔΙΠΛΩΜΑΤΙΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
του Αντωνίου Αναστασίου Μπαχούρου
ΑΜ 546ΠΜΣ

ΤΙΤΛΟΣ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΔΟΜΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

Επιβλέποντες

Ομ.Καθηγητής	Γεωργιάδης	Απόστολος
Επικ.Καθηγητής	Ρούσσος	Κλεάνθης
Λέκτορας	Λύτρας	Θεόδωρος

Αθήνα 2006

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΝΟΜΙΚΗΣ

ΤΟΜΕΑΣ Α' ΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

Π.Μ.Σ. ΑΣΤΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΗ ΣΥΜΒΑΣΗ
ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ ΔΟΜΙΚΟΥ ΕΡΓΟΥ

ΣΥΓΓΡΑΦΗ:

ΜΠΑΧΟΥΡΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

(Α.Μ. 546)

Υπεύθυνοι Καθηγητές:

Απ. Γεωργιάδης
Κλ. Ρούσσος
Θ. Λύτρας

ΑΘΗΝΑ 2006

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

<u>ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ</u>	8
---	---

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ⁹

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ⁹

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ⁹

<u>ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ</u>	9
--	---

<u><i>§1. Εννοιολογική οριοθέτηση</i></u>	9
---	---

<i>I. ΠΡΟΚΑΤΑΡΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΗΜΑΝΣΕΙΣ</i>	9
--	---

<i>II. ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ</i>	10
---	----

<i>III. Η ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ ΣΤΗΝ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ – ΤΟ ΕΡΓΟΛΑΒΙΚΟ ΣΧΕΔΙΟ</i>	10
--	----

<u><i>§2. Η νομική φύση των νέων εργασιών</i></u>	12
---	----

<u><i>I. ΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ</i></u>	12
---	----

<i>1. ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΕΨΗ</i>	12
---	----

<i>2. ΥΠΟΛΑΝΘΑΝΟΥΣΑ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΕΨΗ</i>	14
--	----

<u><i>II. ΜΕΤΑΓΕΝΕΣΤΕΡΗ ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΠΡΟΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ</i></u>	17
--	----

<i>1. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ. ΣΥΜΒΑΣΗ ΝΕΑ – ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΤΙΚΗ – ΑΝΑΝΕΩΣΗ</i>	17
---	----

<i>2. ΤΥΠΟΣ</i>	18
-----------------------	----

<i>3. ΤΑ ΕΝΝΟΜΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ – ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ</i>	21
---	----

<u><i>III. ΕΞΩΣΥΜΒΑΤΙΚΕΣ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ</i></u>	23
--	----

<i>1. ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΝΕΚΑ ΑΠΡΟΟΠΤΗΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΩΝ ΣΥΝΘΗΚΩΝ</i>	23
--	----

2. ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΠΙΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΑΛΗ ΠΙΣΤΗ.....	23
§3. Η υποχρέωση προς εκτέλεση.....	24
I. ΕΠΙ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΕΔΡΑΖΟΜΕΝΩΝ ΣΕ ΣΥΜΒΑΣΗ.....	24
II. ΕΠΙ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΠΟΥ ΔΕΝ ΕΔΡΑΖΟΝΤΑΙ ΣΕ ΣΥΜΒΑΣΗ.....	25
1. ΣΤΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΕΠΙ ΤΗ ΒΑΣΕΙ ΓΕΝΙΚΟΥ ΣΧΕΔΙΟΥ.....	25
2. ΣΤΙΣ ΚΛΑΣΣΙΚΕΣ ΣΥΜΒΑΣΕΙΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ.....	25
Α) ΑΝΤΙΘΕΤΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗ ΠΡΟΒΛΕΨΗ.....	25
Β) ΕΛΛΕΙΨΕΙ ΣΥΜΒΑΤΙΚΗΣ ΠΡΟΒΛΕΨΗΣ.....	26
3. ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΕΝΕΚΑ ΕΠΙΓΕΝΟΜΕΝΩΝ ΑΝΑΓΚΩΝ ΤΟΥ ΕΡΓΟΔΟΤΗ.....	31
§4. Τα όρια και ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος προς εκτέλεση νέων εργασιών.....	33
I. ΤΑ ΟΡΙΑ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗ.....	33
II. Η ΥΠΕΡΒΑΣΗ ΤΩΝ ΟΡΙΩΝ – ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΑΡΝΗΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ.....	36
III. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΑΣΚΗΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ ΠΡΟΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗ.....	38
IV. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΓΕΝΕΣΗΣ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΟΣ.....	39
§5. Η επίδραση των νέων εργασιών στην εργολαβική αμοιβή.....	40
I. Η ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟ ΥΨΟΣ ΤΗΣ ΕΡΓΟΛΑΒΙΚΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ.....	40
1. ΑΥΤΟΒΟΥΛΕΣ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΑΠΟ ΤΟΝ ΕΡΓΟΛΑΒΟ.....	40
2. ΝΕΑ ΑΥΤΟΤΕΛΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗ.....	43
3. ΟΙ ΥΠΟΛΟΙΠΕΣ ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ.....	44
Α) ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΕΦΑΡΜΟΓΗΣ ΤΟΥ ΑΡΘΡΟΥ 682 Α.Κ.....	44
Β) ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΜΕΤΡΗΣΗΣ ΚΑΙ ΠΛΗΡΩΜΗΣ.....	44
Γ) ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΚΑΤ' ΑΠΟΚΟΠΗΝ.....	45
Δ) ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΥΜΒΑΣΕΩΝ ΜΗ ΧΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ.....	48
II. ΚΑΤΑΒΟΛΗ ΕΠΙ ΠΛΕΟΝ Η ΕΛΑΤΤΟΝ ΑΜΟΙΒΗΣ.....	49
1. Ο ΤΡΟΠΟΣ ΚΑΤΑΒΟΛΗΣ.....	49
2. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΚΑΤΑΒΟΛΗΣ.....	51
§6. Η επίδραση των νέων εργασιών σε επιμέρους στοιχεία της συμβάσεως.....	51
I. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΟ ΧΡΟΝΟ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	52
1. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΑ ΣΥΜΦΩΝΗΘΕΝΤΑ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	52
Α) ΤΜΗΜΑΤΙΚΑ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ.....	52
Β) ΤΕΛΙΚΗ ΠΑΡΑΔΟΣΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ.....	53

<u>Γ) ΤΑ ΧΡΟΝΙΚΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΑΡΑΤΑΣΗΣ – ΕΝΝΟΜΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ ΤΗΣ ΥΠΕΡΒΑΣΗΣ ΤΟΥΣ</u>	54
<u>Δ) ΜΕΙΩΤΙΚΕΣ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΚΑΙ ΧΡΟΝΟΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ</u>	55
<u>2. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΜΦΩΝΗΘΕΝΤΩΝ ΠΟΙΝΙΚΩΝ ΡΗΤΡΩΝ ΜΗ ΕΓΚΑΙΡΗΣ ΕΚΠΛΗΡΩΣΗΣ</u>	56
<u>II. ΕΠΙΔΡΑΣΗ ΣΤΙΣ ΕΓΓΥΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΤΙΣ ΠΟΙΝΙΚΕΣ ΡΗΤΡΕΣ ΚΑΛΗΣ ΕΚΤΕΛΕΣΗΣ</u>	56
<u>1. ΠΕΡΙΠΤΩΣΕΙΣ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΝΕΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ</u>	57
<u>2. ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΑΡΧΙΚΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ</u>	58
 <u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ</u> <u>ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ</u>	60
<u>§1. Εννοιολογική οριοθέτηση</u>	60
<u>§2. Η διαδικασία ανάθεσης συμπληρωματικών εργασιών</u>	62
<u>I. Η ΕΝΑΡΞΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ – ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΕΙΣ ΚΑΙ ΠΕΡΙΠΤΩΣΙΟΛΟΓΙΑ</u>	62
<u>II. ΑΜΟΙΒΗ</u>	67
<u>1. ΠΟΤΕ ΣΥΝΤΑΣΣΕΤΑΙ Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. – ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ</u>	67
<u>2. Ο ΥΠΟΛΟΓΙΣΜΟΣ ΤΩΝ ΤΙΜΩΝ – ΤΟ ΟΡΙΟ ΤΟΥ 50%</u>	68
<u>3. ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΣΥΜΒΑΤΟΤΗΤΑΣ ΤΗΣ ΕΘΝΙΚΗΣ ΝΟΜΟΘΕΣΙΑΣ ΜΕ ΤΟ ΚΟΙΝΟΤΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ</u>	75
<u>4. ΟΛΟΚΛΗΡΩΣΗ ΤΗΣ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΟΡΙΣΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΗΣ ΕΡΓΟΛΑΒΙΚΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ</u>	76
<u>III. ΤΟ ΠΚΤΜΝΕ ΚΑΙ Ο Α.Π.Ε. ΕΙΔΙΚΟΤΕΡΑ</u>	80
<u>1. Η ΝΟΜΙΚΗ ΦΥΣΗ ΤΟΥ Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. ΚΑΙ ΤΟΥ Α.Π.Ε.</u>	80
<u>2. ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΟΥ Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. ΚΑΙ ΤΟΥ Α.Π.Ε.</u>	81
<u>3. Η ΣΧΕΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΟΥ Α.Π.Ε. ΚΑΙ ΤΟΥ ΠΡΟΓΕΝΕΣΤΕΡΟΥ Σ.Π.</u>	82
<u>4. Η ΕΓΚΡΙΣΗ Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. ΚΑΙ Α.Π.Ε. ΚΑΙ ΤΑ ΕΝΝΟΜΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ</u>	84
<u>5. ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΑ</u>	86
<u>IV. Η ΜΕΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ</u>	87
<u>§3. Νέες εργασίες επί τη βάση των διατάξεων του Α.Κ. στα δημόσια έργα</u>	89
<u>§4. Επείγουσες νέες εργασίες</u>	90

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΤΑΛΙΑ 93

§1. Εννοιολογικές αναφορές 93

§2. Συμπεφωνημένες αλλαγές 94

I. Η RATIO ΚΑΙ ΟΙ ΛΟΓΟΙ ΘΕΣΠΙΣΗΣ – ΤΟ ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΣΤΟΙΧΕΙΟ ΣΤΗΝ ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ 94

II. ΟΙ ΣΥΜΠΕΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΚΑΙ ΤΟ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟ ΤΗΣ ΣΥΜΦΩΝΙΑΣ 96

III. Η ΘΕΣΠΙΣΘΕΙΣΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ 97

IV. Ο ΤΥΠΟΣ ΤΗΣ ΕΓΚΡΙΣΕΩΣ 98

V. Η ΑΜΟΙΒΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ ΓΙΑ ΤΙΣ ΣΥΜΠΕΦΩΝΗΜΕΝΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ – ΟΥΣΙΑΣΤΙΚΟ ΚΑΙ ΔΙΚΟΝΟΜΙΚΟ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ 99

§3. Οι αναγκαίες αλλαγές 101

I. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ 101

II. ΤΑ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΙΚΑ ΟΡΙΑ ΤΗΣ ΡΥΘΜΙΣΗΣ – ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΠΑΡΕΜΦΕΡΕΙΣ ΡΥΘΜΙΣΕΙΣ 103

III. Η ΔΙΚΑΣΤΙΚΗ ΠΑΡΕΜΒΑΣΗ 103

IV. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΔΟΤΗ 104

V. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΑΠΟΖΗΜΙΩΣΗΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ 105

VI. ΤΟ ΔΙΚΑΙΩΜΑ ΔΙΑΛΥΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΒΑΣΗΣ 107

§4. Οι αλλαγές κατ' εντολή του εργοδότη 109

I. ΓΕΝΙΚΩΣ – Η RATIO 109

II. ΟΙ ΕΠΙΒΑΛΛΟΜΕΝΕΣ ΑΛΛΑΓΕΣ ΩΣ ΜΟΝΟΜΕΡΗΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΑ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ ΤΟΥ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΔΕΣΜΟΥ – ΤΟ ΟΡΙΟ 110

III. ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ – Ο ΧΡΟΝΟΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΔΟΣΗΣ 111

IV. ΠΑΡΕΠΟΜΕΝΑ ΖΗΤΗΜΑΤΑ – ΣΥΡΡΙΚΝΩΣΗ ΚΑΙ ΚΑΤΑΓΓΕΛΙΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΥ 112

V. Η ΘΕΣΠΙΣΘΕΙΣΑ ΑΠΟΔΕΙΚΤΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ 113

VI. Η ΣΧΕΣΗ ΜΕ ΤΑ ΛΟΙΠΑ ΕΙΔΗ ΝΕΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ 114

VII. ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΑΠΟ ΤΗ ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΙΚΟΥ ΑΝΤΙΚΕΙΜΕΝΟΥ – Η ΜΕΤΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΑΜΟΙΒΗΣ 114

§5. Οι αυθαίρετες εργασίες 116

I. ΕΝΝΟΙΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ 116

II. Η ΠΛΗΡΩΜΗ ΤΩΝ ΑΥΘΑΙΡΕΤΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ 117

III. ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΡΓΟΔΟΤΗ – ΥΠΟΧΡΕΩΣΕΙΣ ΤΟΥ ΕΡΓΟΛΑΒΟΥ 118

<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ</u>	
<u>ΓΑΛΛΙΑ</u>	119
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ</u>	
<u>ΙΣΠΑΝΙΑ</u>	122
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ</u>	
<u>ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ</u>	125
<u>§1. Το υιοθετούμενο σύστημα – Η Ιταλική επιρροή</u>	125
<u>§2. Οι διαφορές από τον Ιταλικό Αστικό Κώδικα</u>	127
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ</u>	
<u>ΕΛΒΕΤΙΑ</u>	129
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ</u>	
<u>ΑΓΓΛΟΣΑΞΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ</u>	130
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ</u>	
<u>ΡΩΣΙΑ</u>	132
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΩΟ</u>	
<u>§8. ΙΑΠΩΝΙΑ</u>	134
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ</u>	
<u>Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΟΥ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ - ΤΑ ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ ΤΗΣ</u> <u>F.I.D.I.C.</u>	136
<u>ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ</u>	
<u>ΕΠΙΜΕΤΡΟ</u>	138
<u>ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ ΘΕΩΡΙΑΣ – ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ</u>	140
<u>ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ</u>	141
<u>ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΔΕΛΤΙΟ</u>	150

ΕΙΣΑΓΩΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Με την παρούσα εργασία γίνεται μια συστηματική ανάλυση του θεσμού των νέων εργασιών στις συμβάσεις κατασκευής δομικού έργου, ήτοι των εργασιών που, παρότι δεν προβλέφθηκαν ρητά από τα μέρη κατά τη σύναψη της σύμβασεως, καθίστανται αναγκαίες για την *lege artis* κατασκευή του. Πρόκειται επομένως για *de facto* τροποποίηση του συμβατικού αντικειμένου, η οποία δοκιμάζει έντονα την κλασική θεωρία για τη δεσμευτικότητα των ενοχών. Συγκρούονται εν προκειμένω δύο βασικές ανάγκες στις οποίες τα μέρη στοχεύουν με τη σύναψη της σύμβασεως έργου: η σταθερότητα των συμβατικών υποχρεώσεων και ο σκοπός της κατασκευής ενός άρτιου και λειτουργικού έργου. Μάλιστα, ενδεικτικό της πρακτικής σημασίας του ζητήματος είναι το γεγονός ότι ορισμένες έννομες τάξεις έχουν εκτενώς ασχοληθεί με αυτό και έχουν ρυθμίσει κάθε λεπτομέρειά του, όπως διαφαίνεται και από τη συγκριτική εξέταση διαφόρων νομικών συστημάτων τα οποία αναλύονται.

Η πραγμάτευση των όσων θα αναπτυχθούν δεν παραμένει προσηλωμένη αποκλειστικά και μόνον στις διάφορες θεωρητικές κατασκευές, αλλά επεκτείνεται, εν είδη υποσημειώσεων, καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της και σε ένα *case study* βασικών κατασκευαστικών συμβάσεων, όπως ενδεικτικά η Σύμβαση κατασκευής του αεροδρομίου των Σπάτων ή του Αττικό Μετρό, οι οποίες χρησίμευσαν για την εξαγωγή και επαλήθευση των συμπερασμάτων που προέκυψαν από τη θεωρητική μελέτη. Σημειώνεται ότι κατά τη συγγραφή έγινε συνειδητή αποφυγή της γερμανικής έννομης τάξης, η οποία συστηματικά εντάχθηκε σε άλλο πεδίο έρευνας κατά τη διάρκεια της εκπόνησης της παρούσας.

Ως τελικό συμπέρασμα, στο μέτρο που μπορεί να βρεθεί μια κοινή σταθερά μετά τη συνολική μελέτη του θεσμού σε Ελλάδα και εξωτερικό, θα μπορούσε κανείς να σταθεί στην ελαστικότητα της σύμβασεως έργου, ενός θεσμού που δείχνει να ανταποκρίνεται με τον πλέον πρόσφορο τρόπο σε όποιες αντιξοότητες ανακύψουν κατά την εκτέλεσή της, κατά τρόπο που δεν απαντάται σε κανένα άλλο είδος ενοχικής σύμβασης.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΑ ΙΔΙΩΤΙΚΑ ΕΡΓΑ

§1. Εννοιολογική οριοθέτηση

Ι. Προκαταρκτικές επισημάνσεις.

Οι νέες εργασίες περιλαμβάνουν κάθε έργο που συνεχεται άμεσα, σε σχέση αναγκαιότητας κατά την υλοποίησή του, με το προκαθορισμένο αντικείμενο της συμβατικής ρύθμισης. Στην εξεταζόμενη έννοια συμπεριλαμβάνεται καθετί που απαιτείται, τόσο από τεχνικής όσο και από επιστημονικής σκοπιάς, για την πληρότητα του έργου. Η τελευταία κρίνεται πρωτίστως υπό το πρίσμα της ασφάλειας και της χρηστικότητας, αλλά και από κάθε άλλη άποψη (αισθητική, καταλληλότητα των χρησιμοποιηθέντων υλικών κ.λ.π.), ώστε να καλύπτει κάθε δυσμενή απόκλιση από την κανονική κατάσταση στην οποία θα έπρεπε να βρίσκεται το έργο, για να επιτελέσει τη χρήση για την οποία προορίζεται, με βάση τους γενικά παραδεδεγμένους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης. Απαραίτητη

προϋπόθεση είναι οι ελλείψεις του έργου να μην δύνανται να καταλογιστούν σε πλημμελή υπολογισμό ή σχεδίαση ενός εκ των συμβαλλομένων,¹ διότι εάν οι ελλείψεις του έργου οφείλονται σε υπαιτιότητα, ο υπαίτιος φέρει το βάρος των όποιων παρεκκλίσεων απαιτηθούν κατά την εκτέλεση της σύμβασης.

II. Διακρίσεις των νέων εργασιών.

Η νομική επιστήμη προχωρεί σε διακρίσεις των νέων εργασιών, ώστε να δοθεί η δυνατότητα συστηματικής μελέτης της έννοιας. Στο πλαίσιο των νέων εργασιών περιλαμβάνεται ποικιλομορφία εργασιών, οι οποίες δεν παρουσιάζουν κοινά στοιχεία ούτε έχουν κοινή αντιμετώπιση από το δίκαιο. Οι νέες εργασίες ενδέχεται να είναι είτε αυξητικές του αρχικού αντικειμένου του έργου είτε μειωτικές του. Εξ αυτών, οι επιπρόσθετες εργασίες μπορεί να είναι είτε νέες με τη στενή έννοια του όρου, ήτοι να απαιτούν την εκτέλεση από πλευράς του εργολάβου εργασιών που δεν είχαν καθόλου προβλεφθεί από τα μέρη, είτε υπερσυμβατικές, ήτοι να πρόκειται για εργασίες που είχαν μεν προβλεφθεί, αλλά σε διαφορετικές ποσότητες.

III. Η ελευθερία του εργολάβου στην εκτέλεση του έργου – Το εργολαβικό σχέδιο.

Για να γίνει πλήρως κατανοητό το εύρος της προβληματικής, απαιτείται να γίνουν ορισμένες προκαταρκτικές επισημάνσεις.

Από τη φύση της συμβάσεως έργου προκύπτει με σαφήνεια ότι ο εργοδότης βρίσκεται σε σχέση με τον εργολάβο σε θέση αυτονομίας. Η αυτονομία συνίσταται στην ελευθερία στην επιλογή

¹ Η έλλειψη της υπαιτιότητας ως προς τη δημιουργία των ελλείψεων αποτελεί απαραίτητη προϋπόθεση για όλα όσα κατωτέρω θα αναπτυχθούν. Πρβλ. μεταξύ άλλων Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-

τόσο των μέσων όσο και των μεθόδων για την επίτευξη του προσδοκώμενου αποτελέσματος.² Στον εργοδότη επιφυλάσσεται μόνο δικαίωμα εποπτείας και «ακραίου» ελέγχου της εκτέλεσης του έργου κατ' άρθρα 686 και 687 Α.Κ.. Η ελευθερία του εργολάβου είναι σύμφυτη με τη σύμβαση έργου και το αποτελεί το διαφοροποιό στοιχείο της τελευταίας συγκριτικά με άλλες συμβάσεις, όπως τη σύμβαση εργασίας. Ακόμα και όταν ο εργοδότης επιφυλάσσει για τον εαυτό του τη διεύθυνση και την επίβλεψη του έργου, η ελευθερία του εργολάβου, παρότι μειώνεται αισθητά δεν εκλείπει σε καμία περίπτωση. Τούτο διότι ακόμα και όταν ο εργολάβος καθίσταται απλός εκτελεστής των εντολών του εργοδότη έχει και πάλι την υποχρέωση, κατ' άρθρα 685§2 και 699 Α.Κ., να τηρεί τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης και να προσφέρει στον εργοδότη ένα τεχνικό αποτέλεσμα σύμφωνο με τις ανάγκες του.³

Όριο σε αυτή την ελευθερία αποτελεί το συμφωνηθέν σχέδιο εργασιών, το οποίο αποτελείται τόσο από το γενικό συμφωνητικό εκτέλεσης των εργασιών όσο και από την ειδικότερη συγγραφή υποχρεώσεων και τα σχέδια που αποτελούν το αντικείμενο της εν λόγω σύμβασης. Το σύνολο των ανωτέρω αποτελούν το εν ευρεία εννοία κατασκευαστικό σχέδιο. Τούτο μπορεί να είναι είτε γενικό, θέτοντας μονάχα τις προδιαγραφές τις οποίες προσδοκά ο εργοδότης από το έργο, οπότε αφήνεται ο εργολάβος απολύτως ελεύθερος να προβεί τόσο στο σχεδιασμό όσο και στην εκτέλεση του έργου, είτε να είναι ειδικότερο, οπότε ο εργοδότης παρέχει στον εργολάβο όλα τα σχέδια τα οποία ο τελευταίος καλείται μονάχα να εφαρμόσει επί του εδάφους. Εν προκειμένω πρόκειται για σύμβαση «απλής

Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 παρ. 8 σελ. 637, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

² Πρβλ. Σπυριδάκη Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, τομ.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993, VIII, Β, i,7α, 131 και Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §171, 47.

³ Η εν λόγω αυτονομία δεν αίρεται ούτε στο πλαίσιο της σύμβασης εκτέλεσης δημοσίου έργου, παρότι ο περιορισμός της δυνατότητας παρεκκλίσεων του εργολάβου αποτελεί το ζητούμενο στις δημόσιες συμβάσεις αφού κρίνεται πως με αυτούς τους περιορισμούς αποφεύγεται το φαινόμενο της «δόλιας κακοδιαχείρισης» σε βάρος του Δημοσίου και προασπίζεται το δημόσιο συμφέρον.

κατασκευής», ενώ στην πρώτη περίπτωση ο εργολάβος, αφού παραλάβει το γενικό σχέδιο αναλαμβάνει παράλληλα, επιπροσθέτως της κατασκευής, και την εκπόνηση του ειδικότερου σχεδίου του έργου.⁴ Μάλιστα, στην τελευταία περίπτωση, γίνεται στη θεωρία περαιτέρω διάκριση αναφορικά με το τελικώς παραδιδόμενο έργο. Εάν τούτο δίδεται έτοιμο προς χρήση για το σκοπό για τον οποίο προσδιορίζεται από τον εργοδότη πρόκειται για «σύμβαση με το κλειδί στο χέρι», ενώ εάν το έργο προορίζεται να υποστεί και περαιτέρω προετοιμασία για να δοθεί προς χρήση, τότε έχουμε να κάνουμε με απλή «σύμβαση μελέτης – κατασκευής». Σε αμφότερες τις περιπτώσεις η αυτονομία του εργολάβου αναδεικνύεται στο έπακρο, πλην όμως βρίσκει πάντα το όριό της στο πλαίσιο της συμβατικής δέσμευσης που έχει αναληφθεί.

§2. Η νομική φύση των νέων εργασιών

Αναφορικά με τη νομική φύση των νέων εργασιών, τούτες δεν αντιμετωπίζονται ενιαία από το δίκαιο, αλλά στον όρο νέες εργασίες, υπό την ευρεία του έννοια, υπάγονται περισσότερα νομικές διακρίσεις.

I. Συμβατικές νέες εργασίες.

1. Προγενέστερη συμβατική πρόβλεψη.

Η απλούστερη περίπτωση είναι αυτή της προγενέστερης, κατά την ανάληψη της αρχικής δέσμευσης των μερών, ρητής συμβατικής

⁴ Στην πράξη βέβαια η εκπόνηση του «εκτελεστικού» σχεδίου μπορεί να ανατεθεί από τον εργολάβο σε εξειδικευμένο τεχνικό γραφείο, εάν ο τελευταίος δεν διαθέτει την απαραίτητη υλικοτεχνική υποδομή για την εκπόνησή του, τούτο όμως ουδόλως επηρεάζει το βαθμό ευθύνης του εργολάβου για την ορθή δημιουργία του, δεδομένων των άρθρων 330, 334 Α.Κ., αλλά ενδεχομένως και 922 επ..

πρόβλεψης για την πραγματοποίηση αλλαγών στον τρόπο εκτέλεσης του έργου. Η σχετική δυνατότητα πηγάζει ευθέως από το άρθρο 361 Α.Κ. και επομένως δεν γεννώνται ιδιαίτερες προβληματικές. Είναι χαρακτηριστικό πως σε όλα τα μεγάλα διεθνή πρότυπα συμβάσεων που έχουν δημοσιευθεί προβλέπεται ρητά η εν λόγω ευχέρεια.⁵ Η κατασκευαστική πρακτική έχει εξάλλου πάμπολλες φορές αποδείξει ότι η εφαρμογή των σχεδίων επί του εδάφους δύναται να καταστήσει έκθετη οποιαδήποτε μελέτη, όσο πλήρης και επιμελής να είναι αυτή, με αποτέλεσμα μικρής ή μεγάλης εκτάσεως παρεκκλίσεις.⁶ Για τον λόγο αυτό παρέχεται το δικαίωμα σε έναν εποπτεύοντα μηχανικό ή αρχιτέκτονα, ο οποίος δύναται να είναι είτε της κοινής επιλογής των μερών είτε εκπρόσωπος μόνον του εργοδότη, να επιβάλει κατά τρόπο δεσμευτικό για τον εργολάβο αλλαγές στον τρόπο εκτέλεσης του έργου.

Αναφορικά με τη νομική θέση του αρχιτέκτονα – μηχανικού, στην περίπτωση κατά την οποία έχει οριστεί αποκλειστικά από τον εργοδότη, θα πρέπει να θεωρηθεί αντιπρόσωπος του εργοδότη, οι δε οδηγίες του δεν διαφοροποιούνται νομικώς από τις εντολές που ο τελευταίος δίνει είτε επί τη βάσει των άρθρων 686 επ. Α.Κ. είτε από τη σύμβαση. Είναι σαφές ότι εν προκειμένω ο εργοδότης δεν μπορεί να δώσει στον αρχιτέκτονα – μηχανικό περισσότερες εξουσίες από όσες ο ίδιος έχει. Εντούτοις, όταν αποτελεί άτομο κοινής επιλογής των μερών θεωρείται «τρίτος» κατά την έννοια του άρθρου 371 Α.Κ.. Τούτο διότι στον αρχιτέκτονα – μηχανικό τα μέρη έχουν ουσιαστικώς αναθέσει τον καθορισμό της τελικής μορφής του έργου.

⁵ Σε μικρότερο βαθμό πάντως στις συμβάσεις επί τη βάσει «γενικού σχεδίου» του εργοδότη, όπου είναι ο εργολάβος που αναλαμβάνει τη σχεδίαση του έργου, ένεκα πρακτικών δυσκολιών που θα επέφερε αυτό το συμβατικό σχήμα όπου ο εργολάβος θα είχε την ευθύνη της τεχνικής σχεδίασης του έργου και ταυτόχρονα το βάρος να δέχεται τις εντολές κάποιου που δεν είναι εξοικειωμένος με το εκτελούμενο σχέδιο.

⁶ Πρβλ. επ' αυτού τις χαρακτηριστικές δηλώσεις του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Γ. Σουφλιά στις 28/6/2004 επί της παρουσίασης του σχεδίου νόμου για την κατάργηση του «μαθηματικού τύπου» και το νέο σύστημα ανάθεσης των δημοσίων έργων, ήδη Ν.3263/2004 «Μειοδοτικό σύστημα ανάθεσης των δημοσίων έργων και άλλες διατάξεις».

Ο αρχιτέκτων – μηχανικός, ως τρίτος στη συμβατική σχέση των μερών, δεν έχει ίδιον συμφέρον στην εκτέλεση του έργου. Ο ρόλος του προσομοιάζει με ένα είδος «φίλτρου» των απαιτήσεων του εργοδότη για αλλαγές στο έργο. Επομένως το αίτημα για νέες εργασίες και ο προσδιορισμός τους κατά δίκαιη κρίση είναι όχι μόνον δικαίωμα αλλά και υποχρέωση του αρχιτέκτονα - μηχανικού.

Αξίζει να σημειωθεί ότι η υπεισέλευση ενός τρίτου στο συμβατικό δεσμό δεν μειώνει την προαναφερθείσα αυτονομία του εργολάβου, ο οποίος συνεχίζει να έχει ελευθερία στην εκτέλεση του έργου αλλά και το δικαίωμα να προβάλει σύμφωνα με τα όσα κατωτέρω θα αναφερθούν αντιρρήσεις για τον προτεινόμενο τρόπο εκτέλεσης. Ομοίως η παρουσία του αρχιτέκτονα – μηχανικού δεν επενεργεί μειωτικά στο όριο ευθύνης του εργολάβου, αφού ο τελευταίος εξακολουθεί να βαρύνεται με την υποχρέωση παράδοσης ενός έργου ανταποκρινόμενου στους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης. Για να καταλήξει κανείς στην αντίθετη άποψη ο εργολάβος θα έπρεπε να υπέχει στο πλαίσιο του συμβατικού δεσμού θέση απλού εκτελεστή των οδηγιών του εργοδότη ή του αρχιτέκτονα - μηχανικού και επομένως η σύμβαση θα συγκέντρωνε τα τυπικά χαρακτηριστικά της σύμβασης εργασίας και όχι έργου.

2. Υπολανθάνουσα συμβατική πρόβλεψη.

Υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών μπορεί ενδεχομένως να προκύψει, παρά τη σιωπή των μερών στη σύμβαση, ερμηνευτικά. Εν προκειμένω οι προς εκτέλεση εργασίες ορθό είναι να θεωρηθούν μέρος της αρχικής συμβατικής παροχής και ως εκ τούτου να αντιμετωπίζονται ως μέρος της αρχικής παροχής.

Είναι η περίπτωση όταν το «ξερό γράμμα» της σύμβασης δεν περιέχει ρύθμιση αναφορικά με την εκτέλεση νέων εργασιών ή τούτη

είναι ελλειπτική, οπότε το εν λόγω κενό, υπό την προϋπόθεση της ύπαρξης επαρκούς ερείσματος στο κείμενο, πληρώνεται ερμηνευτικά για την επίτευξη του σκοπού της συμβάσεως και την πραγμάτωση της κοινής δικαιοπρακτικής βουλήσεως των μερών. Είναι εξάλλου δεδομένη, και γίνεται γενικότερα αποδεκτή κατά την ερμηνεία των συμβάσεων, η άποψη ότι το απλό γραμματικό στοιχείο ποτέ δεν αποτελεί μόνο του επαρκές ερμηνευτικό κριτήριο για την εύρεση του κανονιστικού νοήματος του συμβατικού δεσμού που διέπει τα μέρη. Πιο συγκεκριμένα, παρότι για την ορθή ερμηνεία του νοήματος της δικαιοπρακτικής βούλησης ο ερμηνευτής προσφεύγει αρχικά στο άρθρο 173 Α.Κ., το οποίο, στο πλαίσιο της ατομικής ικανότητας κατανοήσεως του αποδέκτη, δίνει βαρύτητα στην πραγματική βούληση του δηλούντος, το γράμμα της σύμβασης συμπληρώνεται από το άρθρο 200 Α.Κ. το οποίο προστατεύει με βάση την καλή πίστη τα δικαιολογημένα συμφέροντα του αποδέκτη της δήλωσης βουλήσεως. Κατ' ακολουθία, όταν υπάρχει αμφιβολία αναφορικά με την υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών, ο ερμηνευτής είναι υποχρεωμένος να προσδώσει στον εριζόμενο όρο της σύμβασης εκείνο το νόημα που προσήκει με βάση τις ατομικές συνθήκες των συγκεκριμένων μερών. Για την *in concreto* ερμηνεία της σύμβασης απαιτείται αξιόσιμη γνώση του εργολάβου, η οποία συνήθως θα συντρέχει, ένεκα της εξειδικευμένης γνώσης και της αυξημένης εμπειρίας του τελευταίου, ενώ βαρύνουσα σημασία έχουν και τα συναλλακτικά ήθη που διαμορφώνονται στις συναλλαγές.

Οσάκις δε εμφανίζονται κενά αναφορικά με τις επιπρόσθετες εργασίες, ιδίως όταν πρόκειται για συμβάσεις «με το κλειδί στο χέρι» ή «μελέτης – κατασκευής», δύνανται να συντρέχουν οι προϋποθέσεις της συμπληρωτικής ερμηνείας. Πιο συγκεκριμένα, χωρεί συμπληρωτική ερμηνεία της σύμβασης όταν η τελευταία δεν περιέχει μεν πρόβλεψη για τις νέες εργασίες, το κενό, όμως, είναι ακούσιο και επιβάλλεται η πλήρωσή του για να επιτευχθεί ο σκοπός

της σύμβασης, ήτοι η κατασκευή ενός άρτιου και λειτουργικού έργου. Εν προκειμένω, ο ερμηνευτής οφείλει, συμμορφούμενος με τις επιταγές της καλής πίστης, να εξεύρει την εικαζόμενη βούληση των μερών, όπως αυτή δύναται να συναχθεί από εξωγενείς της συμβάσεως παράγοντες (λ.χ. δηλώσεις κατά το στάδιο των διαπραγματεύσεων ή κατά το στάδιο εκτέλεσης του έργου και πριν τη γένεση της διαφοράς). Η συμπληρωτική ερμηνεία της σύμβασης στηρίζεται στο άρθρο 200 Α.Κ., το οποίο επιβάλλει την ερμηνεία του γράμματος της συμβάσεως με γνώμονα την καλή πίστη και όχι μονάχα με αυστηρή προσήλωση στις λέξεις. Η διαφορά της συγκεκριμένης ερμηνευτικής από την επεξηγηματική ερμηνεία έγκειται στο γεγονός της καθαρής υπέρβασης του γράμματος. Αξίζει να σημειωθεί ότι εν προκειμένω ο ερμηνευτής για να προβεί σε τέτοια ερμηνεία θα πρέπει να έχει σταθερά ερμηνευτικά στηρίγματα, δεδομένου ότι δεν επιτρέπεται να προβεί σε διάπλαση του συμβατικού δεσμού⁷ ή σε διορθωτική παρέμβαση επ' αυτού, ρόλος ο οποίος επιφυλάσσεται αποκλειστικά στα άρθρα 288 και 388 Α.Κ., όταν πληρούνται το πραγματικό τους.

Αναφορικά, με το εύρος της σχετικής διάταξης αξίζει να σημειωθεί ότι, σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η συμπληρωτική ερμηνεία υπερισχύει, ως ειδικότερη, των ενδοτικού δικαίου κανόνων.⁸ Παρά ταύτα, θα πρέπει να σημειωθεί πως έχει υποστηριχθεί και η αντίθετη άποψη, η οποία στηρίζεται στο γεγονός ότι οι ενδοτικού δικαίου κανόνες έχουν θεσπιστεί με σκοπό ακριβώς να καλύψουν τα κενά που τα μέρη αφήνουν αρρύθμιστα, ώστε να εξασφαλίζεται με αυτό τον τρόπο η πλήρης «δικαιική κάλυψη» της

⁷ Κάτι ανεπίτρεπτο στο δικαϊκό μας σύστημα το οποίο προφυλάσσει την ελευθερία της ιδιωτικής βούλησης, και ταυτοχρόνως αντίθετο και στους όποιους δικαϊκούς κανόνες, ενδοτικούς ή αναγκαστικούς, που περιέχουν σχετική ρύθμιση.

⁸ Πρβλ. Δωρή Φ., Σχόλιο στην Α.Π.250/1998, ΝοΒ 1999, 775, Παπανικολάου Π., Μεθοδολογία του ιδιωτικού δικαίου και ερμηνεία των δικαιοπραξιών, Αθήνα 2000, 352 επ.. Παρά ταύτα η νομολογία φαίνεται να μην προβαίνει στη διάκριση, όπως φαίνεται και από την προαναφερθείσα σχολιαζόμενη Α.Π. 250/1998, ΝοΒ 1999, 772.

συμβατικής σχέσης, σκοπός ο οποίος άλλως τείνει να καταστρατηγηθεί.

II. Μεταγενέστερη συμφωνία προς εκτέλεση νέων εργασιών.

1. Εννοιολογικός προσδιορισμός. Σύμβαση νέα – τροποποιητική – ανανέωση.

Για την μεταγενέστερη τροποποίηση του υπό εκτέλεση έργου οι συμβαλλόμενοι δύνανται να προβούν είτε σε τροποποίηση της αρχικής σύμβασης είτε στη σύναψη νέας συμβάσεως έργου με την οποία να αναλαμβάνεται η δημιουργία των επιζητούμενων νέων εργασιών.

Η διάκριση του συμβατικού δεσμού στην πράξη δεν είναι εντούτοις πολλές φορές ευχερής. Οι συμβαλλόμενοι συμφωνούν στην εκπόνηση νέων εργασιών, ενδεχομένως και γραπτώς, χωρίς να θέτουν πολλές φορές ιδιαίτερους όρους για την εκτέλεσή τους, ενώ ταυτόχρονα δεν συνειδητοποιούν τις λεπτές νομικές διαφορές στις αναληφθείσες υποχρεώσεις τους. Σχηματικά, ως γενικές κατευθυντήριες γραμμές κατά την ερμηνευτική προσέγγιση, θα μπορούσαν να κριθούν: υπέρ της τροποποίησης της αρχικής σύμβασης η ελλειπτικότητα του συμβατικού κειμένου, η μόνη αναφορά σε τεχνικά θέματα, ο προσδιορισμός του έργου συνολικά με τη νέα του μορφή, η ρητή αναφορά στην αρχική σύμβαση και η μεταβολή παρεπόμενων όρων της αρχικής σύμβασης όπως των χρονοδιαγραμμάτων, ενώ υπέρ της εναλλακτικής της σύναψης ανεξάρτητης σύμβασης συνηγορούν η μόνη αναφορά στη σύμβαση των νέων εργασιών και η πλήρης αποσιώπηση της αρχικής σύμβασης, ο προσδιορισμός ξεχωριστής και ανεξάρτητης αμοιβής in

toto για το έργο, και επικουρικά η φύση των εργασιών αυτών όταν τούτες είναι αυτονομημένες από το αρχικό συμβατικό αντικείμενο.

Στο όριο των ανωτέρω, και ιδίως της μεταγενέστερης τροποποίησης της σύμβασης, βρίσκεται ο θεσμός της ανανέωσης της αρχικής ενοχής. Εν προκειμένω, η βούληση των μερών έχει περισσότερο βαρύνουσα σημασία, διότι αποτελεί και το διακριτικό χώρισμα από τους ανωτέρω συμβατικούς τύπους. Πιο συγκεκριμένα, για να υπάρχει ανανέωση θα πρέπει τα μέρη να θέλησαν, επιπροσθέτως της τροποποίησης του συμβατικού αντικειμένου, και την επέλευση των προσθέτων αποτελεσμάτων της ανανέωσης, ήτοι τη δημιουργία ad nutum ενός συμβατικού δεσμού, βασιζόμενου μεν στον παλαιότερο αλλά ανεξάρτητο από αυτόν. Η εν λόγω σύμβαση προσομοιάζει στο θεσμό της υπόσχεσης αντί καταβολής, αναφορικά με τα αποτελέσματά της απόσβεσης της αρχικής ενοχής και τη δημιουργία νέας προς αντικατάστασή της. Μάλιστα, ο νομοθέτης συνεπής με την επιλογή που κάνει στο άρθρο 421 Α.Κ. απαιτεί στο άρθρο 438 Α.Κ. τα μέρη με σαφήνεια να επιζητούν στη μεταξύ τους σύμβαση το αποτέλεσμα της ανανέωσης, ακόμα και αν τούτο δεν αναφέρεται ρητά, άλλως δεν έχουμε παρά απλή υπόσχεση χάριν καταβολής.

Σε όλες τις ανωτέρω περιπτώσεις οι συμβαλλόμενοι δεν γνωρίζουν περιορισμούς ούτε στην ποιότητα των αλλαγών που μπορούν να επιφέρουν στο έργο ούτε στην ποσότητα αυτών.

2. Τύπος.

Ο νόμος δεν επιβάλλει για τις νεώτερες τροποποιήσεις της σύμβασης την τήρηση ιδιαίτερου τύπου, κάτι απολύτως συνεπές με την επιλογή του νομοθέτη να μην απαιτήσει τέτοιο ούτε για την αρχική σύμβαση. Παρ' όλα αυτά, όταν πρόκειται για τροποποιήσεις

του αρχικού αντικειμένου της συμβάσεως, εάν για την αρχική σύμβαση απαιτείται τύπος, τούτος θα πρέπει να τηρηθεί και για τις τροποποιήσεις, εφόσον συντρέχουν αυτοτελώς για αυτές οι αυστηρότερες διατάξεις αναφορικά με τον τύπο. Αυτή είναι παραδείγματος χάριν η περίπτωση της οικοδόμησης με αντιπαροχή, όπου, ένεκα του ότι το εργολαβικό αντάλλαγμα συνίσταται σε μεταβίβαση μέρους του ακινήτου, υποβάλλεται στο συμβολαιογραφικό τύπο, τύπο στον οποίο υπόκειται επομένως και η μεταγενέστερη σύμβαση εφόσον υπάρχει μεταβολή είτε στο εργολαβικό συμφωνητικό είτε στο υπό δημιουργία έργο, δεδομένου ότι ήδη με το εργολαβικό αντάλλαγμα γίνεται ταυτόχρονα και σύσταση των οριζοντίων ιδιοκτησιών.

Τα μέρη έχουν τη δυνατότητα, ιδίως για τροποποιήσεις του αρχικού συμβατικού αντικειμένου, να συμφωνήσουν με την αρχική σύμβαση στην τήρηση είτε συστατικού είτε αποδεικτικού εκούσιου τύπου προς αποφυγή διενέξεων και αποδεικτικών δυσκολιών.⁹ Ο τύπος μπορεί να συνίσταται είτε στην τήρηση ιδιωτικού εγγράφου, όπως είναι το συνηθέστερο, αλλά ακόμα και στην τήρηση δημοσίων εγγράφων όπως το συμβολαιογραφικό. Στην πράξη προβλήματα θα μπορούσαν να ανακύψουν από τη χρήση νέων τεχνολογιών όπως της τηλεομοιοτυπίας (fax), ή ακόμα και του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου (e-mail). Το πρόβλημα ανακύπτει κάθε φορά που γίνεται αναφορά γενικώς στον έγγραφο τύπο, διότι είναι ξεκάθαρο ότι όταν τα μέρη επιλέξουν να κάνουν χρήση της δυνατότητας τους να ορίσουν τον εκούσιο τύπο, δύνανται να προβλέψουν ρητά και τα ανωτέρω ηλεκτρονικά έγγραφα ως τύπο. Συστηματικά επιβάλλεται να γίνει διάκριση ανάμεσα στα μη γνήσια ηλεκτρονικά έγγραφα, όπως είναι το fax, και στα γνήσια ηλεκτρονικά έγγραφα, όπως τα μηνύματα του ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Για τα πρώτα κρατεί μάλλον η αρνητική άποψη, η οποία έχει την υποστήριξη κλασικών

πλέων θεωρητικών,¹⁰ παρότι δεν λείπουν νεότερες φωνές στη θεωρία,¹¹ οι οποίες τείνουν να τα εξομοιώσουν με τα ιδιωτικά έγγραφα, ιδίως δε ένεκα του γεγονότος ότι η ταυτότητα του εκδότη και αποστολέα δύναται να επαληθευτεί και από το μηχανικό αποτύπωμα που φέρει κάθε fax στην αρχή και το τέλος του. Αναφορικά με τα *stricto sensu* αποδεικτικά έγγραφα, τούτα θα πρέπει περαιτέρω να διακριθούν στα ρυθμισμένα με βάση το π.δ.105/2001, το οποίο ενσωμάτωσε την Οδ. 99/93, και μη. Τα πρώτα, τα οποία φέρουν την «ηλεκτρονική υπογραφή»¹² που ορίζεται από το π.δ.105/2001, εξομοιώνονται πλήρως με ιδιωτικά έγγραφα, οπότε πληρούν τις απαιτήσεις περί εγγράφου τύπου. Τα δεύτερα, όμως, για τα οποία ο κοινοτικός νομοθέτης αφήνει ελεύθερο τον εθνικό νομοθέτη να καθορίσει εάν αποτελούν «έγγραφα» ή όχι, δεν ρυθμίζονται ειδικώς στο νόμο και ως εκ τούτου θα πρέπει να θεωρηθούν ότι δεν πληρούν τις περί τύπου προϋποθέσεις.¹³ Σύμφωνα με τα ανωτέρω είναι η νομολογία τόσο του Αρείου Πάγου¹⁴ όσο και των δικαστηρίων της ουσίας¹⁵.

Μολαταύτα, ακόμα και όταν δεν έχει τηρηθεί ο ανωτέρω τύπος, συστατικός ή αποδεικτικός, εφόσον είναι εκούσιος δύναται να θεραπευτεί με μεταγενέστερη τήρησή του, δεδομένου ότι με τον τρόπο αυτό γίνεται παγίως δεκτό ότι τα μέρη σιωπηρώς δηλώνουν τη

⁹ Πρβλ. Γεωργιάδη Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 2002, 383.

¹⁰ Πρβλ., υπό διαφορετικές νομικές προσεγγίσεις που κατατείνουν όμως στη μη αποδοχή του fax ως ιδιωτικού εγγράφου, Γεωργιάδη Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 2002, 23 επ., 388 επ., Βρέλλη Σπ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. Ι, Αθήνα, 1978, άρθρο 160, αρ.12, 251, Μπέη Κ., Τα έγγραφα στην πολιτική δίκη, Δ 1992, 44 επ..

¹¹ Πρβλ., υπό διαφορετικές νομικές βάσεις, αναλυτικά Χριστοδούλου Κ., Ηλεκτρονικά έγγραφα και ηλεκτρονική δικαιοπραξία, Αθήνα, 2004, 6 επ., Σταμπέλου Χ., Κύρος τηλεομοιοτυπικά καταρτιζόμενης συμβάσεως, ΚριτΕ 1994, 150 επ., Σπυριδάκης ΓενΑρχ Β/1 1985, 175στ,505.

¹² Ήτοι μια τεχνική μέθοδο απόδειξης της γνησιότητάς του (άρθρο 2 αρ.1 Οδ 99/93 = π.δ. 150/2001).

¹³ Για μια εκτενέστερη ανάλυση της φύσης του ηλεκτρονικού εγγράφου, η οποία εκφεύγει των ορίων της παρούσας, βλ. Χριστοδούλου Κ., Ηλεκτρονικά έγγραφα και ηλεκτρονική δικαιοπραξία, Αθήνα, 2004, 61 επ..

¹⁴ Έτσι π.χ. η Α.Π. 1628/2003, ΕλλΔνη 2004, 724, η οποία αναφέρεται στο e-mail ως «ηλεκτρονικό γράμμα» και το θεωρεί ως δικαστικό τεκμήριο και αποδεικτικό μέσο που δεν πληροί τους όρους του νόμου.

¹⁵ Πρβλ. προσφάτως ΜΠρωτΑθ 1693/2004, ΔιΜΕΕ 2004, 404.

βούλησή τους για κατάργηση ή τροποποίηση της περί τύπου συμφωνίας τους κατ' άρθρο 159 §2 Α.Κ..

Ιδιαίτερο ζήτημα ανακύπτει αναφορικά με τη μη κατάρτιση συμβολαιογραφικού εγγράφου στις περιπτώσεις κατασκευής οικοδομής με αντιπαροχή. Εν προκειμένω η ακυρότητα είναι απόλυτη ένεκα της ελλείψεως ειδικής νομοθετικής πρόβλεψης θεραπείας της.

3. Τα έννομα αποτελέσματα – διακρίσεις.

Εάν τα μέρη θέλησαν να τροποποιήσουν την αρχική σύμβαση, συνεχίζουν να ισχύουν οι όροι της αρχικής συμφωνίας. Μόνο με αντίθετη συμβατική ρήτρα στη νέα σύμβαση είναι δυνατή η απόκλιση από τα αρχικώς συμφωνηθέντα. Η αντίθετη πρόβλεψη δύναται να είναι είτε ρητή είτε να συνάγεται ερμηνευτικώς εάν τα μέρη με σαφήνεια εξωτερικεύσουν την αντίθετη βούλησή τους. Επιπρόσθετο χαρακτηριστικό της τροποποιητικής σύμβασης είναι η επακολουθηματική της φύση. Κατ' εφαρμογή τούτης κάθε νομική πλημμέλεια της αρχικής σύμβασης πλήττει αναπόφευκτα και τη σύμβαση για τις νέες εργασίες. Από την άλλη παραμένουν σε ισχύ ενδεχόμενες εξασφαλίσεις όπως ποινικές ρήτρες και εγγυητικές επιστολές καλής εκτέλεσης από πλευράς του εργολάβου ή προσωπικές ή εμπράγματα ασφάλειες για τον κίνδυνο αφερεγγυότητας του εργοδότη.

Σε περίπτωση που προκριθεί η λύση της δημιουργίας ενός νέου συμβατικού δεσμού η νέα σύμβαση και επομένως η ρύθμιση των νέων εργασιών είναι ανεξαρτητοποιημένη από την αρχική σύμβαση. Κατ' επέκταση, εάν υπάρξουν πλημμέλειες στην αρχική σύμβαση οι οποίες οδηγήσουν τελικά στην μεταβολή των όρων της ή ακόμα και στη μερική ή ολική ακυρότητα της, η νέα σύμβαση δεν θα επηρεαστεί συνεχίζοντας να παράγει τα έννομα αποτελέσματά της.

Προκύπτει κατ' ανάγκη ότι μοναδικός τρόπος εξόδου από το αδιέξοδο θα μπορούσε να είναι η προσφυγή στη θεωρία περί δικαιοπρακτικού θεμελίου η οποία δύναται να οδηγήσει σε κατάλυση του νέου συμβατικού δεσμού, όταν κριθεί ότι τα μέρη οδηγήθηκαν σε αυτόν έχοντας ως κοινό σκοπό την κατασκευή του έργου και στηρίζουν τη βούλησή τους στο κοινό θεμέλιο της εγκυρότητας της αρχικής συμβάσεως.

Παρά ταύτα, ο εφαρμοστής του δικαίου δεν μπορεί να χάσει τελείως από τα μάτια του την πρώτη σύμβαση. Η εν λόγω σύμβαση είναι και θα πρέπει να αποτελεί σταθερό ερμηνευτικό εργαλείο. Οσάκις από το κείμενο της νεότερης συμβάσεως δύναται να προκύψει αμφισημία, ο ερμηνευτής πρέπει να προκρίνει τη λύση που είναι η πλέον συμβατή με την αρχική σύμβαση. Ακόμα και σε περιπτώσεις ελλειπτικών συμβάσεων οι οποίες δεν περιέχουν ρυθμίσεις για βασικά θέματα, πρέπει να γίνει δεκτή η ύπαρξη σιωπηρής παραπομπής στο πρώτο συμβατικό κείμενο για την ερμηνεία τους με βάση τις αρχές της συμπληρωτικής ερμηνείας για την οποία έγινε λόγος. Όμως, ποινικές ρήτρες, εγγυήσεις καθώς και κάθε άλλη ασφάλεια που ενδεχομένως είχε συμφωνηθεί πρέπει να συσταθεί εκ νέου, δεδομένου ότι έχει γεννηθεί πλέον νέα ενοχή.

Εάν οι συμβαλλόμενοι επέλεξαν το θεσμό της ανανέωσης, η αρχική συμβατική ενοχή εξαλείφεται και τη θέση της παίρνει μια νέα. Η τελευταία είναι εν πολλοίς ανεξάρτητη της προηγούμενης. Μόνη εξαίρεση προβλέπεται από το άρθρο 437 Α.Κ. όταν η αρχική σύμβαση ήταν άκυρη ή ακυρώσιμη, εάν ο οφειλέτης ανυπαίτιως αγνοούσε το ελάττωμα αυτό της σύμβασης. Επιπροσθέτως, με την ανανέωση εξαλείφεται κάθε ασφάλεια που είχε δοθεί υπέρ της ορθής εκτέλεσης της αρχικής ενοχής, με μόνη εξαίρεση της εγγύησης, του ενεχύρου ή της υποθήκης και μόνον εφόσον υπάρχει η κατ' άρθρο 439 Α.Κ. ρητή συναίνεση του παρέχοντος την ασφάλεια. Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις η ασφάλεια απαιτείται να συσταθεί εκ νέου.

Αξίζει να σημειωθεί ότι όλες οι σχετικές διατάξεις του Αστικού Κώδικα είναι ενδοτικού δικαίου και επομένως παρέχεται η δυνατότητα στους συμβαλλομένους να ορίσουν βαρύτερες ή ηπιότερες συνέπειες για τη μεταξύ τους σύμβαση.

III. Εξωσυμβατικές νέες εργασίες.

1. Νέες εργασίες ένεκα απρόοπτης μεταβολής των συνθηκών.

Η υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών ενδέχεται να μην έχει ως βάση της την κοινή συμφωνία των μερών, αλλά να επιβάλλεται στον εργολάβο. Πρόκειται πρωτίστως για την περίπτωση της μεταγενέστερης τροποποίησης της σύμβασης μετά από δικαστική παρέμβαση δυνάμει του άρθρου 388 Α.Κ.. Το άρθρο τούτο δίνει στο δικαστή τη δυνατότητα, κατά τη διακριτική του ευχέρεια, όταν, ένεκα της απρόοπτης μεταβολής των συνθηκών τις οποίες τα μέρη είχαν υπ' όψιν τους κατά τη σύναψη της σύμβασης, η παροχή του ενός των μερών έγινε υπέρμετρα επαχθής, να μεταρρυθμίσει τη σύμβαση στο αρμόζον μέτρο. Η «αναγωγή» της σύμβασης δύναται να επιφέρει είτε αύξηση του αντικειμένου της εργολαβίας, όταν τούτο απαιτείται από την καλή πίστη ή τα συναλλακτικά ήθη, είτε μείωση αυτής· όταν δε εκδοθεί η διαπλαστική δικαστική απόφαση που επιφέρει την τροποποίηση, οι νέες εργασίες οι οποίες προβλέπονται σε αυτή καθίστανται τμήμα των αρχικών υποχρεώσεων του εργολάβου. Κατά τα λοιπά, η εξέταση του εν λόγω άρθρου, όπως και κάθε άλλη προβληματική αφορούσα την απρόοπτη μεταβολή των συνθηκών, εκφεύγει, για λόγους συστηματικής κατανομής, του αντικειμένου της παρούσας εργασίας.

2. Νέες εργασίες επιβαλλόμενες από την καλή πίστη.

Νέες εργασίες, πέραν αυτών που τα μέρη είχαν ρητά συμφωνήσει κατά τη σύναψη της σύμβασης, δύναται να προκύψουν από την εφαρμογή του άρθρου 288 Α.Κ.. Κατ' εφαρμογή της εν λόγω διάταξης ο εργολάβος δύναται να κληθεί να εκτελέσει νέες εργασίες, εάν επιβάλλονται κατά την καλή πίστη ή τα συναλλακτικά ήθη, παρότι δεν είχαν ρητά αναφερθεί στη συμφωνία των μερών.¹⁶ Η εν λόγω διάταξη βρίσκει εφαρμογή μόνο όταν η εκτέλεση των νέων εργασιών επιβάλλεται για την επίτευξη του σκοπού της σύμβασης, δηλαδή την κατασκευή ενός έργου άρτιου και λειτουργικού. Η εφαρμογή του συγκεκριμένου κανόνα αποτελεί νομοθετική επιλογή για την κάμψη των ακροτήτων της ιδιωτικής αυτονομίας. Η διαφορά της συγκεκριμένης διάταξης σε σχέση με αυτή του άρθρου 200 Α.Κ. και της συμπληρωτικής ερμηνείας έγκειται στην έλλειψη άμεσου ερείσματος στην εκπεφρασμένη δικαιοπρακτική βούληση των μερών.

§3. Η υποχρέωση προς εκτέλεση

Ι. Επί νέων εργασιών εδραζομένων σε σύμβαση.

Όταν η υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών εδράζεται σε νεώτερη σύμβαση, το ζήτημα αναφορικά με το αν υφίσταται υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση των νέων εργασιών είναι *prima facie* λυμένο, δεδομένου ότι γεννάται νέα συμβατική υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση. Διερευνητέο, όμως, παραμένει το εάν δύναται να γεννηθεί μεταγενεστέρως υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση νέων εργασιών όταν ο αρχικός συμβατικός δεσμός παραμένει αναλλοίωτος.

¹⁶ Βλ. Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §171, 48.

II. Επί νέων εργασιών που δεν εδράζονται σε σύμβαση.

1. Στις συμβάσεις επί τη βάσει γενικού σχεδίου.

Εάν πρόκειται για σύμβαση «μελέτης – κατασκευής» ή «με το κλειδί στο χέρι»,¹⁷ οι νέες εργασίες επιβάλλονται στον εργολάβο από την αρχική σύμβαση, επί τη βάσει των γενικότερων προδιαγραφών που ο εργοδότης έχει θέσει σε αυτόν κατά τη σύναψη της σύμβασης. Τούτο αποτελεί απόρροια του ότι ο κατασκευαστής στις ανωτέρω συμβάσεις ευθύνεται και για την αρτιότητα της μελέτης, την οποία προσφέρει. Η ευθύνη του εργολάβου είναι πλήρης, τόσο για το σχεδιασμό του έργου, όσο και για το καθαρά κατασκευαστικό τμήμα και δεν είναι αναγκαίο να προσδιοριστεί το στάδιο του έργου στο οποίο εντοπίζεται το λάθος. Επομένως, η ευθύνη ανήκει πρωτίστως στον εργολάβο και είναι καθαρά ενδοσυμβατική.

2. Στις κλασσικές συμβάσεις κατασκευής.

α) αντίθετη συμβατική πρόβλεψη

Στην περίπτωση της κλασσικής σύμβασης κατασκευής¹⁸ καθώς και όταν το γενικό σχέδιο στα υπόλοιπα είδη συμβάσεων δεν περιέχει πρόβλεψη, το πρόβλημα εμφανίζεται ιδιαίτερα έντονο. Εν προκειμένω, η γενική αρχή της ελευθερίας των συμβάσεων έρχεται σε ευθεία αντίθεση με το αντικείμενο της σύμβασης κατασκευής που

¹⁷ Τούτες, επισημαίνεται για ακόμα μια φορά, είναι συμβάσεις με οποίες ο κατασκευαστής αναλαμβάνει να εκτελέσει όχι μόνο το δομικό τμήμα της κατασκευής αλλά και να εκπονήσει όλες τις μελέτες που απαιτούνται για την κατασκευή ενός άρτιου και λειτουργικού έργου, προσαρμοσμένο στις ανάγκες του παραγγέλλοντος.

¹⁸ Ήτοι στις συμβάσεις όπου ο εργολάβος αναλαμβάνει μόνο την εκτέλεση έργου με βάση τα σχέδια του εργοδότη.

αποσκοπεί στην προσφορά ενός ποιοτικά άρτιου έργου.¹⁹ Η προαναφερθείσα ανάγκη είναι πρωταρχικής σημασίας στους πρακτικούς εφαρμοστές της σύμβασης κατασκευής, γι' αυτό τόσο στα διεθνώς εφαρμοζόμενα πρότυπα συμβάσεων²⁰ όσο και στα μεγάλα ιδιωτικά και δημόσια έργα προβλέπεται συμβατικά η δυνατότητα του εργοδότη να επιβάλει τροποποιήσεις στο αρχικώς προσδιορισμένο έργο, εάν αυτό απαιτείται υπέρ της λειτουργικότητας και της ασφάλειάς του.²¹ Ακόμα όμως και αν η συγκεκριμένη δυνατότητα δεν προβλέπεται ξεκάθαρα στη συμφωνία των μερών, ο εφαρμοστής του δικαίου μπορεί, στηριζόμενος είτε σε επιμέρους ρήτρες της σύμβασης οι οποίες θεσπίζουν υποχρέωση παροχής ενός τεχνικώς άρτιου και λειτουργικού έργου είτε σε όποιο άλλο στοιχείο προέκυψε κατά τις διαπραγματεύσεις, να στηρίξει απαίτηση εκτέλεσης επιπρόσθετων εργασιών υπό τη νομική βάση του άρθρου 200 Α.Κ..²²

β) ελλείψει συμβατικής πρόβλεψης

Όταν καμία πρόβλεψη δεν έγινε ούτε ρητά ούτε σιωπηρά, ζήτημα γεννάται εάν μπορεί να θεμελιωθεί υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση των αναγκαίων επιπρόσθετων εργασιών. Η απάντηση σε αυτό το ερώτημα ενδείκνυται να είναι θετική μόνο όταν πρόκειται για εργασίες επιβαλλόμενες για την ασφάλεια και τη λειτουργικότητα της τελικής κατασκευής. Πιο συγκεκριμένα, η σχετική υποχρέωση του εργολάβου βρίσκεται διάχυτη σε όλο το

¹⁹ Πρβλ. Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §228, 185, που ορθά αναδεικνύει την προσήκουσα εκτέλεση του έργου και τον προσήκοντα προσδιορισμό του ως γενική υποχρέωση του εργολάβου, και Σπυριδάκη Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, τομ.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993, VIII, Β, i, 7α, 131.

²⁰ Βλ. λόγου χάριν το άρθρο 13 της σύμβασης του yellow book του διεθνώς αναγνωρισμένου οργανισμού F.I.D.I.C., στο οποίο μάλιστα καθιερώνεται και συγκεκριμένη διαδικασία για την αναγνώριση στον κατασκευαστή επιπρόσθετου εργολαβικού ανταλλάγματος.

²¹ Βλ. επί παραδείγματι το άρθρο 20 του εργολαβικού συμφωνητικού του ΜΕΤΡΟ της Αθήνας και τα άρθρα 26 και 59 της Ε.Σ.Υ. του έργου «υπολειπόμενες εργασίες για την ολοκλήρωση της κατασκευής των δυο άνω διαβάσεων στο τμήμα Αθήνα-Οινόη (οδοί Πάρνηθας και Δεκέλειας)».

²² Είναι ανατρίηχο πως η καλή πίστη επιβάλλει την εκτέλεση ενός έργου ασφαλούς και λειτουργικού, τεχνικώς άρτιου και χρήσιμου για το σκοπό για τον οποίο προορίζεται.

πνεύμα του νομοθετικού πλαισίου που ρυθμίζει τη σύμβαση έργου.²³ Αυτό αποτελεί απόρροια των νομοθετικών ρυθμίσεων πάνω στις οποίες χτίστηκαν οι σχετικές διατάξεις του αστικού κώδικα (άρθρα 681-702). Η γενική υποχρέωση του εργολάβου για παράδοση ενός λειτουργικά και τεχνικά άψογου έργου βρίσκει έρεισμα τόσο στα άρθρα 687, 688, 689 και 699 Α.Κ. αλλά και στο άρθρο 288 Α.Κ..²⁴ Οι απαραίτητες για την τελειότητα του έργου εργασίες, ακόμα και αν ρητά δεν προβλέπονται είναι επιβεβλημένες για τον εργολάβο.²⁵

Στη διάταξη του άρθρου 687 Α.Κ. καθιερώνεται ευθέως δικαίωμα αναμείξεως και εποπτείας του εργοδότη κατά τη εκτέλεση του έργου, ακόμα και πριν από την περάτωσή του, ώστε να προληφθεί η μη προσήκουσα εκτέλεσή του από τον κατασκευαστή²⁶. Με τον τρόπο αυτό ο νομοθέτης αναγνώρισε ρητά τη δυνατότητα του εργοδότη να δίνει δεσμευτικές εντολές στον εργολάβο, ώστε να αποφευχθεί η δημιουργία ενός έργου που δεν είναι σύμφωνο με τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης ή που δεν είναι γενικότερα κατάλληλο για τη μετασυμβατική του χρήση. Εξειδικεύοντας τα ανωτέρω, δικαίωμα εκτέλεσης νέων εργασιών υπάρχει κάθε φορά που το έργο παρουσιάζει από άποψη τεχνικής ή επιστημονικής αρτιότητας, καταλληλότητας των υλικών που χρησιμοποιήθηκαν για την εκτέλεσή του, αισθητικής, νομικών ή πραγματικών ελαττωμάτων του κ.τ.λ., δυσμενή απόκλιση από την κανονική κατάσταση, στην

²³ Η παροχή ενός έργου τεχνικώς άρτιου και λειτουργικώς πλήρους, ικανού να ανταποκριθεί στον προορισμό του είναι έμφυτη με το χαρακτήρα της σύμβασης έργου. Αυτό το διακριτικό της γνώρισμα πηγάζει για τα μεν ιδιωτικά έργα από το σύνολο των διατάξεων του Α.Κ. περί συμβάσεως έργου, για τα δε δημόσια έργα αλλά και από τα άρθρα 6, 7 και 8 του Ν. 1418/1984 και προσδιορίζεται λεπτομερώς στα άρθρα 43 επ. του π.δ. 609/1985. Πρβλ. για τα ανωτέρω μεταξύ πολλών, Σπυριδάκη Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, τομ.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993, VIII, Β, i, 7α, 131 και Ζέπο Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 383 επ..

²⁴ Πρβλ. μεταξύ πολλών Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193, Χασάπη Κ., Το δίκαιο των δημοσίων έργων, Ανάθεση - Εκτέλεση, Αθήνα, 2003, 409.

²⁵ Πρβλ. λ.χ. την ΕφΘεσ 1022/1992, Αρμ 1992, 710, η οποία χαρακτηρίζει την παράδοση του έργου σε καλή λειτουργία ως κύρια υποχρέωση του εργολάβου.

²⁶ Βλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193, Βάλληνδα Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ' άρθρον, τομ. 2, Αθήνα, 1946, άρθρο 687, Ζέπο Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 385, Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 687, αρ.1.

οποία θα έπρεπε να βρίσκεται σύμφωνα με τους αναγνωρισμένους κανόνες της επιστήμης και της τεχνικής και τη συνήθη αντίληψη των συναλλαγών, σε συνδυασμό και με τον κατά τη σύμβαση προορισμό του.²⁷ Η γραμματική διατύπωση του εξεταζόμενου κανόνα δικαίου απαιτεί ταυτόχρονα και μια επιπλέον προϋπόθεση, την υπαιτιότητα του εργολάβου. Η υπαιτιότητα δεν συνεχεται μόνο με τη δημιουργία του ελαττώματος του έργου αλλά και με τη μη διόρθωσή του, ώστε να αποφευχθεί η δημιουργία ενός αντισυμβατικού έργου.²⁸ Επομένως, ο νομοθέτης του αστικού κώδικα ακολουθεί μια σαφώς ευρύτερη τάση, η οποία κρατεί και σε άλλα δικαιοκτικά συστήματα, τον κίνδυνο για τη μη προσήκουσα εκτέλεση του έργου να τον αναλαμβάνει, σε περίπτωση που δεν μπορεί να επιρριφθεί σε έναν εκ των συμβαλλομένων, ο εργολάβος.²⁹

Τα ανωτέρω έχουν το χαρακτήρα προληπτικού ελέγχου του εργολάβου και βρίσκονται σε στενή συνάρτηση με τις διατάξεις των άρθρων 688 και 689 Α.Κ., με τις οποίες παρατείνεται η ευθύνη του εργολάβου μετά την περάτωση του έργου, ακόμα και μετά την παράδοση και την έγκριση υπό ορισμένες προϋποθέσεις.³⁰ Η εφαρμογή τους έπεται χρονικά αυτής του άρθρου 687, υπό την έννοια ότι καλύπτει ελαττώματα που εντοπίζονται από τον εργολάβο από την περάτωση του έργου και εντεύθεν, ακόμα και εάν δεν έχει μεσολαβήσει εκπλήρωση της παροχής του εργολάβου.³¹ Ούτως ολοκληρώνεται η ευθύνη του εργολάβου για τα κάθε είδους

²⁷ Έτσι και ο Δεληγιάννης Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §232, 194.

²⁸ Πρβλ. χαρακτηριστικά Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §243, 218 επ., ιδίως 219 in fine επ..

²⁹ Πρβλ. στο οικείο τμήμα της παρούσας εργασίας Μέρος Β', Κεφ. Ε'.

³⁰ Πρβλ. και Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193 επ..

³¹ Rectius παράδοση της παροχής έργο. Βλ. χαρακτηριστικά μεταξύ άλλων Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 687, III, αρ. 5, Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, 233 και από τη νομολογία ΕφΑθ 6533/1996, ΕλλΔνη 2000, 191, όπου γίνεται δεκτή εφαρμογή των εν λόγω άρθρων πριν την παράδοση του έργου, contra όμως παλαιότερα η Α.Π. 962/1982, ΝοΒ 1983, 990, ΕφΑθ 7712/1985, ΕλλΔνη 1986, 125 και από τη θεωρία Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 195.

ελαττώματα του έργου.³² Για την εφαρμογή των άμεσα προαναφερόμενων άρθρων δεν απαιτείται υπαιτιότητα του εργολάβου. Ο τελευταίος ευθύνεται³³ τόσο για την ύπαρξη ουσιωδών όσο και επουσιωδών ελαττωμάτων του έργου. Συνεπώς με τη θέση αυτή ο νομοθέτης ορίζει στο άρθρο 699 Α.Κ. ρητή υποχρέωση του εργολάβου να μην αποδέχεται παθητικά τα σχέδια και τις οδηγίες του εργοδότη, αλλά να τα μελετά κριτικά και, με βάση την εμπειρία του από την καθημερινή ενασχόληση με τις κατασκευές, να τον προειδοποιεί για κάθε τι που μπορεί να έχει αρνητικές επιπτώσεις στην ασφάλεια και τη λειτουργικότητα του έργου.³⁴ Μόνο μετά από ρητή και εμπεριστατωμένη αιτιολόγηση μπορεί να θεωρηθεί ότι η ευθύνη για την πλημμελή κατασκευή του έργου μετέβη από τον κατασκευαστή στον εργοδότη.³⁵

Από τα ανωτέρω και σε συνδυασμό με τα άρθρα 691 και 699 Α.Κ. συνάγεται³⁶ ότι ο εργολάβος έχει υποχρέωση προς εκτέλεση των αναγκαίων για την ασφάλεια και τη λειτουργικότητα του έργου νέων εργασιών. Το ποιος είναι αυτές είναι ζήτημα το οποίο θα κριθεί *in concreto*. Ο εργοδότης είναι αυτός που θα ορίσει τον τρόπο

³² Πρβλ. Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 άρθρα 688 – 690, παρ. 1 και 8, Δελιγιάννη Ι., σε Δελιγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §253, 237, αλλά και την Α.Π. 972/1994, ΑρχΝ 1994, 498 = ΕΕΝ 1995, 578, οποία δέχεται εφαρμογή των άρθρων 688 και 689 Α.Κ. ακόμα και χωρίς υπαιτιότητα του εργολάβου.

³³ Κατά τον Φίλιο Π., Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμος I/2, Αθήνα, 1997, §88 Β, Ι, 1, 149 και §88 Β, ΙΙ, 1-3, σελ. 150, πρόκειται για ειδική ευθύνη για μη εκπλήρωση που θεμελιώνεται στη σύμβαση *contra* η ΕφΑθ 1699/1994, ΕλλΔνη 1995, 883, η οποία κάνει λόγο για ευθύνη που θεμελιώνεται απευθείας στο νόμο και όχι στη σύμβαση. Για εγγυητική ευθύνη κάνει λόγο και ο Ζέπος Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965 §12, ΙΙ, 387. Ο Δελιγιάννης Ι., σε Δελιγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §229, 188, ορθότερα, κάνει λόγο για ειδική συμβατική ευθύνη αποτελούσα ειδικότερη μορφή της βασικής ευθύνης του εργολάβου για προσήκουσα εκπλήρωση της σύμβασης, η οποία, εάν ακολουθήσει έγκριση κατά τους όρους της 692 Α.Κ. τρέπεται από συμβατική σε νόμιμη με βάση την ιδέα της εγγυοδοσίας.

³⁴ Δελιγιάννης Ι., σε Ερμ.Α.Κ., τομ. ΙΙΙ, τμημ. ΙΙ, τεύχος Β/5, Αθήνα, 1966, άρθρο 681, αρ. 76, όπου γίνεται δεκτή ευθύνη του εργολάβου ακόμα και για τα αρχικά σχέδια που του παρέδωσε ο εργοδότης κατά τη σύναψη της σύμβασης, εάν φυσικά ο πρώτος δεν προέβαλε ρητές και αιτιολογημένες αντιρρήσεις επ' αυτών.

³⁵ Η εν λόγω υποχρέωση κατά βάση τίθεται και ρητά σε κάθε σύμβαση κατασκευής έργου, δυνάμει μιας στερεότυπης στην πρακτική ρήτρας, βάσει της οποίας ο εργολάβος δηλώνει πως έχει μελετήσει και αποδεχθεί κάθε κίνδυνο του έργου. Πρβλ. ενδεικτικά και για τη διεθνή πρακτική τη ρήτρα 4.12 των προτύπων της F.I.D.I.C..

εκτέλεσής τους, είτε μονομερώς είτε συνεπικουρούμενος από τον εργολάβο, ο οποίος υποχρεούται να παρέχει καλή τη πίστει κάθε συνδρομή για την εξειδίκευση του πλέον πρόσφορου τρόπου εκπόνησής τους. Ο εργολάβος μετά τη σχετική εντολή βαρύνεται με την υποχρέωση να ελέγξει τις οδηγίες του εργοδότη και να προβάλει άμεσα ρητές και αιτιολογημένες αντιρρήσεις εάν διαπιστώσει σφάλματα σε αυτές, άλλως υπέχει εκ του νόμου υποχρέωση προς εκτέλεση των νέων εργασιών. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο εργοδότης έχει τη δυνατότητα να επιβάλλει στον εργολάβο την εκτέλεση των εργασιών τις οποίες ο ίδιος θεωρεί απαραίτητες για την ασφάλεια και τη λειτουργικότητα του έργου και μάλιστα μπορεί να τάξει στον κατασκευαστή εύλογη προθεσμία για την εκτέλεση.³⁷ Ο κατασκευαστής δεν έχει δικαίωμα κατά τις γενικές ρυθμίσεις να αρνηθεί την εκτέλεση των νέων εργασιών, παρότι θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι υφίσταται στα περισσότερα έργα, ωσάν παρεπόμενη υποχρέωση, καθήκον άρνησης συμμόρφωσης με τυχόν εσφαλμένες οδηγίες ή χρησιμοποίησης τυχόν ελαττωματικών σχεδίων ή υλικών ή, ακόμα, εκτέλεσης του συνόλου του έργου, παρά την ενδεχόμενη εμμονή του κυρίου του έργου.³⁸

Παρόμοια υποχρέωση θα μπορούσε να θεμελιωθεί και με βάση τις γενικές διατάξεις του αστικού κώδικα, ήτοι επί τη βάση του άρθρου 288 Α.Κ., όταν τα μέρη δεν προέβλεψαν ρητά την εκτέλεση εργασιών οι οποίες είναι απαραίτητες για την κατασκευή ενός λειτουργικά άρτιου έργου. Εν προκειμένω, οι νέες εργασίες επιβάλλονται με βάση την αρχή της καλόπιστης εκπλήρωσης των ενοχών.

³⁶ Βλ. μεταξύ άλλων Χασάπη Π., Το δίκαιο των δημοσίων έργων, Αθήνα, 2004, 393, Ζέπο Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 383 επ., contra Καυκάς Κ. - Καυκάς Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 811.

³⁷ Βλ. Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 άρθρα 688 – 690, παρ. 14, Ζέπο Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 385 επ..

³⁸ Πρβλ. και Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §179, 64.

Η προσφυγή στην ανωτέρω γενική ρήτρα έχει ιδιαίτερη πρακτική σημασία εν όψει του ότι έχει χαρακτηριστεί ως αναγκαστικού δικαίου και επομένως δεν είναι δυνατός ο συμβατικός αποκλεισμός της εφαρμογής της.³⁹ Κατά την απολύτως κρατούσα ερμηνεία της διάταξης⁴⁰ η υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση των νέων εργασιών γεννάται ήδη από την αρχική σύμβαση, παρότι δεν υπάρχει ρητή συμβατική πρόβλεψη.

3. Νέες εργασίες ένεκα επιγενόμενων αναγκών του εργοδότη.

Ένα ιδιαίτερο ζήτημα αφορά τη δυνατότητα πραγματοποίησης νέων εργασιών, ένεκα επιγενόμενων αναγκών του εργοδότη. Πιο συγκεκριμένα λόγος γίνεται για τις περιπτώσεις όπου το έργο το οποίο παρήγγειλε ο εργοδότης δεν δύναται πλέον να χρησιμοποιηθεί για το σκοπό για τον οποίο προορίζεται. Όσα ακολουθούν δεν αναφέρονται σε περιπτώσεις όπου τούτη η αδυναμία έχει να κάνει με λόγους που αφορούν μεταβολή στην κείμενη νομοθεσία, αναφορικά με τους όρους και τις προϋποθέσεις δόμησης κατά το πολεοδομικό δίκαιο ή γενικότερα αναφορικά με δικαιοκούς κανόνες που απαγορεύουν την εκτέλεση του έργου όπως θέλησαν τα μέρη, διότι οι συγκεκριμένες αλλαγές εντάσσονται στο κανονιστικό πλαίσιο του άρθρου 388 Α.Κ. το οποίο ρυθμίζει τα της απρόοπτης μεταβολής των συνθηκών, θέμα το οποίο εκφεύγει των ορίων της παρούσας. Ομοίως, όσα κατωτέρω αναφέρονται δεν αφορούν περιπτώσεις όπου οι νέες εργασίες δεν είναι απολύτως απαραίτητες αλλά αποτελούν απλή επιθυμία του εργοδότη για ένα πιο «βολικό» προς αυτόν έργο. Αντιθέτως, λόγος γίνεται για περιπτώσεις όπου αλλαγές απαιτούνται για να καταστεί το έργο σύμφωνο με τις νόμιμες ή τεχνικές

³⁹ Αναφορικά με τη διάταξη του άρθρου 288 Α.Κ. βλέπε *mutatis mutandis* όσα κατωτέρω αναφέρονται στο τέταρτο κεφάλαιο του παρόντος μέρους.

απαιτήσεις της χρήσης για την οποία προορίζεται, ήτοι για περιπτώσεις που επέρχονται αλλαγές είτε στη νομοθεσία για τους όρους λειτουργίας της δραστηριότητας για τη στέγαση της οποίας κατασκευάζεται το έργο, είτε στις τεχνικές απαιτήσεις λειτουργίας, όπως παραδείγματος χάριν αυτές που απαιτούνται από τεχνικά πρότυπα ΕΛΟΤ, CEN, ISO ή άλλα.

Εν προκειμένω, πρέπει να γίνει διάκριση αναφορικά με το είδος της σύμβασης το οποίο ακολουθείται από τα μέρη. Εάν πρόκειται για «σύμβαση με το κλειδί στο χέρι» ή για «σύμβαση μελέτης – κατασκευής», στις οποίες ο εργοδότης είχε θέσει γενικότερες προδιαγραφές από αυτές που τροποποιήθηκαν ορθότερο είναι γίνει δεκτό ότι ο εργολάβος πρέπει να αναπροσαρμόσει τα σχέδιά του, ώστε το τελικό έργο να είναι πρόσφορο για τη χρήση για την οποία προορίζεται.

Διαφορετική αντιμετώπιση αρμόζει όταν είτε ο εργολάβος στο πλαίσιο μιας εκ των ανωτέρω συμβάσεων είχε υποβάλει το τελικό του σχέδιο προς έγκριση στον εργοδότη και αυτός το είχε εγκρίνει, είτε οι αλλαγές αποτελούν μέρος των υποχρεωτικών τεχνικών προδιαγραφών που είχε θέσει ο εργοδότης, είτε, τέλος, όταν πρόκειται για σύμβαση κατασκευής υπό το σχέδιο του εργοδότη. Εν προκειμένω, ο εργοδότης δεν έχει δικαίωμα να ζητήσει μονομερώς αλλαγές στο συμβατικό τρόπο κατασκευής του έργου. Τούτο διότι στις ανωτέρω περιπτώσεις το βάρος της αλλαγής των προδιαγραφών του έργου βαρύνει τον εργοδότη. Παρά ταύτα, όταν από τις συγκεκριμένες περιστάσεις η αλλαγή στον τρόπο εκτέλεσης του έργου δεν διαφοροποιεί ουσιωδώς την εργολαβική παροχή και τούτη μπορεί να πραγματοποιηθεί ευχερώς από τον εργολάβο, ο τελευταίος θα πρέπει να δεχθεί τις τροποποιήσεις του εργοδότη στο μέτρο που είναι απαραίτητο. Η ανωτέρω δυνατότητα υφίσταται μόνον οσάκις οι

⁴⁰ Πρβλ. ενδεικτικά από το σύνολο των συγγραφέων τον Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §171, 48.

νέες εργασίες δεν παρουσιάζουν ιδιαίτερες δυσκολίες στην εκτέλεση του έργου, ενώ πρέπει να θεωρείται εκ προοιμίου αποκλεισμένη εάν ο εργολάβος έχει προβεί σε εκτέλεση του συγκεκριμένου μέρους του έργου ή έχει ολοκληρώσει την προπαρασκευή του για να προβεί στο συγκεκριμένο τρόπο εκτέλεσης. Εάν οι ανωτέρω όροι, θετικοί και αρνητικοί, συντρέχουν θα φάνταζε πράγματι αντίθετο σε κάθε έννοια καλής πίστης να αρνηθεί ο εργολάβος να εκπληρώσει την παροχή με τον τρόπο που του υποδεικνύει ο εργοδότης (288 Α.Κ.).

§4. Τα όρια και ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος προς εκτέλεση νέων εργασιών

Ι. Τα όρια του δικαιώματος προς εκτέλεση.

Σε περιπτώσεις όπου υφίσταται δικαίωμα του εργοδότη να ζητήσει την εκτέλεση νέων εργασιών, ζήτημα ανακύπτει αναφορικά με το εύρος τους, ήτοι αναφορικά με την ποσότητα και το είδος αυτών.

Όταν η αξίωση για την τροποποίηση του έργου προκύπτει από τη σύμβαση το ζήτημα λύνεται ευχερώς με εφαρμογή των συμβατικών όρων της.

Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, καθώς και όταν η σύμβαση δεν περιέχει ειδικότερες προβλέψεις καθίσταται επιτακτική η ανάγκη εξειδίκευσης, η οποία λαμβάνει χώρα επί τη βάση των επιταγών της καλής πίστης. Επομένως, οι ζητούμενες εργασίες δεν μπορεί να είναι τέτοιες που να αλλοιώνουν τον χαρακτήρα του έργου, πολύ δε περισσότερο τέτοιες που να καθιστούν το έργο διάφορο του συμφωνηθέντος.⁴¹ Το εν λόγω όριο μπορεί να είναι τόσο ποιοτικό

⁴¹ Το ίδιο ισχύει και στο αγγλοσαξονικό δίκαιο. Πρβλ. Gill W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969, 245.

όσο και ποσοτικό. Είναι ποιοτικό όταν ο εργοδότης επιζητά τέτοιες μεταβολές στο συμβατικό αντικείμενο, ώστε αυτό να καθίσταται διαφορετικό έργο. Το στοιχείο της διαφορετικότητας προσδιορίζεται όχι μόνον με βάση την κατηγορία των έργων στην οποία τούτο εντάσσεται, αλλά και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, τα οποία εάν παραλλαχθούν μεταβάλλεται η φύση του. Το πότε αυτό συμβαίνει θα κριθεί επί τη βάσει των πορισμάτων της κοινής πείρας. Κριτήρια πρόσφορα εν προκειμένω να καθοδηγούν την κρίση του εφαρμοστή του δικαίου δύνανται να είναι ενδεικτικά ο σκοπός χρήσης του έργου και η ιδιαίτερη αξία του έργου στις συναλλαγές. Είναι δε ποσοτικό όταν ο εργοδότης επιζητά τέτοιας εκτάσεως νέες εργασίες ώστε το αρχικό έργο να καθίσταται απλώς και μόνον τμήμα του τελικώς ζητούμενου. Αξίζει να σημειωθεί ότι και όταν επιχειρείται μια τέτοιου είδους ποσοτική μεταβολή, τούτη ενέχει και ποιοτική χροιά.

Επιπροσθέτως, ο εργοδότης δεν δύναται να ζητήσει την εκτέλεση εργασιών οι οποίες επιφέρουν δυσανάλογες δαπάνες στον εργολάβο.⁴² Ο αναφερόμενος περιορισμός εδράζεται ρητά τόσο στη γραμματική διατύπωση του νόμου, όταν γίνεται χρήση των άρθρων 688 επ. όσο και στο συστηματικό ερμηνευτικό κριτήριο, όταν ως νομική βάση για τις ζητούμενες εργασίες αποτελεί το άρθρο 687 Α.Κ.,⁴³ ενώ, μια κατ' αυτό τον τρόπο ενάσκηση του δικαιώματος εκτέλεσης των νέων εργασιών θα χαρακτηρίζονταν ως καταχρηστική και επομένως σε ευθεία αντίθεση με το άρθρο 281 Α.Κ.. Το πότε το αίτημα του εργοδότη για νέες εργασίες υπερβαίνει τα όρια του

⁴² Πρβλ. μεταξύ πολλών Σπυριδάκη Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, τομ.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993, VII, Γ, 21βα, 138επ..

⁴³ Βλ. αναφορικά με τα άρθρα 688-9 Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρα 688-690, αρ.14 επ., Βάλληνδης Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ' άρθρον, τομ. 2, Αθήνα, 1946, άρθρα 688 επ., σελ. 111 επ., Ζέπος Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 386 επ., Καυκάς Κ. - Καυκάς Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 688 §2, σελ. 811 επ. και για το άρθρο 687 βλ. ενδεικτικά Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §247, γ, σελ. 226 επ..

δυσανάλογου είναι ζήτημα το οποίο θα κριθεί με βάση τα πραγματικά περιστατικά της συγκεκριμένης περίπτωσης (το βάρος απόδειξης για αυτό έχει ο εργολάβος)⁴⁴, παρότι αναμφισβήτητα θα μπορούσαν *mutatis mutandis* να τεθούν και εδώ κριτήρια ανάλογα με αυτά τα οποία έγιναν ανωτέρω δεκτά για τον αντικειμενικό προσδιορισμό του πότε υπάρχει υπέρβαση του ανεκτού από την καλή πίστη ορίου. Εξάλλου, η ερμηνεία των ανωτέρω διατάξεων ώστε να αποκλείεται από τον εργοδότη το δικαίωμα να προβάλει υπέρμετρες απαιτήσεις έχει πλέον και Συνταγματική κάλυψη επί τη βάση της αρχής της αναλογικότητας.

Ενώ ως προς τα ανωτέρω υπάρχει συμφωνία, διχογνωμία επικρατεί ως προς την έννοια της δυσανάλογης δαπάνης. Κατά την ορθότερη άποψη κριτήριο για την οριοθέτηση της δυσαναλογίας πρέπει να αποτελεί η μη ανεκτή κατά την καλή πίστη απόκλιση ανάμεσα στο ύψος της δαπάνης και το μέγεθος της προσπάθειας που θα απαιτηθούν για τη θεραπεία της έλλειψης και, αφετέρου, στην αξία της ωφέλειας που θα προκύψει από αυτή.⁴⁵ Έχει όμως υποστηριχθεί και η άποψη ότι αρχικά θα πρέπει να υπολογίζεται η αξία που έχει το πράγμα κατά το χρόνο της συμφωνημένης παραλαβής, να συγκρίνεται με την αξία που θα είχε το πράγμα χωρίς το συγκεκριμένο ελάττωμα και να προσδίδεται στη συγκεκριμένη δαπάνη ο χαρακτηρισμός της δυσανάλογης μόνο εάν η ποσοστιαία μείωση είναι μεγαλύτερη της ποσοστιαίας αύξησης της αξίας των νέων εργασιών.⁴⁶ Τέλος, άλλη άποψη θεωρεί πως η δαπάνη κρίνεται

⁴⁴ Πρβλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 197.

⁴⁵ Βλ. χαρακτηριστικά Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §253, σελ. 238 επ., ο οποίος προκρίνει το συγκεκριμένο ορισμό ως τον πλέον σύμφωνο με την τελολογική υπόσταση της διάταξης και το λιγότερο άκαμπτο στην πολυμορφία των εμφανιζόμενων στην πράξη περιπτώσεων.

⁴⁶ Πρβλ. Καυκά Κ. - Καυκά Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 811 επ., όπου και περαιτέρω παραπομπές.

δυσανάλογη σε σχέση μονάχα με τη μέλλουσα να προκύψει ωφέλεια στο σύνολο του έργου.⁴⁷

Η καταχρηστικότητα, πάντως, δεν περιορίζεται αποκλειστικά στις ανωτέρω περιπτώσεις, αλλά, *mutatis mutandis*, εμφανίζεται και όταν οι αιτούμενες εργασίες υπερβαίνουν κατά πολύ από άποψη κόστους, εργασιών ή χρόνου, τις αρχικώς συμφωνηθείσες.

II. Η υπέρβαση των ορίων – Το δικαίωμα άρνησης του εργολάβου.

Παρά την ανωτέρω θεμελίωση της υποχρέωσης εκτέλεσης νέων εργασιών, ο νομοθέτης παρέχει στον εργολάβο δικαίωμα άρνησης. Πιο συγκεκριμένα, ο εργολάβος, με την επιφύλαξη προγενέστερης συμβατικής δέσμευσης⁴⁸ με την οποία παραιτείται του εν λόγω δικαιώματός του ή αποδέχεται το σύνολο των οδηγιών του εργοδότη,⁴⁹ όταν οι εντολές του εργοδότη προς εκτέλεση νέων εργασιών υπερβαίνουν τα ανωτέρω αναφερόμενα όρια ή καθιστούν το έργο ακατάλληλο για τον σκοπό για τον οποίο προορίζεται ή γενικότερα έρχονται σε αντίθεση με τους γενικά παραδεδεγμένους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης (ενν. ο εργολάβος) έχει δικαίωμα να αρνηθεί την εκτέλεση.⁵⁰ Η άρνηση του εργολάβου δεν μπορεί να είναι σιωπηρή ή να προκύπτει από τα πράγματα, αλλά θα πρέπει να εξωτερικευτεί ρητά στον εργοδότη. Σε αντίθετη περίπτωση υπάρχει συνυπαιτιότητα του εργολάβου, οπότε βγαίνουμε εκτός του πεδίου εφαρμογής του άρθρου 691 Α.Κ..⁵¹ Η άρνηση πρέπει να προβληθεί άμεσα μετά το αίτημα του εργοδότη προς εκτέλεση νέων εργασιών. Μάλιστα, η νομίμως και εμπροθέσμως ασκηθείσα άρνηση

⁴⁷ Βλ. Βάλληνδα Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ' άρθρον, τομ. 2, Αθήνα, 1946, άρθρο 688, 111.

⁴⁸ Τούτη μπορεί να είναι είτε μια σύμβαση εκτελέσεως νέων εργασιών είτε όρος της αρχικής σύμβασης έργου.

⁴⁹ Σύμβαση έργου με αυτεπιστασία του εργοδότη ή γενικότερα κάθε σύμβαση με την οποία ο τελευταίος έχει επιφυλάξει για τον εαυτό του τη διεύθυνση του έργου.

⁵⁰ Έτσι και Δεληγιάννης Ι., σε Ερμ.Α.Κ., τομ. ΙΙΙ, τμημ. ΙΙ, τεύχος Β/5, Αθήνα, 1966, άρθρο 681, αρ. 71.

δεν χρειάζεται να γίνει αποδεκτή από τον εργοδότη, πλην όμως, εάν στηρίζεται σε λόγους που αφορούν την αρτιότητα και τη λειτουργικότητα του έργου, ο εργοδότης δύναται ιδίω κινδύνω να εμμένει στην εκτέλεση των νέων εργασιών.

Η δήλωση του εργολάβου με την οποία αρνείται την εκτέλεση οφείλει να είναι πλήρως αιτιολογημένη, ήτοι να περιέχει όχι μόνον το λόγο άρνησης αλλά και τα τεχνικά – πραγματικά περιστατικά που τη στηρίζουν.⁵² Υποστηρίζεται γενικότερα⁵³ ότι τέτοια αιτιολογία δεν απαιτείται όταν το προβλεπόμενο αποτέλεσμα των νέων εργασιών είναι η καταστροφή ή η χειροτέρευση του συνολικού έργου, ενώ η ανάγκη αιτιολόγησης περιορίζεται στις περιπτώσεις όπου προμηνύονται μονάχα ελλείψεις στο τελικό έργο. Η εν λόγω άποψη, όμως, βρίσκεται υπερβολικά προσκολλημένη στο γράμμα του νόμου, παραβλέποντας άλλα ερμηνευτικά κριτήρια, όπως το συστηματικό, αλλά και ερμηνευτικά επιχειρήματα που, *a minore ad maius*, καταδεικνύουν την ανάγκη αιτιολόγησης, δεδομένου ότι θα ήταν παράλογο, όταν επέρχονται βαρύτερες επιπτώσεις στο έργο, οι απαιτήσεις του εργοδότη να καθίστανται ελαστικότερες. Το τελευταίο ενδεχόμενο θα οδηγούσε, εάν ήθελε υιοθετηθεί, σε μια δυσερμήνευτη αξιολογική αντινομία.

Σε κάθε περίπτωση, πάντως, οι νέες εργασίες δεν αποτελούν νομικά (παρά μόνο τεχνικά) νέο έργο, η δε εντολή του εργοδότη δεν είναι πρόταση προς σύναψη νέας σύμβασης, ούτε παρέχεται στον εργολάβο το δικαίωμα να καταγγείλει τη σύμβαση ή να υπαναχωρήσει από αυτή, αλλά τυχόν άρνησή του τον καθιστά υπερήμερο οφειλέτη.

⁵¹ Πρβλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 197.

⁵² Βλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 197.

⁵³ Βλ. ενδεικτικά Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 699, παρ. 13, σελ. 674.

III. Ο τρόπος άσκησης του δικαιώματος προς εκτέλεση.

Αναφορικά με τον τρόπο άσκησης του δικαιώματος για εκτέλεση νέων εργασιών, προκύπτει από τη συνδυασμένη ερμηνεία των διατάξεων του δεκάτου ενάτου κεφαλαίου του δευτέρου βιβλίου του αστικού κώδικα ότι η εντολή του εργοδότη προς εκτέλεση νέων εργασιών είναι άτυπη.⁵⁴ Είναι επομένως δυνατόν, ελλείψει αντίθετης συμφωνίας να είναι και προφορική, μη αποκλεισμένης της ρητής συμφωνίας ότι οι εν λόγω εντολές απαιτείται να ακολουθούν συγκεκριμένο τύπο και δη τον έγγραφο.⁵⁵ Η δήλωση του εργοδότη ότι επιθυμεί την εκτέλεση των νέων εργασιών πρέπει να είναι ορισμένη με σαφήνεια.⁵⁶ Συγκεκριμένα, απαιτείται να προσδιορίζεται η έλλειψη που παρουσιάζει το έργο, οι ενέργειες που ενδείκνυνται να πραγματοποιηθούν και να προσδιορίζεται το εύλογο χρονικό διάστημα εντός του οποίου ο εργολάβος οφείλει να προβεί στην εκτέλεσή τους.⁵⁷ Η σχετική δήλωση αποτελεί μονομερή οιονεί δικαιοπραξία, απευθυντέα στον εργολάβο, η οποία δεν χρειάζεται αποδοχή από μέρους του.⁵⁸

⁵⁴ Contra Καυκάς Κ. - Καυκάς Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 811, όπου θεωρείται αναγκαία η προσφυγή του εργοδότη στο αρμόδιο δικαστήριο ώστε να επιτευχθεί σχετική δικαστική απόφαση με την οποία να προσδιορίζονται και να διατάσσονται συγκεκριμένες εργασίες. Μια τέτοια απόφαση όμως δεν προκύπτει από τις νομοθετικές διατάξεις πως είναι επιβεβλημένη, χωρίς να αποκλείεται βέβαια η δυνατότητα του εργοδότη να προσφύγει αυτοβούλως στο αρμόδιο δικαστήριο για να επιτύχει αναγνωριστική αγωγή του δικαιώματός του. Για την ορθότερη άποψη βλέπε ενδεικτικά Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §247, 227, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

⁵⁵ Για τη λειτουργία και τις συνέπειες του εκουσίου τύπου βλ. ανωτέρω υπό Κεφ. Α', §2, II, 2.

⁵⁶ Βλ. Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 687, αρ. 7 και την εκεί παραπομπή σε Αποστολίδη, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Αθήνα, § 156, III, 3.

⁵⁷ Πρβλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193, Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 687, αρ. 7, Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §245, 223 επ.. Γίνεται δεκτό πως το εύλογο της προθεσμίας τίθεται όχι μόνο για το συμφέρον του εργοδότη αλλά και για αυτό του εργολάβου και γι' αυτό εάν η ταχθείσα προθεσμία δεν είναι εύλογη ο εργολάβος δεν καθίσταται υπερέμμερος με την παρέλευσή της. Βλ. Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 687, αρ. 7 αλλά και παραπομπή σε Αποστολίδη, Ειδικό Ενοχικό Δίκαιο, Αθήνα, § 156, III, 3.

⁵⁸ Βλ. Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193, Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §245, 223.

IV. Ο χρόνος γένεσης του δικαιώματος.

Αναφορικά με το χρόνο γένεσης του δικαιώματος προς εκτέλεση πρέπει να γίνει διάκριση ανάλογα με τη νομική βάση η οποία αποτελεί το στήριγμα για την εκτέλεσή τους. Όπου υπάρχει συμβατική ευθύνη δεν γεννάται ιδιαίτερο πρόβλημα. Χρόνος γένεσης της αξίωσης είναι αυτός της καταρτίσεως της συμβάσεως, εκτός και αν το δικαίωμα αλλαγών στον τρόπο εκτέλεσης του έργου έχει ανατεθεί στη βούληση ενός εκ των μερών ή σε τρίτο οπότε η γέννηση της αξίωσης μετατίθεται μέχρι το χρόνο που το τελευταίο εξωτερικεύσει τη βούλησή του στο μέρος στο οποίο απευθύνεται και η δήλωση περιέλθει σε αυτό.

Στον ίδιο χρόνο της κατάρτισης της σύμβασης ανατρέχει και η υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών, όταν στηρίζεται στην ερμηνευτική ή στο άρθρο 288 Α.Κ., διότι εν προκειμένω οι εργασίες απλώς «φωτίζονται» από τον ερμηνευτή σε χρόνο μεταγενέστερο της σύναψης της σύμβασης, παρότι ήδη υποβόσκουν στην αρχική συμφωνία.

Όταν νομική βάση του αιτήματος νέων εργασιών είναι η δημιουργία ενός άρτιου και λειτουργικού έργου, το δικαίωμα του εργοδότη για διορθώσεις στο έργο γεννάται, κατά τα ανωτέρω, από τη στιγμή που ανακαλύπτεται το ελάττωμα και γίνεται βέβαιο ότι θα περάσει στο τελικό έργο και εκτείνεται χρονικά, υπό άλλη νομική βάση,⁵⁹ μέχρι την ενδεχόμενη έγκριση του έργου, ενδεχομένως ακόμα και μετά από αυτή, εάν το ελάττωμα δεν θα μπορούσε να διαγνωστεί από τον εργοδότη. Τούτο είναι απόρροια του ότι, όπως έχει ήδη γίνει σαφές, το δικαίωμα διόρθωσης αποτελεί τροποποιητική μορφή της αξιώσεως του εργοδότη προς εκπλήρωση ενός τεχνικώς

⁵⁹ Ήτοι, πλέον, αντί της διατάξεως του άρθρου 687 θα εφαρμοστούν τα 688 επ..

και λειτουργικώς άρτιου έργου.⁶⁰ Γι' αυτό, εάν ο κατασκευαστής δεν συμμορφωθεί με τις οδηγίες του εργοδότη εντός του τιθέμενου ευλόγου χρονικού σημείου, παρέχονται στον τελευταίο ισχυρά δικαιώματα, όπως το δικαίωμα μειώσεως της αμοιβής ή της διορθώσεως σε βάρος του εργολάβου καθώς και δικαίωμα αποζημιώσεως ένεκα ενδεχόμενων καθυστερήσεων κατ' άρθρο 343 §1 Α.Κ..⁶¹ Μάλιστα, εάν το ελάττωμα του έργου είναι ουσιώδες, τότε παρέχεται στον εργοδότη δικαίωμα να υπαναχωρήσει, ολικά ή μερικά, από τη σύμβαση. Στην τελευταία περίπτωση το δικαίωμα υπαναχώρησης μπορεί να ασκηθεί περισσότερες φορές, εάν η πολλαπλή άσκησή του είναι νοητή στη συγκεκριμένη περίπτωση.⁶²

§5. Η επίδραση των νέων εργασιών στην εργολαβική αμοιβή.

Ι. Η επίδραση στο ύψος της εργολαβικής αμοιβής.

1. Αυτόβουλες νέες εργασίες από τον εργολάβο.

Πρωταρχικής σημασίας για τη γέννηση δικαιώματος αμοιβής είναι το γεγονός του προγενέστερου αιτήματος του εργοδότη στον εργολάβο για την εκτέλεση νέων εργασιών. Όταν ο εργολάβος κατασκεύασε κάτι πλέον του αρχικώς συμφωνηθέντος χωρίς την προηγούμενη εντολή ή, έστω, συναίνεση του εργοδότη, δεν μπορεί να γίνει λόγος για υποχρέωση του τελευταίου για αμοιβή. Αντιθέτως,

⁶⁰ Πρβλ. Φίλιο Π., Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμος Ι/2, Αθήνα, 1997, §88, Δ επ., 155 επ., Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρα 688, 690, αρ. 15, όπου και περαιτέρω παραπομπές.

⁶¹ Έτσι το σύνολο της νομολογίας και της θεωρίας. Πρβλ. ενδεικτικά Γεωργιάδη Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 196, Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρα 688-690, αρ.15, contra μόνος ο Βάλληνδας Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ' άρθρον, τομ. 2, Αθήνα, 1946, άρθρο 688, 111 χωρίς περαιτέρω παραπομπές. Αξίζει να σημειωθεί πως για την ενέργεια της διόρθωσης δεν απαιτείται προγενέστερη άσκηση αγωγής για καταδίκη του εργολάβου.

ο τελευταίος δύναται να απαιτήσει το έργο να κατασκευαστεί με τον συμφωνημένο τρόπο, αρνούμενος να παραλάβει το έργο και καθιστώντας τον εργολάβο υπερήμερο εάν ο τελευταίος δεν επαναφέρει το έργο στη συμφωνηθείσα κατάσταση. Εν προκειμένω εφαρμόζονται τα άρθρα 687 επ. Α.Κ..⁶³

Η αδυναμία εύρεσης νόμιμης βάσης για τη θεμελίωση γενικής αξίωσης αμοιβής του εργολάβου οφείλεται στο γεγονός ότι ούτε η εφαρμογή του άρθρου 682 Α.Κ. είναι δυνατή, δεδομένου ότι οι εξεταζόμενες εργασίες γίνονται καθ' υπέρβαση και επομένως έξω από τη σύμβαση, ούτε αυτή των άρθρων 371 επ. Α.Κ., εκτός και αν η σύμβαση περιέχει ασάφειες οι οποίες δύνανται να προκαλέσουν αμφιβολίες αναφορικά με το εάν πράγματι πρόκειται για αυτόβουλες εργασίες του εργολάβου.

Δυσχερής εμφανίζεται η εφαρμογή των διατάξεων περί αδικαιολογήτου πλουτισμού. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι οι εργασίες πραγματοποιούνται αυθαιρέτως και πέραν της συμβατικής πρόβλεψης, δημιουργούνται δύο εμπόδια στην εφαρμογή των άρθρων 904 επ. Α.Κ.. Εν πρώτοις δέον να διαγνωστεί εάν, ένεκα των επιπρόσθετων εργασιών, υφίσταται πράγματι πλουτισμός του εργοδότη. Για να γίνει λόγος για πλουτισμό οι νέες εργασίες θα πρέπει να είναι αντικειμενικά επωφελείς για τον εργοδότη και για τη χρήση για την οποία προορίζεται το έργο.⁶⁴ Προσθήκες οι οποίες είναι μεν κατά την αντίληψη των συναλλαγών επωφελείς για το ακίνητο, δεν προσφέρουν, όμως, τίποτα παραπάνω στην οικονομική εκμετάλλευση του έργου για το σκοπό για τον οποίο προορίζεται, όπως λόγου χάριν εργασίες εξωραϊσμού μιας αποθήκης ή προσθήκης

⁶² Πρβλ. σχετικά Βάλληνδα Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ' άρθρον, τομ. 2, Αθήνα, 1946, άρθρο 689, 111 επ..

⁶³ Σε κάθε περίπτωση η εφαρμογή των αναφερόμενων διατάξεων θα πρέπει να αποκλείεται, ως αντίθετη στο άρθρο 281 Α.Κ., όταν οι επιπρόσθετες εργασίες είναι προδήλως επουσιώδεις σε σύγκριση με το συνολικό συμβατικό αντικείμενο της συμβάσεως κατασκευής.

⁶⁴ Βλ. Σταθόπουλο Μ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 904, παρ. 13, σελ. 596.

επένδυσης από πολύτιμο μάρμαρο σε χώρο ο οποίος προορίζεται για βιομηχανική μονάδα, δεν δύνανται να αποτελέσουν πλουτισμό διότι εν τοις πράγμασι ο εργοδότης δεν αντλεί καμία ωφέλεια από αυτές. Ακόμα όμως και στην περίπτωση όπου γίνεται λόγος για πλουτισμό, τούτος δύσκολα δύναται να αναζητηθεί ένεκα της διατάξεως του άρθρου 905 Α.Κ., κατά την οποία παροχές που έγιναν εν γνώσει του αχρεωστήτου δεν δύνανται να αναζητηθούν εάν ο εργοδότης αποδείξει, κάτι το οποίο προκύπτει ευχερώς στις περισσότερες των περιπτώσεων ένεκα του ότι συνήθως τα μέρη διατυπώνουν εγγράφως τις υποχρεώσεις τους από τη σύμβαση, ότι ο εργολάβος γνώριζε το σύνολο των υποχρεώσεών του και επομένως το γεγονός ότι οι συγκεκριμένες εργασίες υπερέβαιναν τα όρια της συμβάσεως.⁶⁵

Ομοίως δύσκολη παρουσιάζεται η δυνατότητα θεμελίωσης της αξίωσης εργολαβικής αμοιβής στα άρθρα 730 και 736 Α.Κ. περί διοίκησης αλλοτρίων. Για τη δημιουργία σχετικής αξίωσης επιβάλλεται να αποδειχθεί ότι ο εργολάβος αποφάσισε την εκτέλεση των νέων εργασιών με γνώμονα το συμφέρον του έργου και ακολουθώντας την εικαζόμενη βούληση του κυρίου του έργου.⁶⁶ Όπως καθίσταται άμεσα εμφανές, η εφαρμογή της σχετικής διάταξης είναι εξαιρετικά δυσχερής στην πράξη διότι ο εργολάβος οφείλει να αποδείξει πως ενήργησε σύμφωνα με την εικαζόμενη βούληση του κυρίου του έργου,⁶⁷ και μάλιστα κατά τρόπο αντικειμενικώς σύμφωνο με τα συμφέροντά του.⁶⁸ Ως στοιχείο δε του πραγματικού της διάταξης γίνεται δεκτό πως ο εργολάβος δεν πρέπει να προσδοκά

⁶⁵ Πρβλ. Σταθόπουλο Μ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 904, παρ. 14 επ., σελ. 596 επ. αναφορικά με την αντιμετώπιση του αδικαιολογήτου πλουτισμού στο νομικό μας σύστημα, αλλά πρωτίστως την ανάλυση του ίδιου επί του άρθρου 905 Α.Κ. σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 905, σελ. 596 επ..

⁶⁶ Πρβλ. Καυκά Κ. - Καυκά Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 785.

⁶⁷ Η ενέργεια σύμφωνα με την πραγματική βούληση του εργοδότη θα πρέπει κατά κανόνα να αποκλείεται διότι κατ' αυτό τον τρόπο θα οδηγούμασταν εν προκειμένω σε πλήρη συμβατική ευθύνη.

⁶⁸ Βλ. αναλυτικότερα Παπανικολάου Π., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. III, Αθήνα, 1997, άρθρο 730, 736.

σε ίδιον όφελος αλλά να δρα ανιδιοτελώς και μόνον υπέρ των συμφερόντων του εργοδότη του.⁶⁹

2. Νέα αυτοτελής σύμβαση.

Εάν οι νέες εργασίες στηρίζονται σε νέα αυτοτελή σύμβαση, εφαρμογή έχει, σε περίπτωση ελλείψεως ρητής συμβατικής πρόβλεψης, το άρθρο 682 Α.Κ.. Η τελευταία διάταξη εισάγει δικαιοκώ πλάσμα συμφωνίας για την καταβολή εργολαβικής αμοιβής. Σχετικά με το ύψος της θεσπιζόμενης από το νόμο αμοιβής έχουν υποστηριχθεί δύο απόψεις. Η ορθότερη από αυτές θεωρεί, κατ' αναλογία του άρθρου 653 Α.Κ., ότι η επιβαλλόμενη αμοιβή είναι ίση με τη συνήθως καταβαλλόμενη στις συναλλαγές για την κατασκευή έργων παρόμοιων με αυτό που έχει συμφωνηθεί.⁷⁰ Αντίθετα, άλλοι συγγραφείς και σύσσωμη σχεδόν η νομολογία⁷¹, θεωρώντας εφαρμοστέα τη διάταξη του άρθρου 379 Α.Κ. σε συνδυασμό με τις όποιες νόμιμα καθοριζόμενες αμοιβές, εφαρμόζουν γενικά αυτές τις τελευταίες (παρότι κατά κανόνα τούτες περιορίζονται στο να θέσουν ελάχιστα επιτρεπόμενα όρια στις συναλλαγές) και μόνο επικουρικά το προαναφερόμενο κριτήριο ή και το κριτήριο της εσωτερικής αξίας του έργου.⁷² Ως χρόνος υπολογισμού της ανωτέρω ειθισμένης αμοιβής είναι αυτός της κατάρτισης της σύμβασης. Εάν για οιονδήποτε λόγο, μετά την συμφωνία των μερών επέλθει άνοδος της εμπορικής αξίας της προσφερόμενης παροχής για την κατασκευή του

⁶⁹ Πρβλ. Παπανικολάου Π., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. ΙΙΙ, Αθήνα, 1997, άρθρο 730, 774.

⁷⁰ Βλ. σχετικά Φύλιο Π., Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμος Ι/2, Αθήνα, 1997, §86, Β, Ι, 1, σελ. 134 και από τη νομολογία ενδεικτικά Α.Π. 729/1974, ΝοΒ 1975, 309, ΕιρΠάρου 36/1989, ΑρχΝ 1991, 650.

⁷¹ Βλ. χαρακτηριστικά τις πλέον πρόσφατες ΕφΑθ 5700/1999, ΕλλΔνη 2000, 194 = ΝοΒ 2000, 281, ΕφΔωδ 218/1998, Αρμ 1999, 360.

⁷² Πρβλ. για όλα Σπυριδάκη Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, τομ.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993, VIII, Α, 2δα, σελ. 127 επ..

έργου, ο κατασκευαστής δεν θα έχει άμεσο δικαίωμα, για επιπρόσθετη αμοιβή.⁷³

3. Οι υπόλοιπες περιπτώσεις.

α) δυνατότητα εφαρμογής του άρθρου 682 Α.Κ..

Σε κάθε άλλη περίπτωση, συμπεριλαμβανομένης αυτής της συμβατικής τροποποίησης του παρεχομένου έργου, η εφαρμογή του άρθρου 682 Α.Κ. δεν είναι επιτρεπτή. Δεν πρόκειται για νέα συμβατική υποχρέωση, παρά μόνο για τροποποίηση ήδη υφιστάμενης, οπότε ελλείπουν οι όροι εφαρμογής του άρθρου 682 Α.Κ. το οποίο απαιτεί πλήρη έλλειψη συμφωνίας για αμοιβή. Στην προσπάθεια εντοπισμού της πλέον προσήκουσας λύσης εναρκτήριο σημείο αποτελεί η αρχική συμφωνία των μερών, καθότι τούτη (ενν. η προσήκουσα λύση) βρίσκεται σε άμεση συνάρτηση με τη γενικότερη συμφωνία των μερών περί καθορισμού της εργολαβικής αμοιβής. Επισημαίνεται ότι όσα κατωτέρω αναφέρονται δεν αποτελούν κανόνες δημοσίας τάξης, αλλά επιτρέπεται τα μέρη να συμφωνήσουν είτε με την αρχική είτε με μεταγενέστερη σύμβαση ιδιαίτερο τρόπο καθορισμού της αμοιβής των νέων εργασιών. Εάν αντιθέτως ουδεμία πρόβλεψη έχει γίνει, τότε καθίσταται αναγκαία η ομαδοποίηση των συστημάτων προσδιορισμού της αμοιβής σε τρεις βασικές κατηγορίες.

β) περιπτώσεις συμβάσεων μέτρησης και πληρωμής.

Όταν η αρχική συμφωνία των μερών προβλέπει πληρωμή του εργολάβου με βάση κάποιο από τα συστήματα «μέτρησης και

⁷³ Ως εξαίρεση από τα ανωτέρω θα μπορούσε να θεωρηθεί πιθανή εφαρμογή των άρθρων 288 και 388 Α.Κ., πλην όμως παρότι από μια οικονομική θεώρηση του δικαίου κάτι τέτοιο θα ήταν δόκιμο να υποστηριχθεί, από καθαρά νομική σκοπιά η θεωρητική αυτοτέλεια των όσων αναπτύχθηκαν παραμένει ως έχει, δεδομένου ότι τα ανωτέρω άρθρα έχουν πεδίο εφαρμογής μετά την ολοκλήρωση της συμβατικής σχέσης, συμπεριλαμβανομένης και μιας συμβατικά καθορισμένης αμοιβής.

πληρωμής», ως τέτοιων νοούμενων του απολογιστικού συστήματος, του συστήματος χρονικής αμοιβής καθώς και του προϋπολογιστικού συστήματος (όταν οι νέες εργασίες δεν επιφέρουν τροποποιήσεις στην ποιότητα και την αξία των μονάδων μέτρησης της εργολαβικής αμοιβής), το έργο του εφαρμοστή του δικαίου γίνεται εύκολο. Οι νέες εργασίες θα καταμετρηθούν μαζί με τις υπόλοιπες και η τελική αμοιβή του εργολάβου θα περιλαμβάνει αναπόφευκτα και αυτές.⁷⁴ Τούτη η λύση αφενός μεν είναι συνεπής με τον ενιαίο χαρακτήρα του έργου, το οποίο για τον νομικό παραμένει το ίδιο με το αρχικώς οριζόμενο παρά τις όποιες τεχνικές τροποποιήσεις σε αυτό, αφετέρου δε βρίσκεται σε απόλυτη συμφωνία με τον έμφυτο χαρακτήρα των συγκεκριμένων τρόπων υπολογισμού της αμοιβής, που σκοπό έχουν τη μετάθεση του κινδύνου για τις όποιες επιπρόσθετες εργασίες στον εργοδότη. Εξάλλου, η θέση αυτή φαίνεται η πλέον προσηκουσα και από τελολογική άποψη δεδομένου ότι στην πράξη θα είναι πολλές φορές ανέφικτο να διαχωριστούν οι νέες εργασίες από τις αρχικώς προβλεπόμενες και να καθοριστεί με ακρίβεια η διαφορά της αξίας τους σε σχέση με τις εξ αρχής προγραμματισμένες.

γ) Περιπτώσεις συμβάσεων κατ' αποκοπήν.

Διαφορετική λύση προσήκει όταν το συνολικό αρχικό τίμημα έχει συμφωνηθεί με τη μορφή σταθερής χρηματικής αμοιβής, όπως για παράδειγμα στη σύμβαση κατ' αποκοπήν αμοιβής ή στην περίπτωση του εγγυημένου προϋπολογισμού⁷⁵. Εν προκειμένω, από την ερμηνεία των διατάξεων του αστικού κώδικα, δεν θα πρέπει να αναγνωριστεί στον εργολάβο δικαίωμα επιπρόσθετης αμοιβής.⁷⁶ Πράγματι, από τα άρθρα 687 - 689 Α.Κ., που επιβάλλουν διαζευκτικά

⁷⁴ Έτσι και Duncan Wallace I.N., *Construction Contracts: Principles and policies in tort and contract*, τομ. 2, Λονδίνο, 1996, παρ.27-21 σελ.515.

⁷⁵ Περιοριστικά όταν οι πρόσθετες εργασίες συνίστανται στην εκτέλεση ήδη συμφωνημένων μονάδων με διαφορετικό τρόπο από τον συμφωνηθέντα.

⁷⁶ Έτσι Δεληγιάννης Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., *Ειδικό ενοχικό δίκαιο*, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §171, 48 και αντίστοιχα στο αγγλοσαξονικό δίκαιο Gill W., *Emden and Gill's Building Contracts and Practice*, Λονδίνο, 1969, σελ.246,.

είτε την εκτέλεση των νέων εργασιών είτε τη μονομερή μείωση της αμοιβής του εργολάβου, καθίσταται σαφές ότι ο νομοθέτης δεν θέλησε να αναγνωρίσει στον κατασκευαστή δικαίωμα σε επιπρόσθετη αμοιβή, αλλά τουναντίον θέλησε να του επιρρίψει μόνο υποχρέωση για εκτέλεση των επιπρόσθετων εργασιών. Τούτο προκύπτει άλλωστε ρητά και από την έκθεση του εισηγητού ενώπιον της συντακτικής επιτροπής του σχεδίου του Α.Κ., όπου ευθέως υποστηρίχθηκε ότι σε καμία περίπτωση δεν πρέπει να επιτρέπεται αύξηση της εργολαβικής αμοιβής η οποία είχε συμφωνηθεί σε κατ' αποκοπήν ποσό.⁷⁷ Η άποψη αυτή είναι ταυτόχρονα συνεπής με το χαρακτήρα των υπό μελέτη συστημάτων υπολογισμού της αμοιβής, τα οποία επιρρίπτουν τον κίνδυνο των όποιων μεταβολών της τελικής αξίας του έργου στον κατασκευαστή, υπό την έννοια ότι ο τελευταίος, κατά τη ρητή συμφωνία των μερών δεσμεύεται να παράσχει το έργο έναντι σταθερού εκ των προτέρων ανταλλάγματος, αναλαμβάνοντας με τον τρόπο αυτό τον κίνδυνο της όποιας μείζονος ή ήσσονος προσπάθειας ή δαπάνης ήθελε προκληθεί κατά την εκτέλεσή του.⁷⁸ Εξάλλου, είναι αυτονόητο ότι στην πράξη ο εργολάβος έχει συμπεριλάβει στην τελική συμβατική αμοιβή του ένα επιπλέον ποσό για τους επιπρόσθετους κινδύνους που αναλαμβάνει με τη συμφωνία για εκ των προτέρων σταθερό εργολαβικό αντάλλαγμα.^{79,80}

Η ανωτέρω θέση γνωρίζει το όριό της στο άρθρο 288 Α.Κ., κατά το οποίο όταν οι νέες εργασίες είναι τόσο πολλές και

⁷⁷ Βλ. το 94^ο σημείο της σχετικής έκθεσης όπως αυτή δημοσιεύθηκε από το υπουργείο δικαιοσύνης το 1935.

⁷⁸ Βλ. από τη θεωρία Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, ΙΙ, 1318 και Δεληγιάννη Ι., σε Ερμ.Α.Κ., τομ. ΙΙΙ, τμημ. ΙΙ, τεύχος Β/5, Αθήνα, 1966, άρθρο 681, αρ. 23, 55, από τη νομολογία Γνωμ Ν.Σ.Κ. 497/1991, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α. και από άποψη συγκριτικού δικαίου Duncan Wallace I.N., Construction Contracts: Principles and policies in tort and contract, τομ. 2, Λονδίνο, 1996, σελ. 738, Huse J., Understanding and negotiating turnkey contracts, Λονδίνο, 1997, παρ. 1-9, σελ. 11.

⁷⁹ Πρβλ. Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, 1319.

⁸⁰ Για όλα τα ανωτέρω που εφαρμόζονται ομοίως και στα δημόσια έργα πρβλ. Γνωμ Ν.Σ.Κ. 497/1991, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

σημαντικές που αυξάνουν το κόστος του έργου πάνω από όσο είναι ανεκτό από την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη, τότε επιβάλλεται να αναγνωριστεί στον εργολάβο επιπρόσθετη αμοιβή. Για τον υπολογισμό του ποσού της αμοιβής αρχικά ενδείκνυται να εξεταστεί η αρχική συμφωνία των μερών. Φυσικά δεν είναι δυνατόν κατ' αναλογία με το σταθερό αρχικό τίμημα να υπολογιστεί ομοίως κατ' αποκοπή και η τιμή των επιπρόσθετων εργασιών.⁸¹ Εάν τα μέρη έχουν συμπεριλάβει στη συμφωνία αναλυτικό πίνακα τιμών ή εάν από το στάδιο των διαπραγματεύσεων (200 Α.Κ.) μπορεί να συναχθεί το ακριβές ποσόν στο οποίο τα μέρη είχαν τιμολογήσει τις σχετικές εργασίες, θα εφαρμοστούν οι τελευταίες συμφωνημένες τιμές. Όμως, εάν τίποτα δεν προκύπτει, τυγχάνουν εφαρμογής τα άρθρα 379 και 371 Α.Κ..⁸² Από συνδυασμένη ερμηνεία των συγκεκριμένων διατάξεων προκύπτει ότι ο προσδιορισμός της επιπρόσθετης αμοιβής, όταν γεννάται κατά τα ανωτέρω τέτοιο δικαίωμα, θα πρέπει να γίνει κατά τη δίκαιη κρίση του εργολάβου. Σε περίπτωση δε που ο τελευταίος δεν είναι δίκαιος στον υπολογισμό της, τότε ο εργοδότης θα έχει το δικαίωμα να προσφύγει στο αρμόδιο δικαστήριο, το οποίο θα αποφανθεί δεσμευτικά για το εάν ο κατασκευαστής δικαιούται επιπρόσθετης αμοιβής και σε ποιο ύψος.

Ακόμα και όταν δεν συντρέχουν οι όροι εφαρμογής της ανωτέρω διάταξης, ενδέχεται να εμπίπτει η συγκεκριμένη περίπτωση στο κανονιστικό πεδίο των άρθρων 197 επ. Α.Κ.. Τούτο γίνεται οσάκις οι νέες εργασίες προέκυψαν από πταίσμα του εργοδότη είτε διότι ο τελευταίος προσέφερε στον εργολάβο μελέτη η οποία περιείχε ανακρίβειες και σφάλματα τα οποία δεν μπόρεσε ο τελευταίος να εντοπίσει, είτε διότι δεν είχε παράσχει με ακρίβεια στον εργολάβο όλα εκείνα τα δεδομένα που ήταν αναγκαία ώστε τούτος να

⁸¹ Βλ. Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, 1321, Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §171, 46 επ..

αντιληφθεί την ανάγκη πραγματοποιήσεως των νέων εργασιών. Στην πράξη πάντως θα ανακύπτει ευχερώς ζήτημα συντρέχοντος πταίσματος του εργολάβου κατ' άρθρο 300 Α.Κ. δεδομένου ότι ο τελευταίος έχει, ρητώς, υποχρέωση ελέγχου των σχεδίων και των μεθόδων κατασκευής του έργου.

δ) περιπτώσεις συμβάσεων μη χρηματικής αμοιβής.

Σε άλλες περιπτώσεις, όπως για παράδειγμα στις συμβάσεις όπου ο εργολάβος λαμβάνει ως αντάλλαγμα τη χρήση ή την εκμετάλλευση του κατασκευαζόμενου έργου ή στη σύμβαση ανοικοδόμησης πολυκατοικίας «με αντιπαροχή», τα μέρη συμφωνούν ο εργολάβος να λάβει ως αντάλλαγμα για την παροχή του μια εκ των προτέρων προσδιοριζόμενη αντιπαροχή που όμως δεν είναι χρηματική (και αυτή είναι η διαφορά των εν λόγω συστημάτων από το σύστημα υπολογισμού της αμοιβής κατ' αποκοπή). Και στις περιπτώσεις αυτές ο εργολάβος αναλαμβάνει τον κίνδυνο αυξομειώσεων της αμοιβής, υπό την έννοια ότι για κάθε αύξηση ή μείωση του τελικού κόστους θα επιβαρύνεται ή θα επωφελείται αντίστοιχα σε σχέση με το τελικό ποσό της αμοιβής. Για το λόγο αυτό, και σε συνδυασμό με τις σχετικές διατάξεις περί σύμβασης έργου για τις οποίες έγινε λόγος στην προηγούμενη παράγραφο, πρέπει να θεωρηθεί ότι ο κατασκευαστής δεν δικαιούται επιπρόσθετης αμοιβής για τις νέες εργασίες που είναι υποχρεωμένος να εκτελέσει. Εν προκειμένω μάλιστα το άρθρο 288 Α.Κ. προσήκει να εφαρμόζεται περισσότερο φειδωλά δεδομένης της φύσης των συγκεκριμένων συμφωνιών. Τούτο διότι, όταν η αμοιβή δεν προσδιορίζεται χρηματικά, ενυπάρχει έμφυτο το στοιχείο της αβεβαιότητας αναφορικά με την χρηματική ωφέλεια την οποία αναμένεται να αποκομίσει ο εργολάβος. Ο τελευταίος γνωρίζει και αποδέχεται το γεγονός ότι είναι πιθανόν, ένεκα απρόβλεπτων

⁸² Την ίδια λύση προκρίνουν και στην Αγγλία όπου ισχύει η εφαρμογή του “quantum meruit”. Βλ. Gill

οικονομικών συγκυριών, η αμοιβή του, είτε να μην είναι δυνατόν να αποφέρει τα προσδοκώμενα χρηματικά οφέλη (πρόκειται για σύνηθες ρίσκο στις κατασκευές ιδίως όταν η εργολαβική αμοιβή συνίσταται στην παραχώρηση χρήσης), είτε να του αποφέρει τόσα περισσότερα από τα προγραμματισθέντα που να καλύψει την όποια ενδεχόμενη ζημία και να αποκομίσει μεγάλο ποσοστό κέρδους. Εξάλλου, σε ορισμένα είδη συμφωνιών όπου η εργολαβική αμοιβή συνίσταται σε ποσοστό επί του έργου, οι νέες εργασίες καθιστούν αδιαμφισβήτητο το έργο ποιοτικά ανώτερο κάτι που μπορεί να θεωρηθεί ως ταυτόχρονη αύξηση της εργολαβικής αμοιβής. Θα πρέπει λοιπόν σε κάθε περίπτωση να λαμβάνεται υπ' όψιν ότι και η παροχή του εργολάβου μπορεί να υποστεί διακυμάνσεις, οι οποίες να τροποποιούν σημαντικά το ποσό που τελικά θα λάβει ο κατασκευαστής ως αντάλλαγμα για την παροχή του. Μετά τα ανωτέρω είναι σαφές πως τα μέρη, ήδη με την αρχική συμφωνία τους, έχουν αποδεχθεί και αναλάβει καλή τη πίστη ένα μεγαλύτερο κίνδυνο αναφορικά με την αναλογία παροχής και αντιπαροχής, εξ ου και η στενότητα στην εφαρμογή του άρθρου 288 Α.Κ..

II. Καταβολή επί πλέον ή έλαττον αμοιβής.

1. Ο τρόπος καταβολής.

Ζήτημα δύναται να γεννηθεί αναφορικά με τον τρόπο μεταβολής της αμοιβής σε περίπτωση που αυτό κριθεί αναγκαίο. Εάν πρόκειται η αμοιβή να αυξηθεί, η αύξηση θα αποδοθεί σε χρήμα, αποκλεισμένης της δυνατότητας μεταβίβασης περαιτέρω τμήματος του ακινήτου, πλην κοινής συμφωνίας των μερών. Η αντίθετη λύση δεν δύναται επ' ουδενί να γίνει αποδεκτή, διότι θα προσέκρουε στις

W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969, σελ. 227.

περί εμπραγμάτου δικαίου διατάξεις. Περισσότερα προβλήματα δημιουργούνται όμως στη σαφώς σπανιότερη περίπτωση της μείωσης της εργολαβικής αμοιβής. Εν προκειμένω, από τη στιγμή που το δικαίωμα του εργολάβου προς αμοιβή συρρικνώνεται, ελλείπει πλέον η νόμιμη αιτία για τη μεταβίβαση των επιπρόσθετων εξ αδιαιρέτου τμημάτων του έργου και γι' αυτό ο εργοδότης θα πρέπει να απαλλαγεί από την μεταβίβαση των επιπροσθέτων ιδιοκτησιών. Σε περίπτωση δε που η κυριότητα έχει ήδη μεταβιβασθεί θα πρέπει να βρουν εφαρμογή οι περί αδικαιολογήτου πλουτισμού διατάξεις του Αστικού Κώδικα. Επομένως ο κύριος του έργου μπορεί, δυνάμει του άρθρου 908 Α.Κ., να απαιτήσει και την αυτούσια απόδοση των μεταβιβασθέντων οριζοντίων ιδιοκτησιών, εάν ο εργολάβος δεν τις έχει ήδη μεταβιβάσει περαιτέρω.⁸³ Επί της δυνατότητας εφαρμογής της σχετικής λύσης σύμφωνη είναι και η νομολογία⁸⁴ καθώς και μέρος της θεωρίας⁸⁵, ενώ ο Δεληγιάννης⁸⁶ υιοθετεί την αντίθετη άποψη αποκλείοντας την αξίωση αυτούσια απόδοσης.

Αξιζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί ότι, παρότι οι επιπρόσθετες νέες εργασίες είναι συνήθως αυξητικές του αντικειμένου της εργολαβίας και επομένως κατά κανόνα και της αμοιβής, είναι ενδεχόμενο να παρατηρηθεί τουναντίον μείωση αυτής. Βέβαια, η επίδραση στην αμοιβή είναι στενά συνδεδεμένη με το τελικώς παραγόμενο έργο, είναι όμως δυνατόν σε ορισμένες περιπτώσεις να παρατηρηθεί μείωση της αμοιβής, παρότι το έργο αυξάνει ποσοτικώς. Είναι η περίπτωση που ο εργοδότης, με βάση τη σύμβαση, επεμβαίνει στον τρόπο εκτέλεσης του έργου και, ζητώντας την εφαρμογή νέων τεχνικών, πετυχαίνει τη μείωση του

⁸³ Για τη δυνατότητα αυτή παρέβαλε και ΕφΘεσ 955/1993, Αρμ 1993, 529.

⁸⁴ Πρβλ. Α.Π. 983/1973, ΝοΒ 1974, 510, ΑΠ 972/1994, ΑρχΝ 1994, 498 = ΕΕΝ 1995, 578, ΕφΑθ 1700/1994, ΑρχΝ 1995, 11, ΕφΑθ 1699/1994, ΕλλΔνη 1995, 883, ΕφΑθ 3588/1987, ΕλλΔνη 1988, 1621.

⁸⁵ Έτσι επί παραδείγματι Καρδαράς Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 Εισαγ. άρθρα 681 – 702, παρ. 30.

⁸⁶ Βλ. Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.2, §256, 245 επ..

εργολαβικού ανταλλάγματος. Πάντως για την επιμέτρηση της αυξομείωσης στην εργολαβική αμοιβή θα εφαρμοστούν όσα ανωτέρω εκτέθηκαν χωρίς παραλλαγές.

2. Ο χρόνος καταβολής.

Αναφορικά με το ζήτημα του χρόνου καταβολής της αμοιβής τα πράγματα είναι ευχερέστερα. Εάν έχουμε να κάνουμε με μεταβολή της αμοιβής ερειζόμενη στο άρθρο 682 Α.Κ., χρόνος καταβολής θα είναι αυτός της περατώσεως των νέων εργασιών. Στις υπόλοιπες περιπτώσεις, όπου δεν πρόκειται για τη γέννηση αυτοτελούς δικαιώματος προς αμοιβή, αλλά για αλλοίωση της αρχικώς συμφωνηθείσας αμοιβής, η μεταβολή στο εργολαβικό αντάλλαγμα θα λάβει χώρα με αυξομείωση στα προς πληρωμή ποσά τα οποία αφορούν τις μεταβληθείσες εργασίες, σύμφωνα με το χρόνο πληρωμής που είχε αρχικά συμφωνηθεί.⁸⁷ Εάν δε πρόκειται για μείωση του εργολαβικού ανταλλάγματος και αυτό είχε ήδη προκαταβληθεί, τότε ο εργοδότης θα έχει δικαίωμα να του επιστραφεί αυτό από τον εργολάβο κατά τις διατάξεις για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό.⁸⁸

§6. Η επίδραση των νέων εργασιών σε επιμέρους στοιχεία της συμβάσεως.

Ιδιαίτερος ενδιαφέρον είναι και το ζήτημα των επιπτώσεων των νέων εργασιών σε άλλες επιμέρους υποχρεώσεις που δεσμεύουν εργοδότη και εργολάβο. Προκαταλαμβάνοντας όσα κατωτέρω θα αναπτυχθούν αξίζει να σημειωθεί ότι για τις περιπτώσεις αυτές ο

⁸⁷ Πρβλ. και Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 άρθρα 688 - 690, παρ. 16.

νομοθέτης δεν επιφυλάσσει ad hoc ρυθμίσεις αλλά τα μέρη αφήνονται ελεύθερα να ρυθμίσουν τα συγκεκριμένα σημεία. Η κατωτέρω ανάλυση αφορά επομένως την περίπτωση που τα μέρη με τη συμφωνία για την εκτέλεση νέων εργασιών ή μεταγενέστερα, αυτοτελώς, δεν κατάφεραν να φτάσουν σε συμφωνία επί του θέματος.

I. Επίδραση στο χρόνο παράδοσης του έργου.

1. Επίδραση στα συμφωνηθέντα χρονοδιαγράμματα.

α) τμηματικά χρονοδιαγράμματα.

Κατά κανόνα τα χρονοδιαγράμματα για την εκπλήρωση του έργου, παραμένουν αμετάβλητα εάν τα μέρη δεν έδειξαν ρητά τη βούλησή τους να τα τροποποιήσουν. Η αρχή αυτή, όμως, υπόκειται σε εξαιρέσεις τόσο αναφορικά με το χρόνο της τελικής παράδοσης του έργου όσο και σε σχέση με τις τμηματικές προθεσμίες εκτέλεσης.

Τα επιμέρους χρονικά στάδια εκτέλεσης του έργου θα μπορούσαν να επηρεαστούν μονάχα σε περίπτωση που οι νέες εργασίες συνέχονται άμεσα με το αποτέλεσμα που θα πρέπει να παραδοθεί, ή εάν οι νέες εργασίες αποτελούν αναγκαίο προπαρασκευαστικό στάδιο για κάποιο αμέσως μεταγενέστερο τμήμα του έργου. Εν προκειμένω δύναται να δικαιολογηθεί παράταση των χρονοδιαγραμμάτων μόνον εάν η εμπρόθεσμη εκτέλεση των νέων εργασιών θα ήταν αδύνατη ή υπέρμετρα επαχθής για τον εργολάβο. Για το υπέρμετρο της δυσχέρειας ορθότερο κριτήριο αποτελεί το ακραίο της ποσότητας και της ποιότητας των επιπρόσθετων μέσων που θα πρέπει να δεσμεύσει ο εργολάβος για να εκπληρώσει τη

⁸⁸ Ως αιτία λήξασα. Πρβλ. και τον Δεληγιάννη Ι., σε Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992, τομ.1, §63, 238 επ..

σύμβαση στον προσήκοντα χρόνο σε σχέση με τα μέσα και την προσπάθεια που θα καλούνταν ο εργολάβος να καταβάλει προ της υποχρέωσης για εκτέλεση των νέων εργασιών. Νόμιμη βάση για παράταση των χρονοδιαγραμμάτων αποτελεί το άρθρο 200 Α.Κ., στο οποίο στηρίζεται τόσο η συμπληρωτική ερμηνεία όσο και γενικότερα η καλή τη πίστει ερμηνεία των συμβάσεων, όταν η υποχρέωση για εκτέλεση νέων εργασιών πηγάζει από σύμβαση και, σε κάθε άλλη περίπτωση, το άρθρο 288 Α.Κ., το οποίο ορίζει ότι η εκπλήρωση των συμβάσεων γίνεται πάντοτε με γνώμονα την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη.

β) τελική παράδοση του έργου

Η υπέρβαση των επιμέρους χρονικών σημείων παράδοσης του έργου δεν σημαίνει ότι αυτομάτως επιτρέπεται η υπέρβαση και του τελικού χρόνου παράδοσης του έργου. Στο σημείο αυτό, ένεκα της σπουδαιότητάς του για τα μέρη, ο ερμηνευτής πρέπει να είναι αυστηρότερος αξιώνοντας, για να αναγνωρισθεί δικαίωμα υπέρβασης της τελικής προθεσμίας, η αδυναμία του εργολάβου να εκτελέσει εμπροθέσμως το έργο να είναι τέτοια που να μη χωρεί ευλόγως δυνατότητα τήρησης του χρόνου τελικής παράδοσης. Εφαρμοστέα είναι πάλι τα άρθρα 200 και 288 Α.Κ.. Επιπρόσθετα προβλήματα θα μπορούσαν να δημιουργηθούν στην περίπτωση κατά την οποία η σύμβαση κατασκευής είναι απολύτως ακριβόχρονης εκτέλεσης, όπως λόγου χάριν στην περίπτωση μιας αθλητικής εγκατάστασης για τη διεξαγωγή συγκεκριμένης διοργάνωσης. Εν προκειμένω οι προβλέψεις αναφορικά με τα χρονοδιαγράμματα χαρακτηρίζονται από τη μέγιστη ανελαστικότητα και γι' αυτό το λόγο η καλή πίστη επιβάλλει παράτασή τους μόνον όταν οι νέες εργασίες συμφωνήθηκαν μεταγενεστέρως της αρχικής συμβάσεως από τα μέρη και μόνον όταν από την έκταση και την ποιότητα αυτών είναι άμεσα εμφανές πως

δεν θα μπορούσαν να εκτελεστούν εντός του εναπομείναντος στη σύμβαση χρόνου.

γ) τα χρονικά όρια της παράτασης – έννομες συνέπειες της υπέρβασής τους.

Στις ανωτέρω περιπτώσεις, τα χρονοδιαγράμματα καθίστανται ανεφάρμοστα, ως σιωπηρώς καταργηθέντα. Επομένως, δεν υφίσταται πλέον δήλη ημέρα για την παράδοση του έργου. Τούτο δεν συνεπάγεται ότι ο εργολάβος καθίσταται πλέον ελεύθερος να εκτελέσει το έργο όποτε ο ίδιος θέλει. Ο εργοδότης δύναται να οχλήσει, δικαστικώς ή εξωδίκως, τον εργολάβο τάσσοντάς του εύλογη προθεσμία κατ' άρθρο 340 Α.Κ. για την περάτωση του έργου. Ο εργοδότης δύναται να τάξει εύλογη προθεσμία τόσο για την τελική παράδοση του έργου όσο και για την περάτωση των επιμέρους τμημάτων αυτού.⁸⁹ Εάν η τεθείσα προθεσμία δεν είναι εύλογη ο εργολάβος δεν δεσμεύεται από αυτή, αφού κατ' άρθρο 342 Α.Κ. δεν καθίσταται υπερήμερος όταν η μη εκπλήρωση της παροχής του δεν οφείλεται σε πταίσμα του ιδίου, αλλά σε φυσική αδυναμία εκπλήρωσης. Το πότε η επικαλούμενη προθεσμία είναι εύλογη και πότε όχι είναι ζήτημα πραγματικό το οποίο επαφίεται στην ανέλεγκτη κρίση των δικαστηρίων της ουσίας.

Ενώ ως προς τα ανωτέρω επικρατεί γενικότερα ομοφωνία, διάσταση παρατηρείται ως προς τις συνέπειες τις οποίες ο εργολάβος υφίσταται εάν αψηφήσει τις σχετικές οχλήσεις του εργοδότη. Εάν ο εργολάβος υπερβεί την εύλογη προθεσμία που του τάχθηκε χωρίς να παραδώσει το έργο ή πραγματοποιούμενων ορισμένων εκ των περιπτώσεων του άρθρου 385 Α.Κ., είναι αναμφισβήτητο ότι ο εργοδότης δικαιούται πλήρη αποζημίωση για κάθε ζημία που υπέστη. Οι απόψεις διίστανται αναφορικά με το εύρος της αποζημίωσης στην περίπτωση κατά την οποία, πριν την παρέλευση της ταχθείσας

προθεσμίας προβλέπεται με βεβαιότητα ότι ο εργολάβος θα υπερβεί τα χρονοδιαγράμματα. Κατά μια νομολογιακή άποψη⁹⁰ ο εργοδότης δύναται να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση και να ζητήσει πλήρη αποζημίωση κατ' άρθρα 343 και 298 Α.Κ.. Κατά την αντίθετη άποψη⁹¹ εν προκειμένω εφαρμόζεται μόνο το άρθρο 387 §1 Α.Κ. και επομένως δικαιούται μόνο εύλογη και όχι πλήρη αποζημίωση. Η θεωρία⁹² τάσσεται σαφώς υπέρ της τελευταίας αυτής άποψης, η οποία εξάλλου έχει και τη στήριξη της Ολομελείας του Ανωτάτου Ακυρωτικού.

Καθυστερήσεις δεν δικαιολογούνται ούτε στις περιπτώσεις όπου ο κύριος του έργου δεν έθεσε δήλη ημέρα για την περάτωση του έργου. Τούτο διότι το άρθρο 686 Α.Κ. σε συνδυασμό με το άρθρο 323 Α.Κ. επιβάλλει στον εργολάβο την υποχρέωση να αρχίσει τις εργασίες άμεσα αλλά και να συνεχίσει τις εργασίες κατά τρόπο ικανοποιητικό που να μην επιβραδύνει την περάτωση του έργου.⁹³ Εν προκειμένω, κατά την κρατούσα σε θεωρία και νομολογία άποψη,⁹⁴ απαιτείται πταίσμα του εργολάβου για τις καθυστερήσεις. Επομένως, ο τελευταίος δεν μπορεί να καταστεί υπερήμερος για όσο χρόνο αναγκάστηκε να καθυστερήσει εξ αιτίας των νέων εργασιών. Εάν, όμως, ο εργολάβος υπερβεί τον εύλογο επιπρόσθετο χρόνο για την εκπλήρωση της σύμβασης, ο εργοδότης δύναται να ακολουθήσει τη διαδικασία της προηγούμενης παραγράφου.

δ) μειωτικές νέες εργασίες και χρονοδιαγράμματα.

⁸⁹ Πρβλ. και Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997 άρθρο 686, παρ. 20, 630 επ..

⁹⁰ Πρβλ. τις Α.Π. 1006/1974, ΝοΒ 1975, 605, Α.Π. 52/1970, ΝοΒ 1970, 781.

⁹¹ Βλ. τις Α.Π. Ολ 568/1975, ΝοΒ 1975, 1080, Α.Π. 524/1974, ΝοΒ 1975, 41.

⁹² Βλ. Ζέπο Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965, 385, Καυκά Κ. - Καυκά Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993, 808 και Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 686, παρ. 20, 631.

⁹³ Βλ. Δεληγιάννη Ι., σε Ερμ.Α.Κ., τομ. III, τμημ. II, τεύχος Β/5, Αθήνα, 1966, άρθρο 681, αρ. 58, Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 686, παρ. 7, 627.

⁹⁴ Πρβλ. σχετικά Καρδαρά Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 686, παρ. 10, 627 επ..

Τα ανωτέρω αφορούν την περίπτωση όπου οι νέες εργασίες έχουν αντικείμενο αυξητικό της εργολαβικής ύλης, διότι στην αντίθετη περίπτωση η λύση που θα πρέπει να υιοθετηθεί διαφέρει κατά πολύ. Παρότι η εκτέλεση του έργου καθίσταται ευχερέστερη για τον εργολάβο, σε περίπτωση που δεν υπάρχει αντίθετη συμφωνία των μερών, τα αρχικά χρονοδιαγράμματα δεν θα πρέπει να επηρεαστούν. Τούτο διότι σταθμίζοντας τα συμφέροντα των μερών δεν προκύπτει πως υφίσταται κάποιος λόγος, νομικά κρίσιμος, ο οποίος να επηρεάζει την εξέλιξη του συμβατικού δεσμού.

2. Επίδραση επί των συμφωνηθέντων ποινικών ρητρών μη έγκαιρης εκπλήρωσης.

Τύχη ανάλογη με αυτή των χρονοδιαγραμμάτων στη σύμβαση έργου έχουν και οι ποινικές ρήτρες για την έγκαιρη εκπλήρωση της σύμβασης. Όπως εξάλλου προκύπτει από το γράμμα του νόμου (άρθρο 405 §1 Α.Κ.) απαραίτητη, αλλά και μόνη, προϋπόθεση για την κατάπτωση της ποινικής ρήτρας αποτελεί η υπερημερία του εργολάβου, υπερημερία η οποία αποκλείεται όταν τα συμφωνηθέντα χρονοδιαγράμματα δεν έχουν πια εφαρμογή.

II. Επίδραση στις εγγυήσεις και τις ποινικές ρήτρες καλής εκτέλεσης.

Ένα άλλο μείζονος σημασίας ζήτημα αφορά την τύχη των εγγυήσεων και των ποινικών ρητρών καλής εκτέλεσης όταν προκύψουν νέες εργασίες. Δεν γίνεται αναφορά στις περιπτώσεις, οι οποίες μόλις ανωτέρω επισημάνθηκαν, όπου παραβιάζεται το ακριβόχρονο της εκπλήρωσης, παρότι κατά πάγια νομολογία το ακριβόχρονο τελεί σε σχέση ειδικού προς γενικό αναφορικά με την

καλή εκτέλεση του έργου στην οποία περιλαμβάνεται.⁹⁵ Αντιθέτως, εν προκειμένω, γίνεται αναφορά σε όλους τους υπολοίπους λόγους που σχετίζονται με την προσήκουσα εκτέλεση του έργου, είτε αφορούν ελλείψεις, κυρίως τεχνικές – ποιοτικές, είτε, σπανιότερα, νομικά ελαττώματα στο έργο, όπως βάρη, δικαιώματα τρίτων επί των χρησιμοποιηθέντων υλικών κ.α.. Εδώ λοιπόν τίθεται το ζήτημα εάν και σε ποιο βαθμό οι εν λόγω ασφάλειες εξακολουθούν να ισχύουν και σε περίπτωση θετικής απάντησης σε ποιο εύρος καλύπτουν την εργολαβική παροχή.

1. Περιπτώσεις δημιουργίας νέου συμβατικού δεσμού.

Αναφορικά με το πρώτο ζήτημα, είναι ξεκάθαρο ότι οι εξασφαλίσεις δεν δύνανται να εξακολουθήσουν να ισχύουν όταν η ανάληψη των νέων εργασιών λαμβάνει χώρα με νέα αυτοτελή σύμβαση είτε τροποποιητική είτε δημιουργική νέας ενοχής. Εξαιρέση αποτελεί η περίπτωση της ανανέωσης για την οποία έγινε ήδη λόγος. Αξιίζει να σημειωθεί ότι σε περίπτωση ανανέωσης της αρχικής ενοχής οι εγγυήσεις, τα ενέχυρα και οι υποθήκες μπορούν να συνεχίσουν να ισχύουν μόνο εφόσον υπάρχει ρητή συναίνεση του παρέχοντος την ασφάλεια (439 Α.Κ.). Σε όλες τις υπόλοιπες περιπτώσεις, ένεκα του ότι οι συμβαλλόμενοι δεν δημιουργούν νέα ενοχή, παρά συνεχίζουν την εκτέλεση της αρχικής στα όρια του νόμου, θέμα παύσης της ισχύος δεν τίθεται.

Στις περιπτώσεις όπου οι εγγυήσεις και οι ποινικές ρήτρες συνεχίζουν να ισχύουν, ζήτημα γεννάται αναφορικά με το εύρος τους. Οσάκις οι νέες εργασίες πηγάζουν απ' ευθείας εκ του νόμου ή από όρο της αρχικής σύμβασης όλες οι συμφωνηθείσες ασφάλειες εξακολουθούν να ισχύουν πλήρως. Τούτο διότι η τρόπον τινά

⁹⁵ Οπότε, σε περίπτωση που έχουν δοθεί εγγυήσεις καλής εκτελέσεως του έργου, αυτές

αλλοίωση της συμβατικής ενοχής βρίσκεται εντός των ορίων του συμβατικού κινδύνου (alea) που αναλαμβάνουν τα μέρη.

2. Τροποποίηση του αρχικού συμβατικού δεσμού.

Διαφορετική απαιτείται να είναι η αντιμετώπιση των περιπτώσεων όπου η τροποποίηση του συμβατικού αντικειμένου της εργολαβίας αποτελεί το απότοκο μεταγενέστερης συμφωνίας. Εν προκειμένω γίνεται διάκριση ανάλογα με το αν οι εγγυήσεις προσφέρονται από κάποιο από τα συμβαλλόμενα μέρη ή από κάποιον τρίτο. Για τις ποινικές ρήτρες δεν γεννάται θέμα διότι εξ ορισμού δύνανται να συναφθούν μόνο μεταξύ των συμβαλλομένων.

Όταν οι εγγυήσεις παρέχονται από ένα εκ των μερών καθώς και των ποινικών ρητρών, οφείλει να γίνει δεκτό ότι τούτες εξακολουθούν να ισχύουν στο σύνολό τους, καλύπτοντας κάθε πλημμέλεια στην κατασκευή του έργου σύμφωνα με την αρχική εγγυητική σύμβαση. Η εν λόγω λύση είναι η πλέον προσηκούσα, δεδομένου ότι είναι οι ίδιοι συμβαλλόμενοι οι οποίοι εγγυώνται και μεταλλάσσουν τη σύμβαση, οπότε, εφόσον δεν προκύπτει *in concreto* αντίθετη βούλησή τότε υπαγορεύεται οι εξασφαλίσεις για την καλή εκτέλεση του έργου να ισχύσουν στην τελική μορφή του έργου με τις όποιες διορθώσεις συμφωνήθηκαν, ακόμα και σε χρόνο μεταγενέστερο της αρχικής σύμβασης.

Όταν, όμως, οι εγγυήσεις παρέχονται από τρίτους, όπως λόγου χάριν τράπεζες, τούτες θα ισχύουν, πλην αντιθέτου συμφωνίας, μόνο αναφορικά με τις αρχικές εργασίες και όχι με τις νέες και μάλιστα μόνο εφόσον αυτές δεν συνεχονται στενά με τις επελθούσες τροποποιήσεις στη σύμβαση. Τούτο διότι, όπως γίνεται παγίως δεκτό τόσο στη θεωρία αλλά κυρίως στη νομολογία, όλες οι εγγυήσεις

εξασφαλίζουν συγκεκριμένη ενοχή, όπως τούτη ίσχυε κατά το χρόνο της εξασφαλιστικής σύμβασης, οπότε για να δεσμεύεται ο εγγυητής και για τις νέες εργασίες απαιτείται είτε να παράσχει εκ νέου εγγύηση είτε ως εκ τρίτου συμβαλλόμενος να συμμετάσχει στη σύμβαση μεταξύ εργοδότη και εργολάβου για την εκτέλεση νέων εργασιών επεκτείνοντας σε αυτές την εγγύησή του.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ ΕΡΓΑ

§1. Εννοιολογική οριοθέτηση

Μεγάλη πρακτική σημασία, όπως εξάλλου επισημάνθηκε και προσφάτως κατά την παρουσίαση του σχεδίου του τελευταίου Ν.3263/2004 από τον αρμόδιο Υπουργό ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.,⁹⁶ αποκτά το ζήτημα των συμπληρωματικών εργασιών στο πλαίσιο των συμβάσεων κατασκευής δημοσίων έργων, ήτοι των συμβάσεων που καταρτίζονται ανάμεσα σε ένα φορέα του δημοσίου τομέα και έναν ιδιώτη δυνάμει των οποίων ο επιχειρηματίας αναλαμβάνει έναντι αμοιβής να εκτελέσει ένα κατασκευαστικό έργο το οποίο αφορά τη λειτουργία δημόσιας υπηρεσίας ή αποβλέπει γενικότερα στην εξυπηρέτηση του δημοσίου συμφέροντος.

Όταν πρόκειται να εκτελεστεί δημόσιο έργο ο νομοθέτης θεσπίζει ιδιαίτερους κανόνες, οι οποίοι υπερισχύουν αυτών του αστικού κώδικα.⁹⁷ Τα δικαιώματα του κυρίου του έργου, ο οποίος είναι φορέας κρατικής εξουσίας, είναι σαφώς πιο ισχυρά στο πλαίσιο του συμβατικού δεσμού. Εκτός από την υποχρέωση του αναδόχου να συμμορφώνεται με τις όποιες γραπτές οδηγίες του φορέα

⁹⁶ Πρβλ. την από 28/6/2004 συνέντευξη του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. Γ.Σουφλιά επί της παρουσίασης του σχεδίου νόμου για την κατάργηση του «μαθηματικού τύπου» και το νέο σύστημα ανάθεσης των δημοσίων έργων, ήδη Ν.3263/2004 «Μειοδοτικό σύστημα ανάθεσης των δημοσίων έργων και άλλες διατάξεις».

⁹⁷ Μάλιστα όπως έχει κατ' επανάληψη κριθεί το σύνολο των διατάξεων που διέπουν την κατασκευή δημοσίων έργων είναι δημόσιας τάξης και κατά συνέπεια δεν είναι δυνατός ο αποκλεισμός της εφαρμογής τους με την ιδιωτική βούληση κατ' άρθρο 3 Α.Κ.. Πρβλ. ενδεικτικά Α.Π. Ολ. 275/1971,

κατασκευής του έργου,⁹⁸ αναγνωρίζεται εκ του νόμου δικαίωμα στον εργοδότη να επεμβαίνει, μετά την κατάρτιση της σύμβασης, και να επιφέρει τροποποιήσεις στο αρχικό συμβατικό αντικείμενο.⁹⁹ Οσάκις προκύπτει ανάγκη εκτέλεσης νέων - εξωσυμβατικών εργασιών οι οποίες κατέστησαν αναπόφευκτες ένεκα απρόβλεπτων περιστάσεων που ανέκυψαν κατά την εκτέλεση του έργου και είτε δεν μπορούν να διαχωριστούν τεχνικά ή οικονομικά από την κύρια σύμβαση, χωρίς να δημιουργηθούν μείζονα προβλήματα για τις αναθέτουσες αρχές, είτε, παρότι μπορούν να διαχωριστούν από τη εκτέλεση της αρχικής σύμβασης, είναι απόλυτα αναγκαίες για την βελτίωσή της, η αναθέτουσα αρχή πρέπει να καλέσει τον αρχικό εργολάβο να συμφωνήσουν στην εκτέλεση και των νέων εργασιών. Υπό την ανωτέρω έννοια ο νομικός χαρακτήρας των νέων εργασιών στα δημόσια έργα παρουσιάζεται ριζικά διαφοροποιημένος σε σχέση με όσα αναφέρθηκαν για τα ιδιωτικά έργα. Η έννοια των συμπληρωματικών εργασιών περιλαμβάνει σειρά καταστάσεων οι οποίες δεν μπορούσαν να προβλεφθούν κατά το στάδιο εκπόνησης μιας πλήρους μελέτης, παρότι ακολουθήθηκε η προβλεπόμενη διαδικασία για την σύναψη των συμβάσεων δημοσίου έργου.¹⁰⁰ Οι νέες εργασίες περιλαμβάνουν εργασίες που δεν προϋπήρχαν της ανάθεσης του έργου και, κατά τη συστηματική διάρθρωση της νομοθεσίας για τα δημόσια έργα, υπάγονται στο πλαίσιο της απρόβλεπτης μεταβολής των συνθηκών.

Ήδη από το χρόνο που τέθηκε σε εφαρμογή ο Ν. 2229/1994 και το εκτελεστικό του π.δ. 286/1994 καταργήθηκε η διάκριση ανάμεσα σε υπερσυμβατικές και νέες εργασίες. Παρά ταύτα η

ΝοΒ 1976, 862, ΔΕΦΚομ 200/1994, Ε.Δ.Ε. 1994, 328, ΔΕΦΘεσ 100/1988, ΔιοικΔικ 1989, 1144, Γνμδ Ν.Σ.Κ. 410/1998, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

⁹⁸ Πρβλ. το άρθρο 5 παρ. 1 και το άρθρο 6 παρ. 2 του Ν. 1418/1984. Βλ. σχετικά και τον Χασάπη Π., Το δίκαιο των δημοσίων έργων, Αθήνα, 2004, 393 επ., ο οποίος πολύ σωστά επισημαίνει πως με τις εντολές αυτές μορφοποιείται και προσδιορίζεται το αρχικό συμφωνημένο έργο, δηλαδή η αρχική συμβατική παροχή.

⁹⁹ Πρβλ. μεταξύ άλλων ΣτΕ 619/2003, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ».

¹⁰⁰ Βλ. άρθρο 8 του Ν. 1418/1984 και 43 του π.δ.609/1985.

διάκριση εξακολουθεί να συναντάται στη θεωρία για συστηματικούς λόγους. Κατά τα ανωτέρω οι συμπληρωματικές εργασίες, ή νέες εργασίες ευρεία εννοία, διακρίνονται στις νέες εργασίες με τη στενή έννοια, ήτοι τις συμπληρωματικές εργασίες οι οποίες δεν προβλέπονται ρητώς στην αρχική σύμβαση κατασκευής ούτε ποσοτικά ούτε κατ' είδος, και στις υπερσυμβατικές εργασίες, ήτοι τις συμπληρωματικές εργασίες οι οποίες προβλέπονται μεν κατ' είδος στην αρχική σύμβαση αλλά σε διαφορετικές ποσότητες.

§2. Η διαδικασία ανάθεσης συμπληρωματικών εργασιών

I. Η έναρξη της διαδικασίας – προϋποθέσεις και περιπτώσιολογία.

Ο νομοθέτης των δημοσίων έργων, για να προσδιορίσει τις επιπρόσθετες εργασίες στα δημόσια έργα, χρησιμοποιεί έναν ιδιαίτερο νομικό όρο: συμπληρωματικές εργασίες. Για την εκτέλεση συμπληρωματικών εργασιών ο νομοθέτης θεσπίζει μια αυστηρή διαδικασία, η οποία καταλήγει στη σύναψη νέας σύμβασης μεταξύ του αναδόχου και του κυρίου του έργου. Η συμπληρωματική σύμβαση αποτελεί ενιαίο σύνολο με την αρχική σύμβαση, όπως αποδεικνύει και το γεγονός ότι οι συμπληρωματικές εργασίες παραλαμβάνονται μαζί με αυτές της αρχικής σύμβασης και η ανάθεσή τους ανατίθεται στον ίδιο εργολάβο ο οποίος κατασκευάζει το αρχικό έργο.¹⁰¹

¹⁰¹ Πρβλ. επ' αυτού του κρίσιμου για τη χρηματοδότηση του έργου ζητήματος τη Γνμδ Ν.Σ.Κ. 495/2001, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α. (αφορά τη δυνατότητα των συμπληρωματικών εργασιών ενός έργου να χρηματοδοτηθεί από το β' Κ.Π.Σ., κάτι που κρίθηκε εφικτό με την αναπομπή της νέας σύμβασης στο χρόνο υπογραφής της αρχικής σύμβασης) και Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

Η διαδικασία για την εκπόνηση νέων εργασιών άρχεται μόλις διαπιστωθεί η ανάγκη εκτέλεσής τους. Προς εντοπισμό της δυνατότητας για την εφαρμογή της νομοθεσίας περί συμπληρωματικών εργασιών θεωρία και νομολογία προσφεύγουν σωρευτικά σε δύο κριτήρια. Εν πρώτοις οι νέες εργασίες απαιτείται να είναι άρρηκτα συνδεδεμένες με το έργο, κατά τρόπο που η εκτέλεσή τους να είναι απολύτως αναγκαία για την άρτια κατασκευή του και ταυτόχρονα οι εργασίες αυτές να μην προβλέπονται στην αρχική σύμβαση ούτε με βάση το απλό γραμματικό κριτήριο ούτε με βάση την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη¹⁰².¹⁰³ Το ποιες είναι οι εργασίες που κρίνονται απολύτως αναγκαίες, και ως εκ τούτου είναι δεκτικές να αποτελέσουν αντικείμενο νέων εργασιών, και κατ' επέκταση χρήζουν επιπρόσθετης αμοιβής από τον κύριο του έργου, είναι ζήτημα πραγματικό που κρίνεται με βάση την κοινή πείρα, την καλή πίστη και τα συναλλακτικά ήθη. Επεξηγηματικά, το Υπουργείο ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. με την Εγκ.43/9-10-1995 ξεκαθαρίζει ότι δεν δύνανται να θεωρηθούν νέες εργασίες η απλή συμφωνία για επέκταση του προς κατασκευήν έργου ή η βελτίωση της ποιότητάς του με ανώτερα ποιοτικώς υλικά ή μεθόδους. Ομοίως:

Παραλλαγές που αναφέρονται στα τεχνικά μέσα που είναι απαραίτητα για την εκτέλεση του έργου (όπως π.χ. χρησιμοποίηση γερανών μεγαλύτερης ανυψωτικής δύναμης ή ικριωμάτων μεγαλύτερης αντοχής από εκείνα που είχαν αρχικά προβλεφθεί), μεταβολές στη σύνθεση του εργατοτεχνικού προσωπικού στο οποίο στηρίχθηκε το τιμολόγιο της μελέτης και η προσφορά του αναδόχου, χρήση υλικών που διευκολύνουν την εκτέλεση του έργου (όπως πλαστικοποιητικών μαζών για την επίτευξη ρευστότητας του

¹⁰² Τούτο αποτελεί φυσικό επακόλουθο του γεγονότος πως όσα ανωτέρω εκτέθηκαν στο κεφ. Α', §2, 2 ισχύουν και στα δημόσια έργα. Πρβλ. ενδεικτικά τις ΔΕΦΑΘ 4349/1997, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 10/1 και 52/1 και ΔΕΦΑΘ 654/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/1 και 34/3.

σκυροδέματος, δυναμίτη για εκβραχισμούς), ενδιάμεσες αποθηκεύσεις των υλικών που προορίζονται για την εκτέλεση του έργου, οι οποίες επιβάλλονται στον ανάδοχο του έργου από απρόβλεπτες δυσχέρειες που εμφανίζονται κατά την εκτέλεσή του και οι οποίες ανεβάζουν το κόστος του έργου εκείνο που προϋπολογίστηκε δεν είναι νέες εργασίες ούτε μεταβάλλουν το χαρακτήρα των εργασιών που περιγράφονται στη σύμβαση ή το τιμολόγιο ώστε να δίνεται το δικαίωμα καθορισμού νέων τιμών σύμφωνα με τις διατάξεις της παραγράφου 3 του άρθρου 43 του παραπάνω π.δ/τος [π.δ.609/1985].

ΕφΚρητ 310/1994, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 37/3¹⁰⁴

Ομοίως, κρίθηκε ότι δεν μπορούν να αποτελέσουν νέες εργασίες η κατασκευή ενός κτηρίου διοικητηρίου όταν το δημοπρατηθέν έργο αφορούσε κτήριο εστιατορίου, ενώ ταυτόχρονα κρίθηκε ότι η τοποθέτηση πλαστικού γηπέδου στο Γυμναστήριο Ελασσόνας δεν μπορεί να αποτελέσει αντικείμενο συμπληρωματικών εργασιών του έργου «Επισκευή συνθετικού τάπητα στίβου Αθλητικού Κέντρου Λάρισας».¹⁰⁵ Αντιθέτως η αύξηση της χωρητικότητας ενός σταδίου καλαθοσφαίρισης κρίθηκε ότι είναι δυνατόν, πρακτικώς, να ενταχθεί στο θεσμό των νέων εργασιών αφού οι εργασίες αυτές δεν μπορούν να διαχωριστούν από την κύρια σύμβαση. Επίσης κρίθηκε νέα εργασία η εργασία θεμελιώσεως φρεατοπασσάλων σε μεγαλύτερο βάθος του προβλεπομένου από την αρχική μελέτη¹⁰⁶ και

¹⁰³ Πρβλ. ενδεικτικά τις Ε.Σ. Τμ.ΙV 33/2000, αδημοσίευτη, Ε.Σ. Τμ.ΙV 93/2001, αδημοσίευτη, Ε.Σ. Τμ.ΙV 98/2001, αδημοσίευτη, Ε.Σ. Τμ.ΙV 17/2002, αδημοσίευτη και Ε.Σ. Τμ.ΙV 5/2005, αδημοσίευτη.

¹⁰⁴ Πρβλ. όμως εκ ποδών της απόφασης εμπεριστατωμένο επικριτικό σχόλιο Κ.Π.Μαρκάκη.

¹⁰⁵ Πρβλ. επ' αυτών τις υπ' αριθμ. 259/1983 (Τμ. Ι) και 49/1997 (Τμ. ΙV) πράξεις του Ελεγκτικού Συνεδρίου αντίστοιχα σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 43 Ν.609/1985.

¹⁰⁶ Βλ. την ΕφΘεσ 160/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/2.

η επιστροφή με ραβδωτές πλάκες τσιμέντου σε σύγκριση με την επιστροφή με τσιμεντόπλακες βοτσαλωτές¹⁰⁷.

Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές ότι η έννοια των συμπληρωματικών εργασιών στον τομέα των δημοσίων έργων υπόκειται σε αυστηρότερη ρύθμιση η οποία αφήνει έξω από αυτή κάθε φαινόμενο που δεν χωρά στο προδιαγεγραμμένο από τον νομοθέτη πλαίσιο. Επομένως, δεν θεωρούνται νέες εργασίες οι απλές υπερβάσεις στις ποσότητες στις κατ' αποκοπήν συμβάσεις, ακόμα και όταν τούτες δεν προβλέπονται σε κανένα σημείο της συμβάσεως, ούτε μπορούν να θεωρηθούν ερμηνευτικά προβλεπόμενες στη σύμβαση. Τούτο βρίσκεται σε αρμονία με όσα ανωτέρω υπό κεφ. Α', §5, I, 3γ, έχουν εκτεθεί για τη φύση της κατ' αποκοπήν αμοιβής, κάτι που φαίνεται να συμμερίζεται και ο νομοθέτης των δημοσίων έργων, ο οποίος κρίνει περιττή την αναλυτική επιμέτρηση των ποσοτήτων εργασιών στις περιπτώσεις συμβάσεων με κατ' αποκοπήν τίμημα παρά αρκείται στην συμπλήρωση των «Πινακίων Πιστοποίησης Εκτέλεσης», τα οποία απλώς πιστοποιούν την εκτέλεση τμημάτων του έργου που προβλέπονται στον Πίνακα Κατανομής Πληρωμών.¹⁰⁸

Εν προκειμένω μόνη δυνατότητα που απομένει στον εργολάβο είναι να ζητήσει αποζημίωση βάσει των διατάξεων περί προσυμβατικού πταίσματος εάν αποδείξει ότι οι εσφαλμένες κοστολογήσεις ή προσμετρήσεις οφείλονται σε πταίσμα του κυρίου του έργου. Ενδεχομένως δύναται να συντρέχει in concreto λόγος εφαρμογής του άρθρου 300 Α.Κ., ιδίως σε περιπτώσεις που η σύμβαση καταρτίστηκε ακολουθώντας τη διαδικασία των απ' ευθείας διαπραγματεύσεων και, περισσότερο φειδωλά, στις υπόλοιπες περιπτώσεις, ένεκα του γεγονότος ότι κατά το ισχύον δίκαιο δεν δίνεται καμιά δυνατότητα στον εργολάβο να ελέγξει και να ζητήσει

¹⁰⁷ Βλ. την ΔΕΦΑΘ 3677/1988, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/8.

την τροποποίηση ούτε της σύμβασης ούτε των συμβατικών τευχών του έργου μέχρι την τελική υπογραφή τους.¹⁰⁹

Αναφορικά με τη νομική φύση των νέων εργασιών, συνεπεία των όσων ανωτέρω υπό α' αναφέρθησαν, ο νομοθέτης της σύμβασης κατασκευής δημοσίου έργου αναγκάστηκε να προσδώσει στις νέες-συμπληρωματικές εργασίες χαρακτήρα νέας σύμβασης.¹¹⁰ Η τελευταία έχει έντονο τον εξουσιαστικό χαρακτήρα της διοίκησης, ο οποίος εδραιώνεται σε σειρά διατάξεων αναγκαστικού δικαίου. Η αναθέτουσα αρχή δεσμεύεται να αναθέσει στον αρχικό ανάδοχο, και μόνο σε αυτόν, την εκτέλεση των νέων εργασιών, χωρίς να έχει δικαίωμα να επιλέξει κάποιον τρίτο για την εκτέλεσή τους. Μάλιστα η νέα σύμβαση αποτελεί ένα ιδιόμορφο, για τη γενική διδασκαλία του αστικού δικαίου, μόρφωμα συμβάσεως κατά το οποίο δημιουργούνται εκ του νόμου φραγμοί, τόσο αναφορικά με το πρόσωπο των συμβαλλομένων¹¹¹ όσο και αναφορικά με το περιεχόμενο αυτής. Παραβίαση, όμως, της εν λόγω υποχρέωσης εκ μέρους της Διοίκησης και υπογραφή της σύμβασης με τρίτο εργολάβο δεν καθιστά τη νέα σύμβαση κατασκευής άκυρη, αντιθέτως τούτη θα παράγει πλήρως τα έννομα αποτελέσματά της, εάν ακολουθήθηκαν οι νόμιμες διαδικασίες ανάθεσής της, αλλά ο

¹⁰⁸ Πρβλ. και Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, ΙΙ, 1320.

¹⁰⁹ Πρβλ. Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, ΙΙ, 1320 επ..

¹¹⁰ Η αναγκαιότητα συμφωνίας-σύμβασης μεταξύ κυρίου του έργου και εργολάβου είναι κάτι που σαν γενικό χαρακτηριστικό παρουσιάστηκε ήδη από την αρχική διατύπωση του Ν. 1418/1984 και του π.δ. 609/1985. Προβλέπονταν δηλαδή πως, πριν ο ανάδοχος εκτελέσει τις όποιες νέες-εξωσυμβατικές εργασίες, θα έπρεπε να προηγηθεί συμφωνία-σύμβαση μεταξύ αυτού και του κυρίου του έργου, στην οποία συμφωνία θα έπρεπε να υπάρχει και σαφής μνεία των νέων τιμών μονάδος με βάση τις οποίες θα διεξάγονταν οι νέες εργασίες. Η ελευθερία των μερών κατά τις διαπραγματεύσεις για τις νέες εργασίες ήταν σαφώς περιορισμένη υπό διπλή έννοια τόσο κατά τον καθορισμό των επιμέρους μονάδων νέων εργασιών όσο και κατά τον καθορισμό του συνολικού κόστους των νέων εργασιών, παρόλα αυτά ήταν σαφές πως ο νομοθέτης αντιλαμβανόταν τις συγκεκριμένες εργασίες ως μια νέα σύμβαση στην οποία τα μέρη διαπραγματεύονταν μεταξύ τους και ήταν στη διακριτική τους ευχέρεια το εάν θα συναφθεί η σχετική σύμβαση ή όχι. Αυτό άλλαξε με το Ν.2229/94 και το π.δ. 286/1994, που καθιέρωσαν υποχρέωση του εργολάβου να εκτελέσει τις νέες εργασίες, χωρίς να έχει δικαίωμα άρνησης. Ο χαρακτήρας της αναγκαστικής σύναψης της σύμβασης δεν άλλαξε ούτε μετά το Ν.2372/1996, που μόνο επέτεινε τον αναγκαστικό χαρακτήρα των σχετικών διατάξεων, αναφορικά με τον τρόπο υπολογισμού της τιμής μονάδας νέων εργασιών.

αρχικός εργολάβος θα αποκτήσει παράλληλα δικαίωμα αποζημιώσεως έναντι της Διοικήσεως για την οικονομική ζημία που υπέστη.

II. Αμοιβή.

Όταν η διοίκηση, μετά τη σύμφωνη γνώμη του οικείου τεχνικού συμβουλίου, αποφασίσει την εκτέλεση νέων εργασιών, τότε ανακύπτει το ζήτημα καθορισμού της αμοιβής. Εάν αντικείμενο των συμπληρωματικών εργασιών είναι εργασίες υπερσυμβατικές και υπάρχουν για αυτές συμφωνημένες τιμές μονάδος τότε είναι οι τελευταίες που θα ισχύσουν με τα ποσοστά έκπτωσης που είχαν αρχικά προταθεί. Εάν όμως πρόκειται για νέες εργασίες που δεν είχαν προβλεφθεί κατ' είδος στο αρχικό συμβατικό κείμενο, ο ανάδοχος καλείται να συμφωνήσει στον καθορισμό της τιμής μονάδος για τις νέες εργασίες.¹¹² Ο καθορισμός αυτός λαμβάνει χώρα με τη σύνταξη από τη διευθύνουσα υπηρεσία ενός «πρωτοκόλλου καθορισμού τιμών μονάδος νέων εργασιών» και ενός «ανακεφαλαιωτικού πίνακα εργασιών»^{113, 114}

1. Πότε συντάσσεται Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. – Εννοιολογικός προσδιορισμός των νέων εργασιών.

Το πότε υπάρχει ανάγκη να συνταχθεί Πρωτόκολλο Κανονισμού Τιμών Μονάδων Νέων Εργασιών για τον καθορισμό νέων τιμών μονάδος είναι ζήτημα πραγματικό το οποίο κρίνεται κατά περίπτωση. Σταθερό κριτήριο είναι πάντα η προγενέστερη συμφωνία των μερών. Κατά σταθερή νομολογία :

¹¹¹ Τόσο η διοίκηση όσο και ο ανάδοχος είναι υποχρεωμένοι να συνάψουν τη σύμβαση μεταξύ τους.

¹¹² Επισημαίνεται πως οι νέες εργασίες πρέπει απαραίτητως να προσδιορίζονται τόσο κατ' είδος όσο και σε φυσικές μονάδες. Πρβλ. ΕφΑθ 20/1987, ΕλλΔνη 1987, 307.

¹¹³ Ο όρος αυτός αντικατέστησε τον παλαιότερο όρο «Συγκριτικός Πίνακας», όπως θα εκτεθεί παρακάτω. Πρβλ. άρθρο 8 παρ. 2 Ν. 1418/1984.

... "νέες εργασίες", για τις οποίες ανακύπτει η ανάγκη κανονισμού τιμών μονάδος, είναι οι μη προβλεπόμενες από τη σύμβαση και το συμβατικό τιμολόγιο, ή οι προβλεπόμενες μεν, που όμως εξ ανάγκης για την τεχνική αρτιότητα και λειτουργικότητα του έργου, εκτελούνται κατά τρόπο ουσιωδώς διάφορο από τον προβλεπόμενο στη σύμβαση ή στο τιμολόγιο...

ΔΕφαΘ 307/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1369

Έχει δε νομολογιακά κριθεί ότι νέες εργασίες αποτελούν και εκείνες οι οποίες προβλέπονται μεν από τη σύμβαση, η αξία όμως εκτελέσεώς τους, λόγω διαφοράς της προβλεπόμενης από τη μελέτη ποσότητας πρώτης ύλης και εκείνης που αναλώνεται κατά την εκτέλεση της εργασίας, διαφέρει όχι απλώς από την αξία που η ίδια είχε βάσει των στοιχείων της μελέτης, αλλά από την αξία που είχε ληφθεί υπόψη για την προκειμένη εργασία κατά τη σύνταξη του σχετικού άρθρου του συμβατικού τιμολογίου.¹¹⁵ Σε κάθε περίπτωση διαφωνίας μεταξύ των συμβαλλομένων το Διοικητικό Εφετείο είναι αρμόδιο να προσδιορίσει το χαρακτήρα των αιτούμενων εργασιών ως «νέων» ή όχι.¹¹⁶

2. Ο υπολογισμός των τιμών – Το όριο του 50%.

Το ύψος της εργολαβικής αμοιβής στη σύμβαση συμπληρωματικών εργασιών καθορίζεται κατά τρόπο γενικώς δεσμευτικό από τον ίδιο το νομοθέτη. Συγκεκριμένα, οι νέες τιμές μονάδος καθορίζονται ανάλογα με τις υπάρχουσες συμβατικές

¹¹⁴ Πρβλ. άρθρο 43 π.δ. 609/1985.

¹¹⁵ Βλ. ΔΕφαΘ 3619/1988, Ε.Δ.Ε. 1989, 293 και σε περίληψη και σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 43 π.δ. 609/1985, σελ.380.

¹¹⁶ Βλ. ΔΕφΘεσ 240/1989, ΔιοικΔικ 1989, 1394.

τιμές¹¹⁷ ακόμα και αν οι τελευταίες αφορούν παρόμοιες ή ανάλογες εργασίες, άλλως, επικουρικά, με βάση τα εγκεκριμένα ή συμβατικά αναλυτικά τιμολόγια (Α.Τ.Ο.Ε., Α.Τ.Υ.Ε., κ.α. ή αναλύσεις τιμών), άλλως, και επικουρικά των ανωτέρω, όταν δεν προβλέπονται παρόμοιες ή ανάλογες συμβατικές τιμές, με βάση τα πραγματικά στοιχεία κόστους.¹¹⁸ Αξίζει να σημειωθεί πως κατά κανόνα οι κανονιζόμενες τιμές θα πρέπει να συμπεριλαμβάνουν και τη ρητή ή τεκμαρτή έκπτωση που προσέφερε ο εργολάβος με την αρχική σύμβαση, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου ο υπολογισμός λαμβάνει χώρα με την τρίτη μέθοδο οπότε και δεν εφαρμόζεται το ποσοστό της έκπτωσης.¹¹⁹ Ο νόμος¹²⁰ θέτει ως ανώτατο όριο για τη σύνταξη Α.Π.Ε. το ποσοστό του 20% της συνολικής συμβατικής δαπάνης, όριο το οποίο δύναται να υπερακοντισθεί μόνο μετά από περί τούτου απόφαση της προϊσταμένης αρχής, ύστερα από γνώμη του αρμόδιου τεχνικού συμβουλίου, κατά τη διαδικασία του άρθρου 4 §10 Ν.1418/1984. Το τελικό σύνολο των νέων εργασιών, μαζί με το κόστος σύνταξης της μελέτης για αυτές, δεν δύναται να υπερβεί συνολικά το 50% του ποσού της αρχικής σύμβασης. Σε αντίθετη περίπτωση ο Ανακεφαλαιωτικός Πίνακας Εργασιών θεωρείται ότι πάσχει από ακυρότητα.¹²¹

¹¹⁷ Καθίσταται σαφές πως σε περίπτωση που το αρχικό εργολαβικό αντάλλαγμα έχει συμφωνηθεί κατ' αποκοπή, το τίμημα για τις νέες εργασίες δεν μπορεί έπ' ουδενί να καθοριστεί και αυτό κατ' αποκοπήν αναλογικά με το αρχικώς συμφωνηθέν τίμημα, αλλά θα προσδιοριστεί και σε αυτή την περίπτωση με βάση τα ακολουθούντα επικουρικά συστήματα υπολογισμού. Βλ. σχετικά και Σταμόπουλο Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, 1321.

¹¹⁸ Έτσι η παράγραφος 3 του άρθρου 43 του π.δ. 609/1985. Για την υποχρέωση αυστηρής τήρησης της αναφερόμενης σειράς υπολογισμού βλ. ΔΕφΚομ 255/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 38/3, ΔΕφΑθ 543/1991, ΔιοικΔικ 1991, 1311, ΔΕφΘεσ 92/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 38/14.

¹¹⁹ Πρβλ. Γνμδ Ν.Σ.Κ. 9/1999, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 38/2, Γνμδ Ν.Σ.Κ. 97/1989, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α.. Αξίζει πάντως να σημειωθεί πως τούτο δεν ίσχυε υπό το προϊσχύσαν καθεστώς του Ν.1266/1972 όπου τα ποσοστά της έκπτωσης εφαρμόζονταν σε κάθε περίπτωση.

¹²⁰ Άρθρο 8 §6 Ν.1418/1984.

¹²¹ Βλ. Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 361.

Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η απόφαση του ΔΕΦΑΘ 2656/1999¹²² η οποία έχει ως ακολούθως:

Αν ... [παρά τις απαγορευτικές διατάξεις του νόμου] καταρτιστεί και εγκριθεί τέτοιος πίνακας [Σ.Π. και ήδη Α.Π.Ε.], αυτός πάσχει από ακυρότητα, ως μη νόμιμη διοικητική πράξη, αφού καταρτίστηκε κατά παράβαση απαγορευτικής διάταξης. Ωστόσο, όπως κάθε άλλη μη νόμιμη διοικητική πράξη, έτσι και ο Σ.Π. αυτός έχει, σύμφωνα με τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου (πβ. Ε. Σπηλιωτόπουλο, «Εγχειρίδιο Διοικητικού Δικαίου», Ι, 1997, σελ.109 επ.), το τεκμήριο της νομιμότητας και διαθέτει εκτελεστότητα, ωσότου τροποποιηθεί, ανακληθεί ή ακυρωθεί, με συνακόλουθη συνέπεια τη συμβατική υποχρέωση του αναδόχου να συμμορφωθεί προς αυτόν. Το ζήτημα όμως της υπέρβασης είναι δυνατόν να ανακύψει για πρώτη φορά κατά την κατάρτιση του τελικού (τακτοποιητικού) συγκριτικού πίνακα, όταν το έργο θα έχει περατωθεί σύμφωνα με τους συμβατικούς όρους και τις εντολές των οργάνων της διοίκησης προς τον ανάδοχο, ο οποίος θα έχει καλόπιστα συμμορφωθεί προς τους όρους και τις εντολές και να μην βαρύνεται με υπαίτιες υπερβάσεις στις ποσότητες των εργασιών. Στην περίπτωση αυτήν τα όργανα της διοίκησης του έργου αντιμετωπίζουν το δίλημμα να καταρτίσουν τον τακτοποιητικό αυτό συγκριτικό πίνακα με υπέρβαση του ποσοστού του 50%, κατά παραβίαση της πιο πάνω διάταξης της παρ. 1 του άρθρου 8 του Ν.1418/1984, ή με περικοπή ποσοτήτων εργασιών μέχρι του ορίου του ποσοστού αυτού, αλλά με ζημία του συνεπούς και καλόπιστου αναδόχου. Επειδή οι γενικές αρχές της χρηστής διοίκησης και της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικουμένου, καθώς

¹²² Δημοσιευμένη σε ΔιοικΔικ 2000, 1003. Ομοίως και οι ΔΕΦΠειρ 1995/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 6/2, ΔΕΦΑΘ 1485/1999, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/14, ΔΕΦΑΘ 603/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1452.

και οι κανόνες του Α.Κ. για τον αδικαιολόγητο πλουτισμό – που εφαρμόζονται σύμφωνα με την προεκτιθέμενη παράγραφο 11 του άρθρου 5 του Ν.1418/1984 και επί διοικητικών συμβάσεων δημοσίων έργων – επιβάλλουν την υπέρ του αναδόχου έξοδο του διλήμματος ώστε εκείνος να μην ζημιωθεί και ο κύριος του έργου να αποδώσει την ωφέλεια (τον πλουτισμό) που χωρίς νόμιμη αιτία προσπορίσθηκε αδικαιολόγητα.

Το αρχικό ποσό επί του οποίου θα υπολογιστεί το όριο του 50% είναι αυτό της αρχικής σύμβασης, μαζί με τα απρόοπτα, χωρίς να υπολογίζονται τα ποσά που προέκυψαν από αποζημιώσεις, τροποποιήσεις ή αναθεωρήσεις των τιμών. Για τον προσδιορισμό του τελικού ποσού το οποίο δύναται να διατεθεί, κριτήριο συνυπολογισμού μπορούν να αποτελέσουν μονάχα οι δαπάνες που δόθηκαν για την εκτέλεση των νέων εργασιών, ήτοι εκφεύγουν του συνυπολογισμού οι δαπάνες για τα απρόβλεπτα ή δαπάνες που δεν άπτονται της *stricto sensu* κατασκευής. Χαρακτηριστική είναι εν προκειμένω η υπ' αριθμ. 26/2004 Γνμδ Ν.Σ.Κ.¹²³, η οποία, ασχολούμενη με το έργο της κατασκευής του οδικού έργου κατά μήκος του Κηφισού, μέχρι τον ανισόπεδο κόμβο της Λεωφόρου Ποσειδώνος και την εμβάθυνση της κοίτης του Κηφισού έκρινε ότι εργασίες που αφορούν στη μισθοδοσία προσωπικού και μισθωμάτων μηχανημάτων τα οποία (προσωπικό και μηχανήματα) βρίσκονταν σε επιφυλακή κατά τη διάρκεια ακραίων καιρικών φαινομένων στην περιοχή και για να προστατεύσουν τις ευαίσθητες όμορες περιοχές από πλημμύρες

δεν εξυπηρετούν τους προαναφερθέντες [βλ. άρθρο 8 παρ. 3 περ. δ του π.δ. 334/00] σκοπούς, αλλά κατ' ουσία πρόκειται για παροχή υπηρεσιών, προς εξυπηρέτηση άλλων

αναγκών μη σχετιζόμενων με την ποιότητα και την αρτιότητα των δημοπρατηθέντων δημοσίων έργων και δεν αφορούν σε εργασίες, όπως αυτές που αναφέρονται στο άρθρο 8 παρ. 3 περ. δ του π.δ. 334/00 και κατά συνέπεια η σχετική δαπάνη δεν λαμβάνεται υπόψη για τον προσδιορισμό του ποσοστού 50% του ποσού της αρχικής σύμβασης του οποίου απαγορεύεται η υπέρβαση.

Το ίδιο έχει κριθεί και για τις πρόσθετες δαπάνες εκσκαφής, και παρόμοιες, σε περίπτωση που τυχαίως αποκαλυφθούν αρχαιολογικά ευρήματα στο χώρο που πρόκειται να εκτελεσθεί το έργο.¹²⁴ Αντιθέτως, στο ποσό του 50% συνυπολογίζεται το κόστος τυχών μελετών που απαιτούνται για τον προσδιορισμό των συμπληρωματικών εργασιών, αλλά και το κόστος που προέκυψε από προηγούμενους Α.Π.Ε., κάτι που κάνει τον υπολογισμό περί των δαπανών που περιλαμβάνουν οι νέες εργασίες εξαιρετικά χρήσιμο στην πράξη. Επίσης υπολογίζονται τα ποσά που προκύπτουν από την ολική ή μερική αποδοχή αιτήσεων θεραπείας του αναδόχου¹²⁵ και η αξία των υλικών που χορηγεί το Δημόσιο στον ανάδοχο¹²⁶.¹²⁷ Τέλος, συνυπολογίζονται, ευεργετικά για τον ανάδοχο, τα όποια ποσά εξοικονομήθηκαν από τη μείωση άλλων εργασιών του ιδίου έργου, όχι όμως και το ποσό των τόκων, το οποίο αφαιρείται από τις χορηγηθείσες προκαταβολές¹²⁸.

Ακόμα και αν τελικά δεν υπάρξει συμφωνία, ο ανάδοχος, μετά κοινοποίησης σε αυτόν του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. κατ' άρθρο 29 §1 συνδ. άρθρο 43 §5 π.δ.609/1985, υποχρεούται να εκτελέσει

¹²³ Δημοσιευμένη σε τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

¹²⁴ Βλ. Γνμδ Ν.Σ.Κ. 109/1997, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

¹²⁵ Βλ. Γνμδ Ν.Σ.Κ. 410/1998, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

¹²⁶ Βλ. Γνμδ Ν.Σ.Κ. 274/1997, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α., η οποία προς υποστήριξη της θέσεως της χρησιμοποιεί το *e contrario* επιχείρημα με τον συνυπολογισμό του Φ.Π.Α..

¹²⁷ Πρβλ. και Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984, όπου μάλιστα αναφέρεται και η νομολογία (του Ελεγκτικού Συνεδρίου) περί του μη συνυπολογισμού του Φ.Π.Α. δεδομένου ότι το ποσοστό του 50% αναφέρεται στην προ Φ.Π.Α. αξία του έργου.

¹²⁸ Βλ. Γνμδ Ν.Σ.Κ. 580/1998, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

τις ζητούμενες εργασίες, δικαιούμενος εκ των υστέρων να ασκήσει κάθε ένδικο μέσο το οποίο θεωρεί πρόσφορο για την προάσπιση¹²⁹ των δικαιωμάτων του.¹³⁰ Μόνη περίπτωση κατά την οποία ο κατασκευαστής δικαιούται, αλλά και ταυτόχρονα υποχρεούται,¹³¹ να αρνηθεί την εκτέλεση νέων εργασιών είναι όταν το συνολικό εργολαβικό αντάλλαγμα της νέας σύμβασης υπερβαίνει το ήμισυ του προβλεπόμενου από την πρώτη σύμβαση εργολαβικού ανταλλάγματος.¹³² Κατά μία άποψη, μάλιστα, η σύναψη νέας σύμβασης ύψους ανωτέρου του νομίμως καθοριζομένου αποτελεί καταστρατήγηση, όχι μόνο της σχετικής νομοθετικής διάταξης που το περιέχει¹³³, αλλά και των διατάξεων περί αναθέσεως δημοσίου έργου¹³⁴ και γι' αυτούς τους λόγους η πληρωμή των εργασιών για το ποσό που υπερβαίνει το νόμιμο δεν είναι δυνατή.¹³⁵ Κατά την αντίθετη άποψη, όμως, ένεκα των αρχών της χρηστής διοίκησης, της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικούμενου καθώς και των κανόνων περί αδικαιολογήτου πλουτισμού του Α.Κ.,¹³⁶ επιβάλλεται να καταβληθεί στον εργολάβο η αξία της επιπρόσθετης ωφέλειας που προσπορίσθηκε αδικαιολόγητα ο κύριος του έργου από την εργασία του αναδόχου.¹³⁷ Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι η νομολογία έχει

¹²⁹ Αναλυτικά για τον τρόπο με τον οποίο αυτό θα γίνει πράξη πρβλ. όσα παρακάτω θα εκτεθούν.

¹³⁰ Βλ. σχετικά την παράγραφο 3 του άρθρου 13 του Ν. 2338/1995.

¹³¹ Βλ. μεταξύ άλλων τις υπ' αριθμ. 288/2000, 535/1999 και 455/1997 (= Νομ.Δελτ. Ν.Σ.Κ. 1997, 72) Γνωμοδοτήσεις του Ν.Σ.Κ. σε τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

¹³² Πρβλ. μεταξύ πολλών την ΣτΕ 2031/2003, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

¹³³ Άρθρο 8 Ν. 1418/1984.

¹³⁴ Πρβλ. Πράξεις 58/1995, 57/1997, 29/1998, 66/1999 Δ' Τμήματος του Ελεγκτικού Συνεδρίου σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

¹³⁵ Πρβλ. μεταξύ άλλων τις ΣτΕ 578/2004, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS», ΣτΕ 619/2002, Ν.Δ.Ε. τ.4, λήμμα 59/1, ΔΕφΧαν 342/2000, ΔιοικΔικ 2001, 532, ΔΕφΑθ 4333/1997, ΔιοικΔικ 1999, 711, ΔΕφΙωαν 136/1995, ΔιοικΔικ 1996, 1195, ΔΕφΘεσ 283/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 59/1.

¹³⁶ Οι τελευταίες μάλιστα έχουν ευθεία εφαρμογή και στα δημόσια έργα κατά τη ρητή διάταξη της παραγράφου 13 του άρθρου 5 του Ν. 1418/1984.

¹³⁷ Έτσι μεταξύ πολλών οι ΔΕφΠειρ 1995/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 6/2, ΔΕφΑθ 2656/1999, ΔιοικΔικ 2000, 1003, ΔΕφΑθ 1485/1999, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/14, ΔΕφΑθ 603/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1452, ΔΕφΑθ 1587/1995, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 51α/15, ΔΕφΑθ 2019/1992, ΔιοικΔικ 1994, 383. Η σχετική θέση έχει μάλιστα την υποστήριξη της θεωρίας (πρβλ. Σταμόπουλο Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000, 283, Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 361 σημ. 115) διότι, όπως σωστά επισημαίνεται, εάν ακολουθούσαμε την αντίθετη άποψη θα καταλήγαμε να ανεχθούμε τον πλουτισμό του κυρίου του έργου εις βάρος του κατασκευαστή, ο οποίος

κάνει δεκτές και άλλες νομικές βάσεις για τη θεμελίωση δικαιώματος του εργολάβου προς αμοιβή. Η ΔΕφΑΘ 2805/1994, ΔιοικΔικ 1995, 657, θεωρεί την υπέρβαση του 50% ως βάρος μονάχα της υπηρεσίας και αναγνωρίζει δικαίωμα στον εργολάβο για αμοιβή, το οποίο απορρέει ευθέως από τη σύμβαση και χωρίς ανάγκη προσφυγής στις διατάξεις περί αδικαιολόγητου πλουτισμού,¹³⁸ ενώ το Ελεγκτικό Συνέδριο με την υπ' αριθμ. 101/1994 πράξη του Τμ. IV, στηρίζει το δικαίωμα του εργολάβου για αμοιβή στη συγγνωστή νομική πλάνη του τελευταίου αναφορικά με τις διατάξεις περί δημοσίου έργου.

στην πράξη δεν έχει την ευχέρεια ούτε να αρνηθεί ούτε να αποφύγει την εκτέλεση των νέων εργασιών, ιδίως όταν αυτές συνιστούν αναγκαίο παράρτημα του όλου έργου. Παρά ταύτα υπήρξαν και οι ΔΕφΧαν 342/2000, ΔιοικΔικ 2001, 532, ΔΕφΑΘ 4333/1997, ΔιοικΔικ 1999, 711, ΔΕΦΙωαν 136/1995, ΔιοικΔικ 1996, 1195, οι οποίες υποστήριξαν τη μη δυνατότητα εφαρμογής της διάταξης και αρνήθηκαν οποιοδήποτε αντάλλαγμα για τον εργολάβο. Σε κάθε περίπτωση αξίζει να επισημανθεί πως, ανεξαρτήτως της θέσης που πήραν τα ανωτέρω δικαστήρια, σε όλες τις περιπτώσεις τα Διοικητικά Δικαστήρια έκριναν εαυτούς αρμόδια για την εκδίκαση των διαφορών αυτών με νομική βάση τον αδικαιολόγητο πλουτισμό. Αντίθετη όμως άποψη εξέφρασε η ΠεντΕφΛαρ 133/2001, ΕλλΔνη 2002, 791 σύμφωνα με την οποία «κατά την έννοια του άρθρου 13 του Ν. 1418/1984 οι διαφορές μεταξύ των συμβαλλομένων μερών, που προκύπτουν από σύμβαση κατασκευής δημόσιου έργου και για τις οποίες έχουν δικαιοδοσία τα πολιτικά δικαστήρια, επιλύονται κατά την οριζόμενη σ' αυτό διαδικασία ύστερα από προσφυγή του ενδιαφερομένου, από το εφετείο της περιφέρειας που βρίσκεται το έργο. Κατ' αντιδιαστολή δε - και λόγω του εξαιρετικού χαρακτήρος της ρυθμίσεως αυτής - συνάγεται ότι δεν υπάρχουν στην αρμοδιότητα του εφετείου, αλλά στο καθύλην αρμόδιο δικαστήριο κατά τις γενικές διατάξεις, οι διαφορές που προκύπτουν μεν εξ αφορμής ενός δημοσίου έργου, έχουν όμως ως βάση όχι τη διοικητική σύμβαση καθ' εαυτήν, αλλά άλλη ενοχική σχέση, όπως είναι η αναγνώριση χρέους μεταξύ των μερών (βλ. ΑΠ 1362/1998, ΕλλΔνη 1999, σελ. 299) ή ο αδικαιολόγητος πλουτισμός του ενός εξ αυτών (πρβλ. ΔΕφΑΘ 723/1997, ΔιοικΔικ 1998 σελ. 152, ΕφΛαρ 227/1974, ΝοΒ 1975, 214, ΕφΑΘ 4374/1975, ΝοΒ 1975, 1282 και αντιθέτως: ΔΕφΑΘ 603/1996 ΔιοικΔικ 1997 σελ. 1452)».

¹³⁸ Πρβλ. στο ίδιο πλαίσιο και την ΕφΑΘ 7699/1993, Ε.Δ.Ε. 1994, 174, η οποία αναφέρει χαρακτηριστικά: «...η σύνταξη του Σ.Π., ... αποβλέπει, κυρίως, στην προστασία του εργολάβου, που έτσι θα σταθμίσει το μέγεθος της παροχής και αντιπαροχής, για να προβάλλει τις σχετικές αντιρρήσεις του, αν δεν συμφωνεί με τις τιμές του πίνακα ή του πρωτοκόλλου. Παράλληλα, όμως, συνάγεται ότι αν ο εργολάβος, αμέσως μετά την παροχή της εντολής από τον κύριο του έργου, προβεί, χωρίς αντίρρηση του τελευταίου, στην εκτέλεση υπερσυμβατικών ή νέων εργασιών, πριν δηλαδή από τη σύνταξη του Σ. Πίνακα ή του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε., δεν χάνει το συμβατικό του δικαίωμα να αξιώσει την αμοιβή του, όπως αυτή προβλέπεται και ο τρόπος προσδιορισμού της καθιερώνεται από τις παραπάνω διατάξεις του άρθρου 43. Στην περίπτωση αυτή (δηλαδή την εκτέλεση εν όλω ή εν μέρει των υπερσυμβατικών ή των νέων εργασιών μετά την εντολή και πριν από τη σύνταξη του πίνακα), θεωρείται ότι υπάρχει βούληση και των δύο μερών για το διακανονισμό του εργολαβικού ανταλλάγματος σύμφωνα με το διαγραφόμενο από το νόμο τρόπο. Η δε παράλειψη του κυρίου του έργου να συντάξει έγκαιρα τον εν λόγω Σ. πίνακα ή το ΠΚΤΜΝΕ, δίδει, όπως προαναφέρεται, δικαίωμα στον εργολάβο να αρνηθεί την εκτέλεση αυτών των εργασιών, δεν στερεί όμως τις νέες εργασίες που εκτελέστηκαν συμβατικού θεμελίου, αφού και εντολή από μέρους του κυρίου του έργου δόθηκε και αποδοχή της εντολής αυτής από μέρους του εργολάβου έγινε με την εκτέλεση των εργασιών.». Την άποψη αυτή ασπάζεται και το ΣτΕ (7μ.) 1806/1991, ΕλλΔνη 1998, 1129.

3. Προβλήματα συμβατότητας της εθνικής νομοθεσίας με το κοινοτικό δίκαιο.

Έντονος είναι ο προβληματισμός αναφορικά με τη συμβατότητα των εθνικών διατάξεων για τα δημόσια έργα με το δευτερογενές κοινοτικό δίκαιο. Το ζήτημα ανέκυψε για πρώτη φορά με τη διάταξη του άρθρου 7 παρ. 3 της οδηγίας 93/37/ΕΟΚ και του αντίστοιχου άρθρου 8 παρ. 3 του π.δ. 23/1993. Στις τελευταίες διατάξεις, αναγκαστικής εφαρμογής για κάθε σύμβαση άνω των €5.000.000 που καταρτίστηκε πριν την 21^η Δεκεμβρίου 2000¹³⁹, δεν προβλέπεται η δυνατότητα εκπόνησης νέων-εξωσυμβατικών εργασιών, παρά μόνο εάν εμπίπτουν στις διατάξεις για τα απρόβλεπτα και εφόσον συντρέχουν σωρευτικά οι επιπρόσθετες προϋποθέσεις της οδηγίας.¹⁴⁰ Αυτή η άποψη υιοθετήθηκε τόσο από το Νομικό Συμβούλιο του Κράτους¹⁴¹ όσο και από τον αρμόδιο κρατικό φορέα, ο οποίος με την εγκύκλιο διαταγή του Ε-2/1996 ΥΠΕΧΩΔΕ, έδωσε εντολή να μην επιτραπεί ουδεμία υπέρβαση των εγκεκριμένων προϋπολογισμών, αλλά τα έργα να αποπερατωθούν με αυτούς. Με τις διατάξεις αυτές, όμως, ο νομοθέτης των δημοσίων έργων μετατρέπει, όπως πολύ εύστοχα έχει παρατηρηθεί, τη σύμβαση κατασκευής δημοσίου έργου σε μια οιονεί σύμβαση παροχής υπηρεσιών.¹⁴² Η βασική αρχή της παροχής ενός τεχνικά και λειτουργικά άρτιου έργου, όπως αυτή εμφανίζεται στον αστικό κώδικα, θυσιάζεται στην ανάγκη ελέγχου του προϋπολογισμού των

¹³⁹ Ημερομηνία δημοσίευσης στο ΦΕΚ Α 279/21-12-2000 του π.δ.334/2000.

¹⁴⁰ Εκτενέστερη αναφορά της έννοιας των απροβλέπτων εργασιών ή των επιπρόσθετων προϋποθέσεων που πρέπει να συντρέχουν για να είναι νόμιμη κατά το ευρωπαϊκό δίκαιο μια συμφωνία δημοσίου έργου δεν μπορεί να γίνει δεδομένου ότι συστηματικά υπάγονται στη θεματική της απρόβλεπτης μεταβολής.

¹⁴¹ Πρβλ. την υπ' αριθμ. 241/1995 γνωμοδότηση του Ν.Σ.Κ., δημοσιευμένη στην τράπεζα νομικών πληροφοριών του Δ.Σ.Α..

¹⁴² Χασάπης Π., Συμβάσεις δημοσίων έργων στην Ελλάδα: Ανώμαλη εξέλιξη και σχέση με τις αιρέσεις του Α.Κ. - Απαγόρευση αναγκαίων εξωσυμβατικών εργασιών και σχέση με την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης, ΔιοικΔικ 1997, 1381, με τη σύμφωνη γνώμη του Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 358.

δημοπρατούμενων έργων, τον οποίο η διοίκηση αδυνατεί τις περισσότερες φορές να φέρει εις πέρας.¹⁴³

4. Ολοκλήρωση της διαδικασίας και οριστικοποίηση της εργολαβικής αμοιβής.

Σε κάθε περίπτωση, η σύμβαση συμπληρωματικών εργασιών αποτελεί, κατά τα ανωτέρω νέα σύμβαση έργου, για την οποία πρέπει να προσκομισθούν και επιπρόσθετες εγγυήσεις καλής εκτέλεσης. Τούτο είναι απόρροια του γεγονότος, όπως έχει ήδη αναπτυχθεί υπό Κεφ. Α' §6, II, 1, ότι η εγγυητική ευθύνη τρίτων δεν εκτείνεται στις νέες εργασίες, για τις οποίες απαιτείται σύσταση νέων εγγυήσεων. Προκύπτει δε σαφώς από το νόμο ότι η νέα σύμβαση πρέπει να συνοδεύεται από ειδική έγγραφη αιτιολόγηση για τις αναγκαίες, λόγω απρόβλεπτων περιστάσεων, εργασίες, για την όποια τυχόν αύξηση των συμβατικών ή νόμιμα κανονιζομένων Τ.Μ.Ν.Ε. καθώς και από την απόφαση έγκρισης Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και ανακεφαλαιωτικού πίνακα εργασιών, στον οποίο να εμφανίζονται οι αυξομειώσεις των εργασιών, η ολική υπέρβαση σε σχέση με το οικονομικό αντικείμενο της αρχικής σύμβασης και σε χωριστό κεφάλαιο οι συμπληρωματικές εργασίες. Τα ανωτέρω έγγραφα συντάσσονται, εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος,¹⁴⁴ από τη

¹⁴³ Βλ. Χασάπη Π., Συμβάσεις δημοσίων έργων στην Ελλάδα: Ανώμαλη εξέλιξη και σχέση με τις αιρέσεις του Α.Κ. - Απαγόρευση αναγκάων εξωσυμβατικών εργασιών και σχέση με την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης, ΔιοικΔικ 1997, 1381 επ.. Πρβλ. σχετικά και Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 358 επ., σημ.109, ο οποίος αναγνωρίζει το πρόβλημα και προτείνει ως λύση την πλήρων και ολοκληρωμένων μελετών, κάτι όμως που όπως και ο ίδιος παραδέχεται είναι ακόμα έξω από τα ελληνικά δεδομένα.

¹⁴⁴ Σε περίπτωση που δεν το πράξει, μετά από όχληση του εργολάβου – κατασκευαστή (Ν.1418/1984 άρθρο 7 παρ. 2), η νομολογία τείνει να χαρακτηρίσει τον κύριο του έργου υπερήμερο δανειστή. Έτσι η ΔΕφΑθ 1682/1994, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 32/3, με παραπομπή στην ΔΕφΑθ 3756/1993. Βλ. όμως από τη θεωρία και τον Χασάπη Π., Συμβάσεις δημοσίων έργων στην Ελλάδα: Ανώμαλη εξέλιξη και σχέση με τις αιρέσεις του Α.Κ. - Απαγόρευση αναγκάων εξωσυμβατικών εργασιών και σχέση με την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης, ΔιοικΔικ 1997, 1386 επ., ο οποίος θεωρώντας εφαρμοστέα στην προκειμένη περίπτωση τη διάταξη του άρθρου 207 Α.Κ. περί πλασματικής πληρώσεως της αιρέσεως της έκδοσης των σχετικών Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. υποστηρίζει πως ο κατασκευαστής μπορεί να επιτύχει πλήρη

διευθύνουσα υπηρεσία του έργου παρουσία του αναδόχου και υπογράφονται και από αυτόν.¹⁴⁵

Αναφορικά με την τήρηση του ευλόγου χρόνου για τη σύνταξη του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. η νομολογία έχει κάνει δεκτό ότι:

... όταν με βάση εγκεκριμένο συγκριτικό πίνακα [ήδη Α.Π.Ε.] οφείλεται στον ανάδοχο ή τον μελετητή ορισμένο χρηματικό ποσό, χωρίς να είναι απαραίτητη η υποβολή σχετικής επιμέτρησης, δηλαδή και στην περίπτωση αυτή η τοκοδοσία αρχίζει μετά πάροδο διμήνου από την υποβολή της σχετικής αιτήσεως και όχι από την ανεπιφύλακτη υπογραφή από τον ανάδοχο ή τον μελετητή του οικείου συγκριτικού πίνακα, διότι η ανεπιφύλακτη υπογραφή του συγκριτικού πίνακα δεν εμπεριέχει εκ του λόγου αυτού και μόνο το αίτημα του αναδόχου ή του μελετητή για καταβολή του σχετικού ποσού. Περαιτέρω τούτο ισχύει και στην περίπτωση της αυτοδίκαιης έγκρισης του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Σ.Π. με την πάροδο τριμήνου από την υποβολή τους για έγκριση στην προϊσταμένη αρχή, οπότε οι τόκοι δεν οφείλονται αυτοδικαίως με την πάροδο διμήνου από την εκπνοή του εν λόγω τριμήνου, αλλά απαιτείται και η υποβολή σχετικού αιτήματος για πληρωμή και επί πλέον η πάροδος διμήνου από την υποβολή του (ΣΤΕ 472/1992, ΔιοικΔικ 4, 1346).

ΔΕΦΑΘ 5150/1998, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 43/7

Μάλιστα τα δικαστήρια έχουν προχωρήσει περαιτέρω αναγνωρίζοντας ότι:

αποζημίωσή του για όποια ζημιά έχει υποστεί (και όχι περιοριστικά για τη θετική του ζημιά, όπως υποστηρίζει η προαναφερόμενη νομολογία) χωρίς ανάγκη οχλήσεως του κυρίου του έργου.

¹⁴⁵ Σε κάθε περίπτωση όμως ο καθορισμός της αμοιβής πρέπει να είναι δίκαιος άλλως κατ' εφαρμογή του άρθρου 371 Α.Κ. το δικαστήριο μπορεί στα πλαίσια της διακριτικής του ευχέρειας να επιφέρει αλλαγές. Βλ. Τζίκας - Χατζοπούλου Α., Κατασκευή δημοσίων έργων, Αθήνα, 1994, 142 σημ. 18, όπου και παραπομπές στη νομολογία.

... σε περιπτώσεις όπου η διευθύνουσα υπηρεσία ή η προϊσταμένη αυτής αρχή αρνείται ή βραδύνει για το νόμιμο προσδιορισμό της ανά τιμή μονάδας εργολαβικής αμοιβής και αυτός (προσδιορισμός) γίνεται από τον αρμόδιο υπουργό ή το δικαστήριο ύστερα από αίτηση θεραπείας ή προσφυγή (αναλόγως) του αναδόχου, είναι σαφές ότι η καταβαλλόμενη τελικά σ' αυτόν εκ μέρους του κυρίου του έργου, υπολείπεται σε σχέση με αυτή που θα καταβάλετο αν η διευθύνουσα υπηρεσία ή η προϊσταμένη αρχή είχαν προσδιορίσει έγκαιρα (δηλ. πριν την εκτέλεση των εργασιών ή εν πάση περιπτώσει μέσα στον εύλογο χρόνο των δύο μηνών) και στο νόμιμο ύψος την άνω εργολαβική αμοιβή του αναδόχου και αυτός την εισέπραττε με βάση τη σχετική πιστοποίηση που θα συνέτασσε.

... Μια τέτοια όμως συμπεριφορά είναι έξω από τα όρια της καλής πίστεως και των χρηστών συναλλακτικών ηθών, που επιβάλλουν όπως η αντιπαροχή του ενός εκ των συμβαλλομένων, προς την οποία και μόνο απέβλεψε ο δικαιούχος, να μη διατηρείται επί μακρόν σε μετέωρη κατάσταση.

ΕφΚρητ 217/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/2

Εάν η διευθύνουσα υπηρεσία βραδύνει για τη σύνταξή τους, ο ανάδοχος δύναται να υποβάλει σχετικό αίτημα και κατόπιν να προσφύγει ευθέως στο αρμόδιο δικαστήριο.¹⁴⁶ Εάν, αντιθέτως,

¹⁴⁶ Πρβλ. ΣτΕ 3117/1992, ΕλλΔνη 1994, 50 = ΔιοικΔικ 1993, 402, ΔΕφΘεσ 188/1993, Ε.Δ.Ε. 1993, 256, ΔΕφΑθ 1450/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1369 = ΕλλΔνη 1995, 458, ΔΕφΛαρ 339/2000, ΔιοικΔικ 2001, 243, ΔΕφΑθ 3918/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/20 και από τη θεωρία Σταμόπουλος Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000, 288 επ.. Εξάλλου, όπως έχει γραφεί (Χασάπης Π., Συμβάσεις δημοσίων έργων στην Ελλάδα: Ανώμαλη εξέλιξη και σχέση με τις αιρέσεις του Α.Κ. - Απαγόρευση αναγκαίων εξωσυμβατικών εργασιών και σχέση με την ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης, ΔιοικΔικ 1997, 1385), η σύνταξη των ανωτέρω εγγράφων αποτελεί βάρος του εργοδότη και όχι του εργολάβου.

αρνείται ο κατασκευαστής να υπογράψει, η διευθύνουσα υπηρεσία του κοινοποιεί τον ανακεφαλαιωτικό πίνακα μαζί με τα πρωτόκολλα νέων τιμών.¹⁴⁷ Ο ανάδοχος έχει την ευχέρεια να υπογράψει την παραλαβή των ανωτέρω με επιφύλαξη και να προβάλει τις ενστάσεις του επ' αυτών. Κατόπιν, το σύνολο των ανωτέρω, μαζί με αιτιολογική έκθεση για αυτά, διαβιβάζονται στην προϊσταμένη αρχή, η οποία κρίνει επί των τυχών ενστάσεων και τα εγκρίνει. Η έγκριση, παρότι δεν υπάρχει ρητή πρόβλεψη στο νόμο, πρέπει να πραγματοποιηθεί εντός ευλόγου χρονικού διαστήματος, ήτοι κατά τη νομολογία εντός τριμήνου, μετά την πάροδο του οποίου τεκμαίρεται παραίτηση της προϊσταμένης αρχής από το δικαίωμα τροποποίησης.¹⁴⁸ Από την έγκριση γεννάται υποχρέωση του κατασκευαστή προς εκτέλεση των νέων εργασιών με τις εγκεκριμένες τιμές και μόνη δυνατότητα η οποία παρέχεται στον εργολάβο είναι να προσφύγει στο αρμόδιο Διοικητικό Εφετείο για να προβάλλει τις αντιρρήσεις του.¹⁴⁹

Τούτο διότι, όπως έχει κριθεί:

ο ανακεφαλαιωτικός πίνακας που συνοδεύει τη σύμβαση που συνάπτεται μετά την αρχική σύμβαση, περιέχει δεσμευτικώς για τον ανάδοχο που υπογράφει αυτή τη μεταγενέστερη σύμβαση όρους, με τους οποίους ο τελευταίος υποχρεούται να συμμορφωθεί, δυνάμενος να επιφυλαχθεί σε περίπτωση που δεν συμφωνεί προς αυτούς, άλλως θεωρείται ότι τους αποδέχεται και δεν δύναται να τους αμφισβητήσει μεταγενέστερα.

ΣΤΕ 3075/2004, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ»

¹⁴⁷ Έτσι το άρθρο 29 παρ. 1 συνδ. 34 §5 του π.δ. 609/1985.

¹⁴⁸ Έτσι οι ΔΕφΑθ 2755/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1461, ΔΕφΑθ 3099/1994, ΔιοικΔικ 1995, 657, ΔΕφΘεσ 27/1994, ΔιοικΔικ 1995, 159, ΔΕφΑθ 1635/1994, ΔιοικΔικ 1995, 160, ΔΕφΑθ 4123/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/10.

III. Το ΠΚΤΜΝΕ και ο Α.Π.Ε. ειδικότερα.

1. Η νομική φύση του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε..

Αναφορικά με τη νομική τους φύση το Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. (Πρωτόκολλο Κανονισμού Τιμών Μονάδος Νέων Εργασιών) και ο Α.Π.Ε. (Ανακεφαλαιωτικός Πίνακας Εργασιών) αποτελούν ιδιαίτερες εκτελεστές ατομικές διοικητικές πράξεις της διευθύνουσας υπηρεσίας, οι οποίες αποτελούν μέρος της συνολικής διαδικασίας που τείνει στην πληρωμή του εργολάβου.¹⁵⁰ Ακριβέστερα, η έγκριση του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. δεν αποτελεί απλό εξωτερικό τύπο αλλά ιδιαίτερη εκτελεστή πράξη, μέρος της σύνθετης διοικητικής ενέργειας που καταλήγει στην πιστοποίηση για την πληρωμή του εργολάβου. Νομική υπόσταση αποκτούν μόλις τεθούν επ' αυτών οι υπογραφές του προϊσταμένου της διευθύνουσας υπηρεσίας, η οποία είναι η αρμόδια για τη σύνταξη υπηρεσία.¹⁵¹ Αμφότερα, από της εγκρίσεώς τους, επέχουν θέση ειδικής διαταγής για την εκτέλεση των συμπληρωματικών εργασιών που εμπεριέχονται σε αυτά. Διέπονται επομένως από τις γενικές αρχές του διοικητικού δικαίου, όπως, κυρίως, το τεκμήριο της νομιμότητας, την αρχή της χρηστής διοίκησης και την αρχή της προστατευόμενης εμπιστοσύνης του διοικουμένου.¹⁵² Η σύνταξη Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. αποτελούν υποχρέωση του κυρίου του έργου όταν υφίστανται οι νόμιμες προϋποθέσεις. Σύμφωνα με τη νομολογία:

¹⁴⁹ Πρβλ. ΣτΕ 2804/2000, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS», ΣτΕ 604/2003, ΔιοικΔικ 2004, 1057.

¹⁵⁰ Πρβλ. ΣτΕ 4738/1997, ΔιοικΔικ 1998, 454, και για τη θεωρία Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 363 επ. και Σταμόπουλο Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000, 288 επ..

¹⁵¹ Βλ. ΔΕφΑθ 370/1991, ΔιοικΔικ 1991, 1186.

¹⁵² Πρβλ. ενδεικτικά τις ΔΕφΠειρ 1995/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 6/2 και ΔΕφΑθ 2656/1999, ΔιοικΔικ 2000, 1003.

Η άρνηση του κυρίου του έργου να συντάξει Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. αντίκειται στη γενική αρχή της καλής πίστης, η οποία διέπει τη συμπεριφορά των συμβαλλομένων κατά την εκτέλεση της συμβάσεως.

ΔΕφαθ 1090/1997, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/5¹⁵³

Ομοίως, παρόμοια υποχρέωση για σύνταξη Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. κρίθηκε ότι υφίσταται και κάθε φορά που έχει εγκριθεί, ακόμα και σιωπηρώς, Πίνακας Εργασιών (Α.Π.Ε.).

2. Το αντικείμενο του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε..

Αντικείμενο του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. είναι ο ακριβής προσδιορισμός, των τιμών μονάδος για τις νέες εργασίες, επί τη βάση των κριτηρίων που ανωτέρω αναφέρθηκαν υπό κεφ. Β' §2, ΙΙ, 2, και μόνο μετά από ειδική αιτιολόγηση, ενώ πρέπει να ελεγχθεί, για την εξακρίβωση του κόστους, από ειδική τριμελή επιτροπή που συγκροτείται από τη Διευθύνουσα Υπηρεσία. Αντικείμενο δε του Α.Π.Ε. είναι η απεικόνιση των αυξομειώσεων των εργασιών κατά το γνωστό τρόπο και της ολικής υπέρβασης σε σχέση με το οικονομικό αντικείμενο της αρχικής σύμβασης και σε χωριστό κεφάλαιο των νέων εργασιών. Πιο συγκεκριμένα ο Α.Π.Ε. περιλαμβάνει τις ενδείξεις των εργασιών, τις τιμές μονάδος των εργασιών, τα μεγέθη των ποσοτήτων, τις δαπάνες του προϋπολογισμού του αρχικά ανατεθέντος έργου, του προϋπολογισμού της αμέσως προηγούμενης σύμβασης και του προϋπολογισμού της προς κατάρτιση καινούργιας σύμβασης. Περιλαμβάνει ακόμα τις δαπάνες των απροβλέπτων, σύμφωνα με τις

¹⁵³ Στην προκειμένη απόφαση κρίθηκε αντίθετη στην καλή πίστη η άρνηση του κ.τ.ε. να συντάξει Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. για τη διαπιστωθείσα διαφορά ,μεταξύ της συστάσεως του εδάφους που αφορούσε η

διατάξεις της παραγράφου 2 του άρθρου 8 του Ν. 1418/1984 όπως αντικαταστάθηκε με την παράγραφο 1 του άρθρου τετάρτου του Ν. 2372/1996, καθώς και την προβλεπόμενη δαπάνη για αναθεώρηση και το Φ.Π.Α.. Από τα ανωτέρω διαφαίνεται πρόδηλη η ομοιότητα με τον παλαιότερο Συγκριτικό Πίνακα ο οποίος περιελάμβανε τις ενδείξεις των εργασιών, τις τιμές μονάδας, τα μεγέθη των ποσοτήτων και της δαπάνης του αρχικού προϋπολογισμού, του προϋπολογισμού που ισχύει με βάση τον προηγούμενο συγκριτικό πίνακα και του προτεινόμενου προϋπολογισμού, όπως επίσης και τις διαφορές δαπάνης που προκύπτουν από τη σύγκριση των κονδυλίων του προϋπολογισμού που ίσχυε και του προτεινόμενου.¹⁵⁴

3. Η σχέση μεταξύ του Α.Π.Ε. και του προγενέστερου Σ.Π..

Τεράστια πρακτική σημασία έχει το ζήτημα της σχέσης του Ανακεφαλαιωτικού Πίνακα Εργασιών (Α.Π.Ε.) και του Συγκριτικού Πίνακα (Σ.Π.) (ο οποίος προβλεπόταν μέχρι τη θέση σε ισχύ του άρθρου 4 §1 Ν.2372/1996) εν όψει της δυνατότητας εφαρμογής των νομοθετικών διατάξεων και της νομολογίας περί Σ.Π. και σήμερα μετά την υιοθέτηση του Α.Π.Ε.. Ορθό είναι να γίνει δεκτό ότι ο Α.Π.Ε. αντικατέστησε πλήρως τον Συγκριτικό Πίνακα και κάθε αναφορά στον τελευταίο πρέπει να θεωρηθεί ότι αναφέρεται πλέον στον Α.Π.Ε.. Εξάλλου, οι ανωτέρω πίνακες ταυτίζονται σχεδόν πλήρως τόσο από πλευράς περιεχομένου όσο και από άποψη λειτουργίας με τον Σ.Π., όπως ανωτέρω εκτέθηκε. Τούτο επιρρώνεται και από το γεγονός ότι ο ίδιος ο νομοθέτης με το άρθρο 4 §1 Ν. 2372/1996 όρισε πως όπου στις κείμενες διατάξεις αναφέρεται ο όρος «Συγκριτικός Πίνακας» αντικαθίσταται με τον όρο

προσφορά του αναδόχου (έδαφος κατά 70% γαιώδες και 30% βραχώδες) και εκείνου που μεταγενεστέρως διαπιστώθηκε (έδαφος πρωτίστως βραχώδες και μόνο κατ' ελάχιστο γαιώδες).

«Ανακεφαλαιωτικός Πίνακας Εργασιών». Με αυτό τον τρόπο εκδηλώνεται με τον πλέον αδιαμφισβήτητο τρόπο η βούληση του νομοθέτη ο Α.Π.Ε. να αντικαταστήσει πλήρως τον Σ.Π. σε κάθε πτυχή του. Τούτη είναι η άποψη που υφέρπει και στη νομολογία, η οποία φαίνεται να ταυτίζει πλήρως τους ανωτέρω όρους.¹⁵⁵

Είναι σαφές ότι η επέκταση της πάγιας νομολογίας των διοικητικών δικαστηρίων αναφορικά με την αυτοδίκαιη έγκριση του Σ.Π. στον Α.Π.Ε. (μαζί με το Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε.) μετά την παρέλευση τριμήνου κρίνεται όχι μόνον εύλογη αλλά και επιβεβλημένη για όλους εκείνους τους λόγους που οδήγησαν την κρίση των δικαστηρίων σε αυτή, αλλά και για την εδραίωση της ασφάλειας του δικαίου¹⁵⁶. Επομένως, με το παρόν νομοθετικό πλαίσιο η προϋσταμένη αρχή, εξακολουθεί, μετά το πέρας τριμήνου από την παρέλευση σε αυτή του Α.Π.Ε. ή του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε., να καθίσταται κατά χρόνον αναρμόδια να τα εγκρίνει, να τα απορρίψει ή να τα τροποποιήσει,¹⁵⁷ τυχών δε μεταγενέστερη έκδοση εγκριτικής απόφασης έχει απλώς επιβεβαιωτικό χαρακτήρα της ήδη επελθούσης εγκρίσεως, χωρίς δυνατότητα τροποποίησεως.¹⁵⁸

Έχει μάλιστα γίνει δεκτό,¹⁵⁹ σε συνδυασμό τόσο με το γεγονός ότι ο νομοθέτης θέτει ως προαπαιτούμενο για τη θεμελίωση υποχρέωσης στον ανάδοχο προς εκτέλεση των νέων εργασιών την

¹⁵⁴ Πρβλ. για μεγαλύτερη εμβάθυνση μεταξύ άλλων τις ΔΕφΑθ 3357/1998, ΔιοικΔικ 1999, 968 και ΣτΕ 619/2003, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ».

¹⁵⁵ Πρβλ. ενδεικτικά την ΣτΕ 578/2004, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», contra η αναιρούμενη ΔΕφΠειρ 329/2001, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ».

¹⁵⁶ Η θέση αυτή γίνεται ακόμα περισσότερο επιβεβλημένη όταν συνδυαστεί και με τη θέση του ΣτΕ, το οποίο έχει νομολογήσει (πρβλ. επί παραδείγματι την ΣτΕ 472/1992, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/12) πως η έγκριση του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. δεν επαφίεται στη διακριτική εξουσία της Διοικήσεως αλλά αποτελεί δέσμια αρμοδιότητά της.

¹⁵⁷ Πρβλ. ΣτΕ 3305/1997, ΔιοικΔικ 1998, 458, ΣτΕ 2069/1996, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», ΣτΕ 2628/1996, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», ΣτΕ 4296/1996, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», ΔΕφΑθ 1295/2003, ΔιοικΔικ 2004, 1070, ΔΕφΑθ 1635/1994, ΔιοικΔικ 1995, 160, ΔΕφΑθ 1450/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1369 = ΕλλΔνη 1995, 458.

¹⁵⁸ Πρβλ. μεταξύ πολλών τις ΣτΕ 1921/1993, Ε.Δ.Ε. 1994, 156, ΣτΕ 619/2003, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ», ΣτΕ 472/1992, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/12, ΣτΕ 1674/1997, ΔιοικΔικ 1999, 965, ΔΕφΑθ 3759/1996, ΔιοικΔικ 1998, 158, ΔΕφΑθ 3099/1994, ΔιοικΔικ 1995, 657, ΔΕφΑθ 2134/1994, ΔιοικΔικ 1995, 658, ΔΕφΠειρ 2314/1991, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/22.

¹⁵⁹ Πρβλ. την ΔΕφΑθ 668/1997, ΔιοικΔικ 1998, 157.

προγενέστερη έγκριση του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. από την Προϊσταμένη Αρχή, όσο και ένεκα της γενικής αρχής του δικαίου, η οποία απορρέει από το πνεύμα και τις προβλέψεις της νομοθεσίας περί δημοσίων έργων στο σύνολό τους, για την αποφυγή άσκοπων παρατάσεων των συμβατικών προθεσμιών, ότι η έγκριση των αναφερόμενων στοιχείων επιβάλλεται να ολοκληρωθεί εντός του κρινόμενου ως εύλογου χρόνου των τριών μηνών.¹⁶⁰ Επισημαίνεται δε ότι η τήρηση του τριμήνου ελέγχεται και αυτεπαγγέλτως από το δικαστήριο.

4. Η έγκριση Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. και τα έννομα αποτελέσματά της.

Μετά την έγκρισή τους, αμφότεροι οι πίνακες οριστικοποιούνται και δεν είναι δυνατή η αμφισβήτησή τους από τον κύριο του έργου, ούτε η μονομερής μεταβολή τους χωρίς τη συναίνεση του αναδόχου.¹⁶¹ Η εγκριτική πράξη του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. από την προϊσταμένη αρχή, η έκδοση της οποίας, πρέπει εκ νέου να τονιστεί, βρίσκεται πέρα από τη διακριτική ευχέρειά της,¹⁶² μπορεί να έχει ως περιεχόμενο την πλήρη αποδοχή τους, όπως προτείνεται από τη διευθύνουσα υπηρεσία, αμφισβητείται όμως

¹⁶⁰ Αξίζει στο σημείο αυτό να αναφερθεί η ΔΕΦΑΘ 1931/2000, ΔιοικΔικ 2001, 758, κατά την οποία η τεκμαιρόμενη έγκριση λόγω παρελεύσεως του τριμήνου ισχύει μόνο για την περίπτωση που η δαπάνη για τις νέες εργασίες καλύπτεται από την ήδη υπάρχουσα πίστωση και όχι όταν η έγκριση των υποβαλλόμενων Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. συναρτάται από την έγκριση συμπληρωματικής πιστώσεως. Παρά ταύτα, όμως, από μελέτη του συνόλου της νομολογίας δεν φαίνεται τα δικαστήρια να κρίνουν ως νομικώς σημαίνουσα τη χορήγηση ή μη συμπληρωματικής πιστώσεως για το έργο.

¹⁶¹ Αυτό αποτελεί απόρροια του γεγονότος πως τόσο ο Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. όσο και ο Α.Π.Ε. θεωρούνται πως καταρτίζονται σε συμφωνία με τον ανάδοχο και ως εκ τούτου η όποια ενδεχόμενη τροποποίηση θα πρέπει να είναι και αυτή συναινετική πρβλ. ΔΕΦΑΘ 1450/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/11, και ΔΕΦΑΘ 497/1987, Ν.Δ.Ε. τ. 1, λήμμα 6/2 με σχετικό σχόλιο Πρ. Παυλόπουλου, αναδημοσιευμένο υπό τον τίτλο «Η μονομερής μεταβολή της διοικητικής σύμβασης» στο έργο του ιδίου, Η σύμβαση εκτέλεσης δημοσίου έργου – Άρθρα και γνωμοδοτήσεις, Αθήνα, 1997, 229. Έτσι έχει κριθεί πως εν προκειμένω δεν μπορούν να βρουν εφαρμογή ούτε οι γενικές αρχές περί ανάκλησης των παράνομων διοικητικών πράξεων ούτε οι διατάξεις περί ανακλήσεως λόγω ουσιώδους πλάνης βλ. ΣτΕ 4079/1996, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 43/3, ΣτΕ 2235/1990, ΔιοικΔικ 1990, 1120.

¹⁶² Βλ. ΣτΕ 472/1992, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/12.

εάν το δικαίωμα έγκρισης εμπεριέχει και σε ποιο βαθμό δικαίωμα τροποποίησης. Στη νομολογία δεν υπάρχει σταθερή τάση αλλά έχουν αναπτυχθεί δύο απόψεις. Πιο συγκεκριμένα κατά μια νομολογιακή άποψη, που εκδηλώνεται προεξάρχοντως με την ΔΕΦΑΘ 4396/1992, Ν.Δ.Ε. τ. 2, λήμμα 42/33, γίνεται δεκτό γενικότερο δικαίωμα της προϊσταμένης αρχής όχι μόνο να αναπέμψει τα έγγραφα στον προϊστάμενο της αρμόδιας διευθύνουσας υπηρεσίας, αλλά και να επιφέρει άμεσα τροποποιήσεις, συμπληρώσεις και διορθώσεις. Αντιθέτως, κατ' άλλη άποψη, όπως εκφράζεται ξεκάθαρα και από την ΔΕΦΚομ 255/1987, Ν.Δ.Ε. τ. 1, λήμμα 38/3 η ενδεχόμενη τροποποίηση κρίνεται νόμιμη μόνον όταν υπάρχει σύμφωνη γνώμη και του οικείου τεχνικού συμβουλίου. Στη θεωρία τα πράγματα είναι περισσότερο ξεκάθαρα. Κρατεί¹⁶³ η άποψη, όπως εξάλλου και στη νομολογία του Σ.Τ.Ε.,¹⁶⁴ περί της δυνατότητας τροποποίησης του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και του Α.Π.Ε. ακόμα και χωρίς την σύμφωνη γνώμη του τεχνικού συμβουλίου. Η άποψη αυτή είναι η πλέον συνεπής αφού κατ' αυτό τον τρόπο επιτυγχάνεται η ταχύτερη περαίωση των εκκρεμοτήτων της σύμβασης και αποφεύγονται γραφειοκρατικές διαδικασίες, όπως λόγου χάριν η υποχρέωση κατάθεσης νέου Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. κατά τους ορισμούς της διοίκησης ακόμα και για λόγους ήσσονος σημασίας όπως ενδεχομένως λογιστικά λάθη τα οποία αναγνωρίζει και ο ίδιος ο ανάδοχος, με αποτέλεσμα ενδεχόμενη απόρριψή τους να μην προσφέρει τίποτε στην προάσπιση του δημοσίου συμφέροντος.

Αξίζει να αναφερθεί ότι κατά πάγια νομολογία η τροποποίηση του Α.Π.Ε. και του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. είναι νομικά ανενεργός αναφορικά με τη μείωση των τιμών που καθορίστηκαν από την διευθύνουσα υπηρεσία και τον εργολάβο, όταν αποδεικνύεται ότι από τότε που

¹⁶³ Πρβλ. Σταμόπουλο Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000, 288 επ. και Γέροντα Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000, 364.

¹⁶⁴ Βλ. ενδεικτικά μεταξύ πολλών την ΣτΕ 3307/1997, ΕλλΔνη 1998, 1128 και ομοίως σε επίπεδο δικαστηρίων της ουσίας την ΔΕΦΛαρ 314/1998, ΔιοικΔικ 2000, 397.

συντάχθηκαν μέχρι την τροποποίησή τους από την προϊσταμένη αρχή πέρασε αρκετός χρόνος κατά τη διάρκεια του οποίου έγινε συνέχιση των εργασιών και μάλιστα όταν από την όλη στάση του κυρίου του έργου δημιουργήθηκε σε αυτόν η πεποίθηση ότι ο Α.Π.Ε. και το Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. θα εγκριθούν. Επομένως η διαγραφή συμφωνηθέντων στοιχείων μετά την εκτέλεση των εργασιών είναι άκυρη διότι προσκρούει στην αρχή της καλόπιστης εκπλήρωσης των συμβάσεων.

5. Δικονομικά.

Δικονομικώς, Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε., ως ατομικές εκτελεστές διοικητικές πράξεις, υπόκεινται στα ενδικοφανή μέσα του άρθρου 12 Ν.1418/1984 ακόμα και πριν την έγκρισή τους.¹⁶⁵ Πιο συγκεκριμένα προβλέπονται δύο στάδια, τα οποία ο ανάδοχος είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει ως διοικητική προδικασία για να λάβει έννομη προστασία από το δικαστήριο. Αρχικώς, ο ανάδοχος οφείλει εντός της γενικώς προβλεπόμενης δεκαπενθήμερης ανατρεπτικής προθεσμίας να ασκήσει ένσταση τόσο κατά του Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. όσο και του Α.Π.Ε.. Ως ένσταση νοείται η γραπτή διαμαρτυρία του εργολάβου του οποίου θίγεται το έννομο συμφέρον από πράξη ή παράλειψη της διευθύνουσας υπηρεσίας, στρέφεται δε κατ' αυτής και απευθύνεται στην προϊσταμένη αρχή¹⁶⁶. Εάν η τελευταία απαντήσει αρνητικά ή απόσχει για τουλάχιστον ένα δίμηνο από το να απαντήσει, ο εργολάβος πρέπει εντός τριμήνου να υποβάλει αίτηση θεραπείας ενώπιον του Υπουργού ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. προβάλλοντας εκ νέου

¹⁶⁵ Πρβλ. ΣτΕ 4738/1997, ΔιοικΔικ 1998, 455, ΔΕφΛαρ 314/1998, ΔιοικΔικ 2000, 397.

¹⁶⁶ Έχει πάντως κριθεί πως «Η ένσταση του αναδόχου του έργου που δεν απευθύνεται στην Προϊσταμένη Αρχή, αλλά στην Διευθύνουσα Υπηρεσία, δεν συνεπάγεται ακυρότητα της προδικασίας του άρθρου 12 Ν. 1418/84, διότι η ένσταση μπορεί να διαβιβασθεί από την υπηρεσία». Βλ. εν προκειμένω την ΔΕφΑθ 4396/1992, Ν.Δ.Ε. τ. 2, λήμμα 42/33.

κάθε αντίρρηση που έχει κατ' αυτών.¹⁶⁷ Σε περίπτωση δε που και πάλι υπάρξει αρνητική απάντηση από τον Υπουργό ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε. ή εάν επί τρίμηνο δεν κοινοποιηθεί τέτοια, ο εργολάβος δύναται να ακολουθήσει τη δικαστική οδό.

Εάν όμως Α.Π.Ε. και Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. εγκριθούν και καμία ένσταση δεν προβληθεί (ή ενν. εάν οι όποιες ασκηθείσες ενστάσεις απορριφθούν), τότε οριστικοποιούνται και καμία περαιτέρω αλλαγή δεν επιτρέπεται, εάν δε προκύψει περαιτέρω ανάγκη προς εκτέλεση νέων εργασιών απαιτείται να συνταχθεί νέο Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε., τα οποία όμως δεν δύναται να επιφέρουν αλλαγές στα ήδη εγκριθέντα.¹⁶⁸

IV. Η μείωση του συμβατικού αντικειμένου στα δημόσια έργα.

Σε κάθε περίπτωση, όπως στο ιδιωτικά έτσι και στα δημόσια έργα, είναι δυνατόν να υπάρξει μείωση του αντικειμένου της εργολαβίας. Η σχετική διαδικασία στο χώρο των δημοσίων έργων είναι σαφώς περισσότερο ελαστική σε σχέση με τον ιδιωτικό τομέα. Ο φορέας κατασκευής του έργου δύναται *ad libitum* να μειώσει το έργο σε έκταση, χωρίς αποζημίωση για τον ανάδοχο, μέχρι του ποσού του τετάρτου ($\frac{1}{4}$) του συμβατικού αντικειμένου. Έχει κριθεί ότι ο φορέας κατασκευής του έργου έχει το δικαίωμα όχι απλώς να προβεί σε μείωση των προβλεπομένων ποσοτήτων αλλά και σε κατάργηση μερικών εξ αυτών, υπό την προϋπόθεση ότι δεν βλάπτεται η αρτιότητα και η λειτουργικότητα του έργου.¹⁶⁹ Το περιθώριο του τετάρτου της αξίας του συμβατικού αντικειμένου

¹⁶⁷ Σε καμία περίπτωση όμως δεν είναι νόμιμη και παραδεκτή προσφυγή μόνο κατά της απόφασης της προϊσταμένης αρχής, διότι η σχετική διαφωνία δεν άρχεται με την τελευταία αυτή πράξη. Πρβλ. ΔΕφΛαρ 54/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1234, ΔΕφΑθ 3722/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/25 αλλά και τη γνωμοδότηση του Πρ. Παυλόπουλου στη Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 16/84, αναδημοσιευμένη υπό τον τίτλο «Η αίτηση θεραπείας» στο έργο του ιδίου Η σύμβαση εκτέλεσης δημοσίου έργου – Άρθρα και γνωμοδοτήσεις, Αθήνα, 1997, 197.

¹⁶⁸ Πρβλ. ΣτΕ 74/1992, ΔιοικΔικ 1992, 1145 = ΝοΒ 1993, 364.

¹⁶⁹ Βλ. ΔΕφΑθ 3398/1997, ΔιοικΔικ 1998, 750.

γίνεται ομόφωνα αποδεκτό ότι δεν αποτελεί όριο στη δυνατότητα του φορέα κατασκευής του έργου να επιβάλει κατά την ελεύθερη κρίση του μειώσεις του συμβατικού αντικειμένου, πλην όμως για τις μειώσεις που υπερβαίνουν το προαναφερόμενο ποσοστό, ο ανάδοχος δύναται να απαιτήσει αποζημίωση για κάθε ζημία την οποία υπέστη.

Αναφορικά με το ύψος της ζημίας, σε αυτή συμπεριλαμβάνεται η αξία των ήδη εκτελεσθέντων εργασιών, η αξία των υλικών που έχουν προσκομισθεί ή βρίσκονται στο στάδιο παραγωγής ή προμήθειας και το αναπόσβεστο μέρος των εγκαταστάσεων, αποζημίωση για το τεκμαιρόμενο όφελος το οποίο δεν δύναται να υπερβεί το ποσοστό του 5% του αρχικού συνολικού συμβατικού ποσού, μειωμένο κατά το ένα τέταρτο και ύστερα από αφαίρεση της αξίας των εργασιών που έχουν εκτελεσθεί και των υλικών και το αναπόσβεστο μέρους των εγκαταστάσεων που η αποζημίωση τους αναγνωρίζεται στη συγκεκριμένη περίπτωση. Για τον προσδιορισμό της αποζημίωσης λαμβάνονται υπόψη όλες οι σχετικές συνθήκες και ιδίως το μέγεθος του έργου, ο χρόνος αποδέσμευσης του αναδόχου και η ωφέλεια του αναδόχου από άλλη εργασία κατά τους όρους του τελευταίου εδαφίου του άρθρου 700 του Αστικού Κώδικα.¹⁷⁰

Για τη μείωση της εργολαβίας ο φορέας κατασκευής του έργου οφείλει να ακολουθήσει τη διαδικασία των §§ 1 και 3 του άρθρου 9 του Ν.1418/1984, διαδικασία η οποία μπορεί να ακολουθηθεί ενιαία ακόμα και για τις μειώσεις που υπερβαίνουν το τέταρτο της αξίας του έργου. Το δικαίωμα του κυρίου του έργου να μειώσει το συμβατικό αντικείμενο του έργου, παρότι δεν τίθεται κάποιο ρητό χρονικό όριο, δεν μπορεί να ασκηθεί μετά την εκτέλεση των εργασιών στις οποίες αναφέρεται.¹⁷¹

¹⁷⁰ Πρβλ. Σταμόπουλο Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000, 299.

¹⁷¹ Βλ. ΔΕφΘεσ 183/1989, ΔιοικΔικ 1990, 424.

§3. Νέες εργασίες επί τη βάσει των διατάξεων του Α.Κ. στα δημόσια έργα.

Παρότι μόνη ρητώς προβλεπόμενη διαδικασία ορισμού νέων εργασιών είναι η ανωτέρω, γίνεται νομολογιακά δεκτό πως επί τη βάσει του άρθρου 5 §1 Ν. 1418/1984, το οποίο προβλέπει τη γενική εφαρμογή των διατάξεων του Αστικού Κώδικα, όταν τούτες δεν αντιτίθενται στις ειδικότερες διατάξεις της νομοθεσίας περί δημοσίων έργων, εφαρμόζονται οι γενικές ρήτρες του Αστικού Κώδικα τόσο αναφορικά με τη νομική θεμελίωση της εκτέλεσης νέων εργασιών όσο και με την πληρωμή για αυτές. Τέτοια είναι η περίπτωση του άρθρου 288 Α.Κ., το οποίο εφαρμόζεται κάθε φορά που η αρχή της καλής πίστης επιβάλλει την εκτέλεση του έργου κατά τρόπο διάφορο του αρχικώς συμφωνηθέντος. Επομένως,

... σε περιπτώσεις που εξαιτίας της συνδρομής ειδικών συνθηκών και χωρίς ευθύνη των μερών μεταβάλλονται οι προϋποθέσεις εκπληρώσεως των συμβατικών παροχών, λειτουργεί, τόσο ως ρήτρα συμπληρωματική της δικαιοπρακτικής βούλησης, όσο και ως διορθωτική αυτής και παρέχει στο δικαστήριο τη δυνατότητα, με βάση αντικειμενικά κριτήρια που αντλούνται από την έννομη τάξη και τις κρατούσες στις συναλλαγές αντιλήψεις, να προσδιορίζει, κατ' απόκλιση όσων συμφωνήθηκαν, την εκπληρωτέα παροχή περιστέλλοντας ή επεκτείνοντας το μέγεθός της, ώστε να ανταποκρίνεται στις κατά το χρόνο εκπλήρωσης της παροχής απαιτήσεις της συναλλακτικής καλής πίστεως.

ΔΕΦΑΘ 1441/1990, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/5¹⁷²

Επί τη βάσει των ανωτέρω κρίνεται ότι:

¹⁷² Ομοίως ενδεικτικά η ΔΕΦΑΘ 2332/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/5.

... όταν δεν είναι δυνατή η εκτέλεση του έργου όπως προβλέπεται συμβατικά να κατασκευαστεί, ... ο κύριος αυτού είναι υποχρεωμένος όχι μόνο να ανεχθεί την τροποποίηση της σύμβασης, αλλά και να αναλάβει συγχρόνως την πρόσθετη δαπάνη που θα προκύψει από την εκτέλεση της τροποποίησής της.

ΕφΚρ 191/1986, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/1¹⁷³

Η διάταξη του άρθρου 288 Α.Κ. βρίσκει γενικότερη εφαρμογή στο χώρο των δημοσίων έργων, καταλαμβάνοντας κάθε περίπτωση εκτέλεσης επιπρόσθετων εργασιών στο πλαίσιο της συμβάσεως, ακόμα και αν δεν υπάγονται στο σημασιολογικό πεδίο της νομικής έννοιας των συμπληρωματικών εργασιών. Μάλιστα το πεδίο εφαρμογής του κανόνα δικαίου καταλαμβάνει ακόμα και εργασίες οι οποίες δεν είναι νέες αλλά προβλέπονται στη σύμβαση με τιμές οι οποίες υπολείπονται σημαντικά του κόστους εκτέλεσής τους. Σε αυτές τις περιπτώσεις, παρότι ο κύριος του έργου δεν δύναται να εγκρίνει με βάση την ισχύουσα νομοθεσία νέες τιμές μονάδος, ο εργολάβος δύναται να λάβει επιπρόσθετη αμοιβή για αυτές εάν αποδείξει ότι συντρέχουν οι όροι εφαρμογής του άρθρου 288 Α.Κ..¹⁷⁴

§4. Επείγουσες νέες εργασίες

Ο νομοθέτης, όπως αναλυτικά αναφέρθηκε, προβλέπει στις περιπτώσεις όπου πρέπει να εκτελεστούν νέες εργασίες μια άκαμπτη διαδικασία, η οποία συνίσταται στη σύναψη σύμβασης

¹⁷³ Όμοιες και οι εκεί επικαλούμενες ΕφΑθ 5375/1980 και ΕφΑθ 11410/1980.

¹⁷⁴ Πρβλ. Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 43 π.δ. 609/1985, σελ. 380 επ..

συμπληρωματικών εργασιών, σε ειδική αιτιολόγηση για τις αναγκαίες λόγω απρόβλεπτων περιστάσεων εργασίες, στην ενδεχόμενη απόφαση έγκρισης Π.Κ.Τ.Μ.Ν.Ε. και Α.Π.Ε. συνταγμένων κατά τον νομίμως καθοριζόμενο τρόπο, εάν προβλέπεται αύξηση των συμβατικών ή νομίμως καθοριζομένων Τ.Μ.Ν.Ε., στην παροχή επιπρόσθετων εγγυήσεων καλής εκτέλεσης και, σύμφωνα με την Δ17α/02/69/Φ.Ν. 380/Εγκ. (Υ.ΠΕ.ΧΩ.Δ.Ε.) 43/9-10-95, στην προηγούμενη έγκριση των επιμετρήσεων του συνόλου των εκτελεσθέντων έργων, αυτοτελών ή μεμονωμένων.

Οσάκις, όμως, υπάρχει ανάγκη εκτέλεσης πρόσθετων επειγουσών εργασιών, είναι κατ' εξαίρεση δυνατή η έγκρισή τους από την προϊσταμένη αρχή πριν από τη σύνταξη του σχετικού Α.Π.Ε..¹⁷⁵ Για την έγκριση απαιτείται προηγούμενη σύνταξη, από τη διευθύνουσα υπηρεσία, τεχνικής περιγραφής των εργασιών, με αιτιολόγηση του επείγοντος και εκτίμηση της δαπάνης με βάση τις συμβατικές τιμές μονάδας ή ενδεικτικές τιμές για τις όποιες νέες εργασίες. Σε επείγουσες περιπτώσεις η διαταγή για τροποποιήσεις ή συμπληρώσεις μπορεί να δοθεί προφορικά στον τόπο εκτέλεσης των έργων και καταχωρείται στο ημερολόγιο.¹⁷⁶ Αν τη διαταγή αυτή δίνει ο επιβλέπων, οφείλει να ενημερώσει αμέσως εγγράφως τη διευθύνουσα υπηρεσία, για την έκδοση κανονικής διαταγής. Αν η τελευταία διαταγή διαφοροποιεί μερικά ή ολικά τις εντολές του επιβλέποντα, ο ανάδοχος αποζημιώνεται για τις εργασίες που έχει εκτελέσει σύμφωνα με την εντολή της επίβλεψης μέχρι τη λήψη της εντολής της Διευθύνουσας υπηρεσίας.

Ο ανάδοχος είναι υποχρεωμένος να εκτελέσει τις ανωτέρω εργασίες, οι οποίες επιτρέπεται να περιλαμβάνονται στις σχετικές πιστοποιήσεις και πριν την έγκριση του σχετικού Α.Π.Ε. και οι οποίες ενσωματώνονται στον επόμενο Α.Π.Ε.. Οι εργασίες για τις οποίες δεν

¹⁷⁵ Βλ. άρθρο 44 του π.δ. 609/1985.

¹⁷⁶ Πρβλ. ΣτΕ 3039/2003, , Ν.Δ.Ε. τ.4, λήμμα 42/1.

υπάρχει εγκεκριμένη νέα τιμή περιλαμβάνονται στους σχετικούς λογαριασμούς με ενδεικτικές τιμές μειωμένες κατά 20%. Κατά τα λοιπά ισχύουν *mutatis mutandis* όσα ήδη αναφέρθηκαν υπό §1, II του παρόντος κεφαλαίου. Δέον να τονιστεί ότι η παρούσα διαδικασία δεν μπορεί χρησιμοποιηθεί για να ζητηθεί η εκτέλεση εργασιών πέραν των στενών ορίων που έχουν ανωτέρω περιγραφεί, διότι πρόσθετες εργασίες εκτός του συμβατικού αντικειμένου αποτελούν νέο έργο που πρέπει να ανατίθεται με τη διαδικασία νέου διαγωνισμού.¹⁷⁷

¹⁷⁷ Βλ. Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 44 π.δ. 609/1985, σελ. 387 επ., όπου και σχετική παραπομπή στην πράξη Δ' Τμ. Ελεγ. Συν. 49/1997.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΟΙ ΝΕΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΕ ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΙΤΑΛΙΑ

§1. Εννοιολογικές αναφορές

Στην Ιταλία υιοθετείται μια ευρεία έννοια του όρου «νέες εργασίες». Τέτοιες λογίζονται οι κάθε είδους αλλαγές που επέρχονται στον τρόπο εκτέλεσης του έργου και οι οποίες δεν είχαν προβλεφθεί από τα μέρη. Στο πλαίσιο αυτής της ευρείας έννοιας ο Ιταλός νομοθέτης προχωρεί σε μια τριχοτόμηση, προβλέποντας στο άρθρο 1659 ΙταλΑ.Κ. τη δυνατότητα πραγματοποίησης συμπεφωνημένων αλλαγών, στο άρθρο 1660 ΙταλΑ.Κ. την υποχρέωση πραγματοποίησης τυχών αναγκαίων αλλαγών, και στο άρθρο 1661 ΙταλΑ.Κ. την υποχρέωση πραγματοποίησης αλλαγών κατ' εντολή του εργοδότη, ενώ η θεωρία έχει εισαγάγει και την έννοια των «αυθαίρετων αλλαγών» (*variazioni arbitrarie*) οι οποίες παρότι δεν προβλέπονται ρητά στο νόμο ρυθμίζονται έμμεσα από αυτόν.

§2. Συμπεφωνημένες αλλαγές

Στο άρθρο 1659 ΙταλΑ.Κ., το οποίο φέρει τον τίτλο «συμφωνηθείσες αλλαγές στο έργο», ορίζεται ότι:

Ο εργολάβος δεν μπορεί να επιφέρει αλλαγές στους συμφωνημένους όρους [ενν. της εκτέλεσης] του έργου εάν ο εργοδότης δεν τους έχει εγκρίνει.

Η έγκριση πρέπει να αποδεικνύεται εγγράφως.

Ακόμα και όταν οι αλλαγές έχουν εγκριθεί, ο εργολάβος, εάν η αμοιβή για το συνολικό έργο καθορίστηκε συνολικά, δεν έχει δικαίωμα αμοιβής για τις αλλαγές ή τις προσθήκες, πλην αντιθέτου συμφωνίας.

I. Η ratio και οι λόγοι θέσπισης – Το ιστορικό στοιχείο στην ερμηνευτική προσέγγιση.

Το ανωτέρω άρθρο ρυθμίζει το ζήτημα των αλλαγών οι οποίες συμφωνούνται από τα μέρη κατά το χρονικό διάστημα της εκτέλεσης του έργου. Η ακολουθούμενη ρύθμιση έχει τις ρίζες της στο άρθρο 1793 του Ναπολεόντειου Κώδικα, ο οποίος ακολουθήθηκε από πολλούς τοπικούς νομοθέτες των Ιταλικών Κρατών¹⁷⁸ πριν την Ένωση. Αυτό που αρχικά προκαλεί το ενδιαφέρον είναι το γεγονός πως απαιτείται, σε κάθε περίπτωση, ο έγγραφος τύπος για τις συμφωνημένες αλλαγές, τύπος ο οποίος δεν απαιτείται ούτε καν για τη σύναψη της σύμβασης.¹⁷⁹ Μάλιστα, το ζήτημα τούτο αποτέλεσε αντικείμενο προβληματισμού κατά τη σύνταξη του ισχύοντος ΙταλΑ.Κ.. Από πλευράς διαχρονικού δικαίου ταυτόσημη

¹⁷⁸ Βλ. μεταξύ άλλων το άρθρο 1639 του κώδικα του Βασιλείου των Δύο Σικελιών, το άρθρο 1715 του Κώδικα της Πάρμα κ.α..

¹⁷⁹ Βλ. ενδεικτικά από την δίχως αποκλίσεις νομολογία την Cass 6 Ιουνίου 2003, υπ' αριθμ. 9077, Giust It 2003, 2510.

ρύθμιση περιέχονταν στο άρθρο 1640 του προϊσχύσαντος Ιταλ.Α.Κ. του 1865, το οποίο με όλη τη μέχρι τούδε θεωρητική και πρακτική επεξεργασία ήταν οικείο στον νεότερο Ιταλό ιστορικό νομοθέτη. Στο άρθρο 535 του υπουργικού σχεδίου του 1940 για τη σύνταξη του ισχύοντος κώδικα προτάθηκε τροποποίηση της εν λόγω διάταξης και θέσπιση υποχρέωσης τήρησης του ιδίου τύπου που είχε τηρηθεί και για την αρχική σύμβαση. Όμως η τροποποίηση δεν υιοθετήθηκε τελικά στο ψηφισθέν νομοθετικό κείμενο διότι ο νομοθέτης του 1942 θεώρησε ότι θα ήταν εξαιρετικά ανεπιεικές να απαιτείται ένας ενδεχομένως άτεγκτος τύπος, όπως για παράδειγμα το συμβολαιογραφικό έγγραφο, σε περιπτώσεις όπου τα μέρη είχαν προνοήσει να συντάξουν το αρχικό κείμενο σε αυτόν, ή από την άλλη πλευρά ένας τύπος που θα οδηγούσε σε αμφισβητήσεις και έριδες με άδικα πολλές φορές αποτελέσματα.¹⁸⁰ Για αυτούς τους λόγους ο ιστορικός νομοθέτης προτίμησε να επιμείνει στην παλαιότερη και ήδη δοκιμασμένη ρύθμιση της ανάγκης τήρησης αποδεικτικού εγγράφου τύπου.

Από όσα ανωτέρω προβλέπονται προκύπτει αβίαστα ότι μοναδική αλλά και απαραίτητη προϋπόθεση για την εκτέλεση νέων εργασιών κατά το άρθρο 1659 Ιταλ.Α.Κ. αποτελεί η ρητή και έγγραφη συμφωνία των μερών.

Έτσι κρίθηκε νομολογιακά ότι :

δεν μπορεί να τεκμαρθεί πως οι αλλαγές που έγιναν στο έργο εκτελέστηκαν με εντολή του εργοδότη, ως μόνου ενδιαφερόμενου στις νέες εργασίες, διότι, με αυτό τον τρόπο θα καθίστατο άνευ περιεχομένου ο κανόνας του άρθρου 1659 Α.Κ. ο οποίος προβλέπει τη δυνατότητα πρωτοβουλίας εκ

¹⁸⁰ Πρβλ. τις σχετικές παρατηρήσεις του τότε Υπουργού Δικαιοσύνης επί του σχεδίου του Κώδικα.

μέρους του εργολάβου και απαιτεί, σε αυτή την περίπτωση, την έγγραφη έγκριση του εργοδότη

Cass 20-10-1984, υπ' αριθμ. 5307, MFI, 1984, 1047

II. Οι συμπεφωνημένες αλλαγές και το αντικείμενο της συμφωνίας.

Αναφορικά με το αντικείμενο των συμπεφωνημένων αλλαγών, στο γράμμα του νόμου δεν υπάρχει ρητή αναφορά, όμως η θεωρία θέτει το ερώτημα εάν μπορεί να υπάρξει όριο στη ρύθμιση περί νέων εργασιών. Η απάντηση η οποία δίδεται είναι θετική. Ως απώτατο όριο κρίνεται η εκτέλεση αλλαγών στο έργο οι οποίες το καθιστούν διάφορο του αρχικώς συμφωνηθέντος.

Ειδικότερα, για την εξατομίκευση του ανωτέρω κριτηρίου, υποστηρίζεται ότι δεν πρέπει να δοθεί προτεραιότητα σε οικονομικά ή καθαρά υποκειμενικά κριτήρια σε σχέση με τη θέση του εργολάβου, αλλά πρωτεύοντα ρόλο ενδείκνυται να έχει το αντικείμενο της σύμβασης, με βάση την έννοια της ατομικότητας του έργου. Αυτή, δε, προσδιορίζεται όχι μόνον με βάση την κατηγορία των έργων στην οποία τούτο εντάσσεται, αλλά και από τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά του, τα οποία εάν παραλλαχθούν μεταβάλλεται η φύση του.

Εάν η συμφωνία των μερών διαφοροποιεί το έργο με τον ριζικό τρόπο που ανωτέρω αναφέρθηκε, τότε σύσσωμη θεωρία και νομολογία συμφωνούν ότι βρίσκεται έξω από τα όρια του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ και, κατ' επέκταση, γίνεται δεκτό ότι πρόκειται για λύση της παλαιάς και σύναψη νέας σύμβασης. Επομένως, πρακτικά δεν δύνανται να βρουν εφαρμογή ούτε οι αποδεικτικές δεσμεύσεις για τις οποίες έγινε λόγος παραπάνω, ούτε οι ιδιαίτερες συμβατικές ρήτρες¹⁸¹ που περιέχονται στην αρχική σύμβαση.

¹⁸¹ Ήτοι λόγου χάριν ποινικές ρήτρες ή γενικότερα ενδεχόμενες συμβατικά καθορισθείσες παρεπόμενες υποχρεώσεις.

III. Η θεσπισθείσα αποδεικτική διαδικασία.

Σε περίπτωση αλλαγών με βάση το άρθρο 1659 παράγραφος 2 ΙταλΑ.Κ. απαιτείται να προηγηθεί έγκριση από τον εργοδότη και δη εγγράφως. Αποκλείεται, επομένως, κατά τη ρητή διάταξη του άρθρου 2725 ΙταλΑ.Κ. η απόδειξη με μάρτυρες ή δικαστικά τεκμήρια. Η μόνη εξαίρεση προβλέπεται από το άρθρο 2724 παράγραφος 3 ΙταλΑ.Κ. όταν χάθηκε ανυπαίτως το έγγραφο το οποίο αποδεικνύει την έγκριση του εργοδότη.

Πρέπει να ξεκαθαριστεί ότι η αποδεικτική δέσμευση του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ. αφορά τις αλλαγές που επιτάσσει ο εργοδότης, ο οποίος είναι και ο μόνος ο οποίος δύναται να εγκρίνει τις αλλαγές αυτές κατά το Ιταλικό δίκαιο. Το αποκλειστικό δικαίωμα του εργοδότη δεν μπορεί ασκήσει υπ' ουδενός άλλου, ούτε από το μηχανικό του έργου, ούτε από τον αρχιτέκτονα ούτε από τον επιβλέποντα, ούτε καν προς το συμφέρον του εργοδότη ή και αμφοτέρων των μερών. Παρά ταύτα γίνεται δεκτό χωρίς αντιρρήσεις ότι το εν λόγω δικαίωμα επιτρεπώς παραχωρείται συμβατικά σε κάποιο εκ των ανωτέρω προσώπων (στην πράξη δε στο μηχανικό ή στον αρχιτέκτονα του έργου). Οσάκις, όμως, λαμβάνει χώρα η συμβατική μεταβίβαση,¹⁸² υποστηρίζεται ότι δεν εφαρμόζεται αναλογικά το άρθρο 1659 ΙταλΑ.Κ. και επομένως δεν είναι απαραίτητος ο έγγραφος τύπος, παρότι τέτοιος μπορεί να προβλέπεται από τη σύμβαση.¹⁸³ Οσάκις όμως απαιτείται ο έγγραφος τύπος, η έλλειψή του έχει ως συνέπεια τη μη δεσμευτικότητα της εντολής και τη μη αντιταξιμότητά της από τον εργολάβο στον εργοδότη.

¹⁸² Όπως γίνεται λόγου χάριν όταν χρησιμοποιείται κάποιο από τα προτεινόμενα συμφωνητικά της FIDIC ή άλλου διεθνούς οργανισμού στο πλαίσιο του Ιταλικού Δικαίου.

Ζήτημα γεννάται αναφορικά με τον χαρακτήρα του θεσπιζόμενου έγγραφου τύπου. Στη θεωρία υποστηρίζεται ότι έχει μονάχα αποδεικτική ισχύ,¹⁸⁴ ενώ η νομολογία¹⁸⁵ υιοθετεί την αντίθετη άποψη περί της *ad substantiam* δύναμής του. Τούτο έχει μεγάλη σημασία στο θέμα της απόδειξης δεδομένου ότι ακολουθώντας την πρώτη άποψη πρέπει να γίνεται επιτρεπτή η ομολογία και ο όρκος των διαδίκων.

Εάν οι αλλαγές στο έργο είναι τέτοιες, σε φύση και σημασία, ώστε να υπερβαίνουν τα όρια του άρθρου 1659 Ιταλ.Α.Κ. με αποτέλεσμα να θεωρείται ότι υπήρξε σιωπηρή συμφωνία για συμβατική μεταβολή του εργολαβικού αντικειμένου, τότε δεν ιδρύεται η προεκτεθείσα αποδεικτική δέσμευση.

IV. Ο τύπος της εγκρίσεως.

Εν όψει των προβλεπόμενων αποδεικτικών περιορισμών, ιδιαίτερο ενδιαφέρον αποκτά το ζήτημα της σιωπηρής εγκρίσεως του έργου *per facta concludentia*. Γίνεται δεκτό ότι από τη στιγμή που παραδοθεί το έργο με ενσωματωμένες νέες εργασίες, τις οποίες επέφερε ο εργολάβος χωρίς έγγραφη έγκριση από τον εργοδότη και ο τελευταίος προβαίνει στην παραλαβή χωρίς να προβάλει αντιρρήσεις, παρότι τούτες δύνανται να εντοπιστούν μετά από εξέταση του έργου, τότε θεωρείται πως αποδέχεται το παραδιδόμενο έργο με τις όποιες αλλαγές έχει υποστεί στον τρόπο εκτέλεσής του και στερείται πλέον της δυνατότητας να προβάλει ενστάσεις επικαλούμενος τη μη προσήκουσα εκπλήρωση της σύμβασης. Τούτο διότι για την εφαρμογή των διατάξεων περί αποδοχής του έργου δεν

¹⁸³ Πρβλ. Giannattasio C., *L' appalto*, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), *Trattato di diritto civile e commerciale*, Μιλάνο, 1967, 165 επ.. Τα ίδια *mutatis mutandis* θα πρέπει να γίνουν δεκτά και για την εφαρμογή του άρθρου 1661 Ιταλ.Α.Κ..

¹⁸⁴ Βλ. μεταξύ πολλών Giannattasio C., *L' appalto*, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), *Trattato di diritto civile e commerciale*, Μιλάνο, 1967, 177.

απαιτείται ο έγγραφος τύπος, πολλώ δε μάλλον δεν αποτελεί προϋπόθεση η εκπλήρωση του προβλεπόμενου στο άρθρο 1659 ΙταλΑ.Κ. τύπου.

Αξίζει να αναφερθεί ότι έχει νομολογηθεί ότι όταν πρόκειται για αλλαγές οι οποίες έγιναν αποδεκτές από τον εργοδότη χωρίς επιφυλάξεις και ήταν τόσο σημαντικής εκτάσεως και αξίας ώστε να υπερβαίνουν το πλαίσιο των απλών αλλαγών του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ., είναι πιθανόν να πρόκειται για νέα σύμβαση έργου, η οποία μάλιστα να εγκαθιδρύει νέο και αυτοτελές δικαίωμα αμοιβής για τον εργολάβο.

Ο ερμηνευτής οφείλει να μην παραγνωρίζει το γεγονός ότι δεν αρκεί, για τη σιωπηρή αποδοχή, η μη ρητή εναντίωση του εργοδότη κατά τη διάρκεια εκτελέσεως των νέων εργασιών, αλλά, όπως εμφανώς προκύπτει από το άρθρο 1662 παράγραφος 2 ΙταλΑ.Κ., η αποδοχή θα πρέπει να γίνει μετά την παράδοση του έργου, ο δε εργοδότης έχει μέχρι του χρονικού σημείου εκείνου τη δυνατότητα να αρνηθεί το έργο, παρά την αρχική σιωπή του.

V. Η αμοιβή του εργολάβου για τις συμπεφωνημένες εργασίες – ουσιαστικό και δικονομικό περιεχόμενο.

Καίριας σημασίας πρακτικό ζήτημα αποτελεί το εάν ο εργολάβος δικαιούται επιπρόσθετης αμοιβής για τις τυχόν επαχθέστερες εργασίες που προσφέρει στον κύριο του έργου, ή εάν η νομοθετική επιλογή τείνει στο να θεωρήσει το έργο μια ενιαία λειτουργική ενότητα και εξ αυτού του λόγου να απορρίψει ενδεχόμενες αξιώσεις του εργολάβου για επιπρόσθετη αμοιβή. Με τη ρητή διάταξη της §3 του εξεταζόμενου άρθρου ο Ιταλός νομοθέτης παίρνει σαφή θέση στο θέμα αυτό. Πιο συγκεκριμένα, διακρίνεται η

¹⁸⁵ Πρβλ. ενδεικτικά την Cass 28 Μαΐου 2001, υπ' αριθμ. 7242, Contr Stato Enti Publ 2001, 423, με σχόλιο Pettinelli A..

περίπτωση της σταθερής από την κυμαινόμενη αμοιβή. Στη μεν δεύτερη περίπτωση δεν γεννάται ιδιαίτερο πρόβλημα, δεδομένου ότι ο εργολάβος θα έχει σε κάθε περίπτωση δικαίωμα αμοιβής, το ύψος της οποίας θα υπολογιστεί κατά την τελική καταμέτρηση του έργου.¹⁸⁶ Αντιθέτως όταν η αρχική εργολαβική αμοιβή υπολογίζεται με βάση κάποιο από τα συστήματα σταθερής αμοιβής, ο Ιταλικός Αστικός Κώδικας αρνείται να χορηγήσει ιδιαίτερη νομική βάση για επιπρόσθετη αμοιβή, η οποία δύναται να θεμελιωθεί μόνο σε περίπτωση σχετικής συμφωνίας των μερών. Αναφορικά με τον τύπο της συμφωνίας, ο Ιταλικός Αστικός Κώδικας δεν περιέχει ιδιαίτερη διάταξη, όπως αντιθέτως ρητά προβλέπεται για τη συμφωνία περί εκτελέσεως, οπότε γίνεται δεκτό ότι αρκεί κατ' αρχήν και προφορική συμφωνία ως προς το τίμημα. Η συμφωνία, όμως, απαιτείται να είναι ρητή, άλλως δεν θεμελιώνεται δικαίωμα για επιπρόσθετη αμοιβή. Μάλιστα, η νομολογία έχει δεχθεί ότι ούτε καν η *de facto* καταβολή δύναται να στηρίξει αντίστοιχο δικαίωμα, έχοντας ο εργοδότης αξίωση να απαιτήσει ό,τι επιπλέον κατέβαλε ως αχρεωστήτως καταβληθέν. Ουσιαστικά πρόκειται για παρέκκλιση από το γενικό κανόνα του άρθρου 1657 Ιταλ.Α.Κ.,¹⁸⁷ διότι εάν δεν υπάρξει ρητή συμφωνία για την αναγνώριση επιπρόσθετου ανταλλάγματος στον εργολάβο, τόσο ως προς τη μορφή αυτού όσο και ως προς το ύψος του, ο εργολάβος δεν δικαιούται άλλη αμοιβή πέραν της αρχικώς συμφωνηθείσας.

Αναφορικά με το γενικό κανόνα του ατύπου της περί αμοιβής συμφωνίας, δεν πρέπει να λανθάνουν της προσοχής οι διατάξεις των άρθρων 2722, 2724 και 2729 Ιταλ.Α.Κ., οι οποίες θέτουν όρια στη δυνατότητα απόδειξης των σχετικών συμφωνιών. Συγκεκριμένα, δεδομένου ότι για τις εξεταζόμενες τροποποιήσεις της αρχικής

¹⁸⁶ Τούτο αποτελεί απόρροια και του γεγονότος πως η εν λόγω αμοιβή είναι «επιπρόσθετη» μόνο από οικονομικής απόψεως, μη αποτελώντας νομικώς ξεχωριστή αξίωση του εργολάβου, αλλά τμήμα της ενιαίας εργολαβικής αμοιβής.

¹⁸⁷ Άρθρο αντίστοιχο του Ελληνικού 682 Α.Κ. όπως έχει ήδη αναφερθεί στο οικείο κεφάλαιο.

σύμβασης απαιτείται ο έγγραφος τύπος, θα βρει εφαρμογή το άρθρο 2722 ΙταλΑ.Κ. το οποίο ορίζει ότι δεν επιτρέπεται η εμμέτρηση απόδειξη (και επομένως δυνάμει του άρθρου 2729 ΙταλΑ.Κ. ούτε και αυτή με δικαστικά τεκμήρια) για συμπεφωνημένες ρήτρες, προγενέστερες ή ταυτόχρονες, οι οποίες αποτέλεσαν αντικείμενο συμφωνίας για την οποία συνήφθηκε έγγραφο. Επομένως, με δεδομένο το ότι η έγκριση του εργοδότη, η οποία ουσιαστικά αποτελεί αποδοχή της προτάσεως του εργολάβου για πραγματοποίηση νέων εργασιών, οφείλει απαραιτήτως να περιληφθεί τον έγγραφο τύπο, προκύπτει ότι η συμφωνία περί αμοιβής ενδείκνυται να γίνεται *ad probationem tantum* εγγράφως στο κείμενο της εγκρίσεως. Οι ενδεχόμενες εξαιρέσεις προβλέπονται αποκλειστικά από το άρθρο 2724 ΙταλΑ.Κ., το οποίο προβλέπει τις περιπτώσεις ηθικής ή υλικής αδυναμίας του εργολάβου να αποκτήσει έγγραφο¹⁸⁸ ή της ανυπαίτιας απώλειας του εγγράφου που παρείχε την απόδειξη.

§3. Οι αναγκαίες αλλαγές

Ι. Εννοιολογική προσέγγιση.

Περαιτέρω εξαίρεση στην αρχή του αμετάβλητου του αντικειμένου της εργολαβίας θεσπίζεται στο άρθρο 1660 ΙταλΑ.Κ., το οποίο υπό τον τίτλο «Απαραίτητες μεταβολές στο έργο» αναφέρει:

Εάν για την εκτέλεση lege artis του έργου είναι απαραίτητο να επέλθουν αλλαγές στο έργο και τα μέρη δεν συμφωνούν, επαφίεται

¹⁸⁸ Σημειώνεται πως, σε αντίθεση με την επόμενη περίπτωση, εδώ δεν απαιτείται καν να είχε υπάρξει το έγγραφο σε κάποιο σημείο στο παρελθόν, αλλά αυτό δεν σχηματίστηκε ποτέ. Η πρόβλεψη αυτή είναι εξαιρετικά χρήσιμη σε περιπτώσεις που υπάρχει συγγενικός δεσμός μεταξύ εργολάβου και εργοδότη διότι σε αυτές τις περιπτώσεις η νομολογία της δίνει ευρεία εφαρμογή.

στο δικαστή να καθορίσει τις μεταβολές και τις σχετικές αλλαγές στην αμοιβή.

Εάν το ποσό των μεταβολών υπερβαίνει το έκτο της συνολικής συμφωνηθείσας αμοιβής, ο εργολάβος δύναται να λύσει τη σύμβαση και μπορεί να απαιτήσει, κατά τις περιστάσεις, δίκαιη αποζημίωση.

Εάν οι μεταβολές είναι αξιόλογου μεγέθους, ο εργοδότης δύναται να λύσει τη σύμβαση και υποχρεούται να καταβάλει δίκαιη αποζημίωση.

Ο Ιταλός νομοθέτης καθιερώνει εν προκειμένω ένα αντικειμενικό κριτήριο μεταβολής του αντικειμένου της εργολαβίας. Πρόκειται για μεταβολές στο έργο οι οποίες είναι αναντίρρητα απαραίτητες για τη λειτουργικότητα και την ασφάλεια του έργου και εξ αυτού του λόγου ο νομοθέτης επέλεξε να δημιουργήσει αυτομάτως δικαίωμα αναπροσαρμογής του συμβατικού αντικειμένου, μέσα στα όρια του εύλογου επιχειρηματικού κινδύνου των μερών, χωρίς ανάγκη συμφωνίας εργοδότη και εργολάβου. Η ανωτέρω διάταξη αποτελεί σαφή νομοθετική επιλογή, με σκοπό τη δημιουργία και τη θέση στην παραγωγική διαδικασία έργων τέλειων και ανταποκρινόμενων στα σύγχρονα πρότυπα (standards). Μάλιστα, γίνεται νομολογιακά δεκτό ότι η δυνατότητα εφαρμογής του προαναφερθέντος άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ. αποκλείεται όταν συντρέχουν οι προϋποθέσεις εφαρμογής του άρθρου 1660 ΙταλΑ.Κ..¹⁸⁹ Σημειώνεται ότι η εξεταζόμενη διάταξη έχει καθαρά ενδοτικό χαρακτήρα και γι' αυτό τα μέρη μπορούν ελεύθερα να συμφωνήσουν ότι το σχετικό βάρος θα το φέρει αποκλειστικά το ένα από αυτά.

¹⁸⁹ Πρβλ. επ' αυτού την Cass 18 Αυγούστου 1993, υπ' αριθμ. 8749, σε Riv. Giur. Edil., 1994. I. 314.

II. Τα αντικειμενικά όρια της ρύθμισης – Σχέση με παρεμφερείς ρυθμίσεις.

Αναφορικά με την έννοια των αναγκαίων αλλαγών, σε αυτές περιλαμβάνονται όλες εκείνες οι εργασίες οι οποίες καθίστανται αναγκαίες κατά τη διάρκεια της εκτέλεσης του έργου για την δημιουργία του σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης.

Ζήτημα ανακύπτει σχετικά με τη δυνατότητα υπαγωγής στην ανωτέρω νομική έννοια των περιπτώσεων όταν η εκτέλεση του έργου με το συμφωνημένο τρόπο προσκρούει σε απόλυτα δικαιώματα τρίτων.¹⁹⁰ Όμως ορθό είναι να γίνει δεκτό ότι δεν εφαρμόζεται το άρθρο 1672 ΙταλΑ.Κ., το οποίο ρυθμίζει την αδυναμία εκτέλεσης της σύμβασης έργου, αλλά το άρθρο 1660 ΙταλΑ.Κ., ώστε να αποφεύγεται, όποτε είναι δυνατόν, η λύση της σύμβασης, και να δύνεται η δυνατότητα συνέχισης του έργου.

Η ανάγκη εκτέλεσης των νέων εργασιών πρέπει απαραίτητως να έχει γεννηθεί πριν το πέρας της εκτελέσεως του έργου, διότι μετά το σημείο αυτό μόνο η ευθύνη κατ' άρθρο 1668 ΙταλΑ.Κ. είναι νοητή. Η δε αναγκαιότητα πρέπει να προκύπτει από λόγους οι οποίοι δεν οφείλονται αντικειμενικά σε ένα από τα μέρη.¹⁹¹ Επί παραδείγματι, όταν σε μια turnkey σύμβαση ο εργολάβος κατασκευάζει ένα έργο το οποίο δεν ανταποκρίνεται στις τιθέμενες από τον εργοδότη απαιτήσεις, ο τελευταίος ενδείκνυται να ασκήσει την αγωγή του άρθρου 1667 ΙταλΑ.Κ. και όχι αυτή του άρθρου 1660.

III. Η δικαστική παρέμβαση.

¹⁹⁰ Βλ. Rubino D. – Iudica G., Dell' appalto, σε Scialoja - Branca (επιμ.), Commentario del codice civile, Μπολόνια - Ρώμη, 1992, 255.

Οσάκις τα μέρη δεν συμφωνούν στο εύρος των προς εκτέλεση αλλαγών, προβλέπεται παρέμβαση του δικαστηρίου το οποίο έχει αρμοδιότητα να κρίνει οριστικά επί του θέματος. Εν προκειμένω ο Ιταλός νομοθέτης καλεί τον δικαστή, ως τον κρατικό λειτουργό που παρέχει τα περισσότερα εχέγγυα δίκαιης κρίσης, να προβεί σε μια τεχνική εκτίμηση. Εάν αποφασιστεί η εκτέλεση νέων εργασιών υπό το άρθρο 1660 Ιταλ.Α.Κ. ο εργολάβος έχει νομική υποχρέωση να τις εκτελέσει, άλλως υπέχει ευθύνη, ακόμα και αν οι νέες εργασίες αφορούν ήσσονος σημασίας τμήματα του έργου που δεν επιφέρουν βλάβη στο κυρίως έργο.

IV. Δικαιώματα του εργοδότη.

Η τρίτη παράγραφος του άρθρου 1660 Ιταλ.Α.Κ. παρέχει τη δυνατότητα στον εργοδότη να λύσει την εργολαβική σύμβαση, εάν οι απαιτούμενες νέες εργασίες είναι σημαντικής εκτάσεως, παρέχοντας στον εργολάβο εύλογη αποζημίωση. Η μεγάλη έκταση των αλλαγών ομοιάζει με ένα είδος εύλογης αιτίας που κατά το νομοθέτη παρέχει στον εργοδότη δικαίωμα να προχωρήσει σε λύση της σύμβασης. Αναφορικά με τη νομική φύση της εν λόγω «λύσης», γίνεται ομόφωνα σε θεωρία και νομολογία δεκτό ότι έχει το χαρακτήρα υπαναχώρησης.¹⁹² Το όριο εδώ, σε αντίθεση με ό,τι προβλέπεται για τον εργολάβο και παρά την τάση του Ιταλικού Α.Κ. να είναι όσο πιο πρακτικός και συγκεκριμένος γίνεται, δίδεται μέσω μιας γενικότερης αόριστης ρήτρας την οποία καλείται ο ερμηνευτής να εξειδικεύσει περιπτωσιολογικά. Εξ αυτού του λόγου διχογνωμία επικρατεί για τα ιδιαίτερα κριτήρια με βάση τα οποία η εξειδίκευση θα πραγματοποιηθεί. Επικρατούσες απόψεις θεωρούνται αυτή η οποία

¹⁹¹ Πρβλ. σχετικά Cass 21 Απριλίου 1994, υπ' αριθμ. 3794, Contratti 1994, 536.

¹⁹² Τούτο συνάγεται από το άρθρο 1373 Ιταλ.Α.Κ. σε συνδυασμό με το γεγονός πως η σύμβαση έργου θεωρείται σύμβαση στιγμιαία υπό την έννοια πως αντικείμενό της είναι μόνον η παράδοση του έργου ενώ η κατασκευή του αποτελεί μονάχα προπαρασκευαστική της εκπλήρωσης πράξη.

προκρίνει την εξέταση αποκλειστικά και μόνον της οικονομικής κατάστασης του εργοδότη, αλλά και αυτή, μάλλον ορθότερη, της υπέρμετρης ανατροπής της σχέσης κόστους / χρησιμότητας για τον εργοδότη. Είναι εμφανές ότι ο Ιταλικός Αστικός Κώδικας θέλησε να παράσχει τη συγκεκριμένη δυνατότητα στον εργοδότη ως «αντιστάθμισμα» στην πιθανότητα να επιφορτισθεί με υπέρογκα και μη προβλέψιμα κατά τη σύναψη της σύμβασης έξοδα, τα οποία ενδεχομένως να μην είναι σε θέση να αντιμετωπίσει, δεδομένου μάλιστα του ότι ο εργοδότης συχνά δρα εκτός της συνήθους επαγγελματικής του δραστηριότητας και δεν έχει την οργανωτική δομή του εργολάβου.

Η νομολογία, αναφορικά με το δικαίωμα υπαναχώρησης της τρίτης παραγράφου του άρθρου 1660 ΙταλΑ.Κ., δέχεται ότι δεν αποτελεί επιγενόμενη επιβάρυνση της συμβατικής παροχής, αλλά αντιθέτως ένα είδος τεχνικής αδυναμίας στην εκτέλεση του έργου και εξ αυτού του λόγου ο προγενέστερος συμβατικός αποκλεισμός της διάταξης δεν είναι επιτρεπτός. Παρά ταύτα, γίνεται δεκτό ότι τα μέρη δύνανται ελεύθερα να καταναείμουν μεταξύ τους τους συμβατικούς κινδύνους και υπό το σκεπτικό αυτό συνάγεται ότι είναι δυνατός ο εκ των προτέρων με ακρίβεια προσδιορισμός των ορίων εντός των οποίων ο εργοδότης έχει δικαίωμα λύσης της σύμβασης. Τα προαναφερόμενα συμβατικά όρια, όμως, δεν πρέπει επ' ουδενί να τίθενται κατά τέτοιο τρόπο από τους συμβαλλομένους ώστε πρακτικά να αποκλείεται εμμέσως η δυνατότητα του εργοδότη να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχώρησης.

V. Το δικαίωμα αποζημίωσης του εργολάβου.

Το δικαίωμα του εργολάβου για εύλογη αποζημίωση σε περίπτωση αναγκαίων αλλαγών, προκύπτει ευθέως από τη διάταξη του άρθρου 1660 ΙταλΑ.Κ. και επιβάλλεται για λόγους ουσιαστικής

δικαιοσύνης δεδομένου ότι ο εργολάβος καλείται να εκτελέσει πρόσθετες εργασίες για τη μη πρόβλεψη των οποίων δεν ευθύνεται ο ίδιος. Το ύψος της αποζημίωσης δύναται να συμφωνηθεί από τα μέρη ελεύθερα, αλλά εάν μια τέτοια συμφωνία δεν καταστεί δυνατή ο εργολάβος¹⁹³ έχει την ευχέρεια να προσφύγει στο αρμόδιο δικαστήριο για να το καθορίσει δεσμευτικά.

Η δικαστική κρίση περί του ύψους της αμοιβής οφείλει να καλύπτει την εν στενή εννοία εργολαβική αμοιβή για τις εκτελεσθείσες εργασίες, χωρίς στάθμιση, ιδίως σε σχέση με τη χρησιμότητα που αποκομίζει ο εργοδότης. Για τον υπολογισμό ο δικαστής πρέπει να λάβει υπ' όψιν του τις τιμές που έχουν ήδη χρησιμοποιήσει τα μέρη για τον καθορισμό της αρχικής αμοιβής και επικουρικά τα κριτήρια που ο ίδιος ο νομοθέτης προσδιορίζει στο άρθρο 1657 ΙταλΑ.Κ., το οποίο ήδη εξετάστηκε. Επίσης, αξίωση αποζημίωσης γεννάται και για τα έξοδα τα οποία κατέβαλε ο εργολάβος καθώς και για τη ζημία που ενδεχομένως υπέστη στο πλαίσιο της επιχειρηματικής του δραστηριότητας.¹⁹⁴ Η εν λόγω αποζημίωση δεν περιλαμβάνει όμως το διαφυγόν κέρδος και τούτη είναι η βασικότερη διαφορά της εξεταζόμενης αποζημίωσης από αυτή του άρθρου 1671 ΙταλΑ.Κ..

Δυνατότητα προσφυγής στη δικαιοσύνη υφίσταται ακόμα και μετά την εκτέλεση των σχετικών εργασιών, όμως ο εργολάβος διατρέχει τον κίνδυνο να θεωρηθεί ότι οι εργασίες τις οποίες ήδη εκτέλεσε δεν εμπίπτουν στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1660 ΙταλΑ.Κ. και ως εκ τούτου να κριθεί ότι δεν έχει δικαίωμα σε επιπρόσθετη αμοιβή.¹⁹⁵

¹⁹³ Πράγματι, στην πράξη θα είναι αυτός ο οποίος θα καταφεύγει πρώτος στη δικαιοσύνη, για ενόητους λόγους, πλην όμως δεν θα πρέπει το δικαίωμα αυτό να αποκλειστεί και στον εργοδότη δεδομένου ότι και αυτός θα έχει φρονούμε ένομο συμφέρον να ξεκαθαρίσουν οι μεταξύ τους σχέσεις.

¹⁹⁴ Τέτοια ζημία δύναται να προκύψει όταν λόγου χάριν ο εργολάβος αναγκαστεί να παρατείνει τη διάρκεια παραμονής του στο συγκεκριμένο έργο και εξ αιτίας του λόγου αυτού καταστεί εκπρόθεσμος στην παράδοση ενός άλλου παράλληλα εκτελούμενου έργου.

¹⁹⁵ Πρβλ. σχετικά Trib. Milano 20 Απριλίου 1998, σε Giust. 1998, 2639.

VI. Το δικαίωμα διάλυσης της σύμβασης.

Παρότι στον εργοδότη αναγνωρίζεται δικαίωμα λύσης της σύμβασης έργου σε κάθε χρονικό σημείο,¹⁹⁶ η μόνη περίπτωση όπου προβλέπεται αντίστοιχο δικαίωμα υπέρ του εργολάβου είναι αυτή της δευτέρας παραγράφου του άρθρου 1660 Ιταλ.Α.Κ..¹⁹⁷

Η αιτία αυτής της νομοθετικής επιλογής είναι σαφής. Ο εργολάβος δρα πάντα στο πλαίσιο της επιχειρηματικής του δραστηριότητας από την οποία αποκομίζει πρωτίστως οφέλη και για τον λόγο αυτό είναι εύλογο να δεσμεύεται και να φέρει κατά μείζονα λόγο τον επιχειρηματικό κίνδυνο που μπορεί να γεννηθεί στο πλαίσιο της συμβάσεως έργου. Όταν προκύπτει ανάγκη εκτέλεσης νέων εργασιών οι οποίες δεν είχαν προβλεφθεί από τα μέρη και των οποίων η αξία είναι σημαντική εν συγκρίσει με το σύνολο του εκτελεσθέντος έργου, τότε εκλείπει ο ανωτέρω δικαιολογητικός λόγος της ρύθμισης και καταλήγουμε σε ανεπιεική αποτελέσματα. Για λόγους ουσιαστικής δικαιοσύνης, επομένως, ο Ιταλικός Αστικός Κώδικας προβλέπει στο άρθρο 1660 παράγραφος 2 ότι όταν το ύψος των αναγκαίων αλλαγών υπερβαίνει το έκτο του συνολικού συμφωνημένου τιμήματος, ο εργολάβος έχει δικαίωμα να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση.

Πρόκειται, ήτοι, για μια περίπτωση όπου

... η λύση νομιμοποιείται από μια μεταβολή της σχέσης αξίας ανάμεσα στις δύο παροχές ... [και επομένως] η εξουσία λύσης δεν παρέχεται σε αμφότερα τα μέρη, παρά σε αυτό το

¹⁹⁶ Εννοείται βέβαια πως για την κατ' ελεύθερη επιλογή του λύση της σύμβασης ο εργοδότης υποχρεώνεται στην καταβολή ενός ορισμένου ποσού κατ' άρθρο 1671 Ιταλ.Α.Κ. και κατ' αντιστοιχία με το άρθρο 700 Ελλ.Α.Κ..

¹⁹⁷ Πρβλ. νομολογιακά την Cass 9 Ιουλίου 2004, υπ' αριθμ. 12681, Urb e App 2004, 1167.

μέρος μόνο, στο οποίο η μεταβολή της σχέσης επιφέρει βλάβη.

...

Messineo F., *Dottrina generale del contratto*, Μιλάνο, 1948, 527

Αντιθέτως, για τις μη αναγκαίες εργασίες του άρθρου 1959 ΙταλΑ.Κ. ο εργολάβος έχει απλώς και μόνον δικαίωμα να αρνηθεί να τις εκτελέσει, όχι όμως να ζητήσει λύση της σύμβασης.

Με την εν λόγω διάταξη εξειδικεύεται επακριβώς, με κριτήρια οικονομικά, το όριο εντός του οποίου το δικαίωμα μπορεί να ασκηθεί και το οποίο, όπως έχει μόλις αναφερθεί, ορίζεται στο 1/6 της συμφωνηθείσας αμοιβής. Το εν λόγω όριο κρίθηκε εύλογο κατά τον Ιταλό νομοθέτη να υποδείξει το όριο που διαχωρίζει το απώτατο σημείο του επιχειρηματικού - οικονομικού κινδύνου του εργολάβου και της επερχόμενης δυσαναλογίας στο τεχνικό και ανθρώπινο δυναμικό, με την υπέρβαση του οποίου ενδεχόμενη δέσμευση προς εκτέλεση της συμβάσεως φαντάζει ανεπιεικής. Για τον τελευταίο λόγο¹⁹⁸ υποστηρίζεται στη θεωρία¹⁹⁹ ότι το δικαίωμα του εργολάβου να υπαναχωρήσει παραμένει ενεργό μέχρι το πέρας των νέων εργασιών και δεν «αναλώνεται» με την ενδεχόμενη αρχή εκτέλεσής τους.

Η δεύτερη παράγραφος του άρθρου 1660 ΙταλΑ.Κ. προβλέπει μάλιστα την καταβολή εύλογης αμοιβής υπέρ του εργολάβου, για τις ήδη εκτελεσθείσες εργασίες, αν ο ίδιος αποφασίσει να προβεί σε λύση της σύμβασης. Για την ορθή ερμηνευτική προσέγγιση της εν λόγω διάταξης επιβάλλεται να γίνει αντιπαραβολή της εν λόγω

¹⁹⁸ Ενν. της δυσαναλογίας σε τεχνικό και ανθρώπινο δυναμικό στην οποία δύναται να βρεθεί σε κάθε στιγμή ο εργολάβος εξ αιτίας των νέων εργασιών που προέκυψαν.

¹⁹⁹ Βλ. Giannattasio C., *L' appalto*, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), *Trattato di diritto civile e commerciale*, Μιλάνο, 1967, 191.

αμοιβής με αυτή που εισπράττει ο εργολάβος ένεκα της υπαναχωρήσεως του εργοδότη. Γίνεται πανταχόθεν δεκτό ότι η οφειλόμενη αμοιβή δεν υπολογίζεται με βάση την αξία των εκτελεσθέντων εργασιών, των εξόδων και της ζημίας του εργολάβου, όπως στην περίπτωση της παραγράφου 3, αλλά υπολογίζοντας μόνον το κέρδος που ο εργοδότης αποκομίζει από το ημιτελές έργο, στην κατάσταση που αυτό βρίσκεται τη στιγμή διακοπής των εργασιών, εξαιρουμένης σε κάθε περίπτωση της δυνατότητας αξιώσεως για διαφυγόντα κέρδη.²⁰⁰

§4. Οι αλλαγές κατ' εντολή του εργοδότη

I. Γενικώς – H ratio.

Στην Ιταλική έννομη τάξη προβλέπεται επιπροσθέτως η δυνατότητα επιβολής νέων εργασιών κατά τη διάταξη του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ. το οποίο αναφέρεται σε «μεταβολές παραγγελθείσες από τον εργοδότη» και κατά το οποίο:

Ο εργοδότης μπορεί να επιφέρει μεταβολές στο έργο, αφ' ης στιγμής το σύνολό τους δεν υπερβαίνει το έκτο της συνολικής συμφωνηθείσας αμοιβής. Ο εργολάβος έχει δικαίωμα σε αποζημίωση για τις επιπρόσθετες εκτελεσθείσες εργασίες, ακόμα και αν η εργολαβική αμοιβή είχε καθοριστεί ως σύνολο.

Η διάταξη της προηγούμενης παραγράφου δεν εφαρμόζεται όταν οι αλλαγές, παρότι βρίσκονται εντός των προαναφερομένων ορίων, επιφέρουν σημαντικές μεταβολές στη φύση του έργου ή στις

²⁰⁰ Πρβλ. εν προκειμένω Giannattasio C., L' appalto, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), Trattato di diritto civile e commerciale, Μιλάνο, 1967, 192.

ποσότητες των ιδιαίτερων κατηγοριών των εργασιών που προβλέπονται στη σύμβαση για την εκτέλεση του ιδίου του έργου.

Με την ανωτέρω διάταξη καθιερώνεται εξαίρεση από την αρχή του αμετάβλητου του αντικειμένου της εργολαβίας, άγνωστη στο δικό μας δίκαιο. Πιο συγκεκριμένα, κατά το ιταλικό δίκαιο παρέχει στον εργοδότη, ακόμα και μετά την ολοκλήρωση της συμφωνίας για τον προσδιορισμό του έργου, τη διακριτική ευχέρεια να επιφέρει μονομερώς μεταβολές στο συμφωνηθέν έργο. Η δυνατότητα τίθεται εντός ενός στενού και συγκεκριμένου πλαισίου που οριοθετείται αφενός μεν από την οικονομική διάσταση των νέων εργασιών, δεδομένου ότι οι παραγγελθείσες εργασίες δεν μπορούν να υπερβαίνουν το ποσοστό του ενός έκτου της αρχικής εργολαβικής αμοιβής, αφετέρου δε από την ποιοτική και ποσοτική διάσταση, διότι οι νέες εργασίες δεν δύνανται να είναι τέτοιες που να αλλοιώνουν τη φύση του έργου ή να αυξάνουν σημαντικά τις εργασίες που απαιτούνται για την κατασκευή του συνολικού έργου.²⁰¹ Ο εν λόγω κανόνας δικαίου αντικατοπτρίζει μια γενικότερη τάση του Ιταλού νομοθέτη, σύμφωνη με τη ρωμαϊκή αντίληψη της παροχής ενός *opus perfectum*, να δίδεται στον εργοδότη η δυνατότητα να λάβει ένα έργο συμβατό με τη χρήση για την οποία προορίζεται, χωρίς ελαττώματα και συμβατό με τις πλέον πρόσφατες τεχνολογικές εξελίξεις.

II. Οι επιβαλλόμενες αλλαγές ως μονομερής δυνατότητα μεταβολής του συμβατικού δεσμού – Το όριο.

Ένεκα της ιδιαιτερότητας της διάταξης του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ., η οποία ουσιαστικά έρχεται εκ των υστέρων να μεταβάλει

το συμβατικό δεσμό που καθορίζει τις σχέσεις των συμβαλλομένων με μονομερή πράξη του ενός, θεωρία και νομολογία ομόφωνα είναι αυστηρές στην αποδοχή των ανωτέρω όρων. Εάν οι αιτούμενες αλλαγές υπερβαίνουν το έκτο της συνολικής αμοιβής του έργου ή εάν τούτες είναι τέτοιας υφής που επηρεάζουν την ουσία του έργου, ο εργολάβος έχει δικαίωμα να αρνηθεί την εκτέλεσή τους. Εάν, παρά ταύτα, συγκατατίθεται στην εκτέλεσή τους, η νομολογία παγίως δέχεται ότι πρόκειται για συμπεφωνημένη τροποποίηση των συμβατικών όρων της αρχικής σύμβασης και ο εργολάβος έχει δικαίωμα για εργολαβική αμοιβή με βάση τα άρθρα 1655 και 1657 ΙταλΑ.Κ..²⁰²

III. Παρεπόμενα ζητήματα – Ο χρόνος της παράδοσης.

Ζήτημα έχει γεννηθεί στην Ιταλία αναφορικά με το πρόβλημα της υπέρβασης του χρόνου παράδοσης του έργου, ένεκα αλλαγών στην αρχική του μορφή δυνάμει του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ.. Εν προκειμένω έχουν διαμορφωθεί δύο αποκλίνοντα νομολογιακά ρεύματα, τα οποία μάλιστα διχάζουν ακόμα και το Ανώτατο Ακυρωτικό Δικαστήριο.

Σύμφωνα με το πρώτο εξ αυτών, εάν κατά τη διάρκεια εκτελέσεως του έργου ο εργοδότης απαιτεί την εκτέλεση σημαντικών αλλαγών στο έργο, τότε ο αρχικώς συμφωνημένος χρόνος παράδοσης του έργου και οι ενδεχόμενες συμφωνηθείσες ποινικές ρήτρες για την παράδοση του έργου στον ανωτέρω χρόνο, παύουν να ισχύουν λόγω των αλλαγών στο προσυμφωνημένο πρόγραμμα

²⁰¹ Πρβλ. Succì A., σχόλιο σε Cass 21 Απριλίου 1994, υπ' αριθμ. 3794, Contratti 1994, 542, Giannattasio C., L' appalto, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), Trattato di diritto civile e commerciale, Μιλάνο, 1967, 187.

²⁰² Βλ. ενδεικτικά την Cass 28 Μαΐου 2001, υπ' αριθμ. 7242, Contr Stato Enti Publ 2001, 423, με σχόλιο Pettinelli A., Cass 24 Ιουνίου 1980, υπ' αριθμ. 3967, σε Rep Giust Civ, 1980, 70, όπου μάλιστα ο εργολάβος αξίωσε από τον εργοδότη του αποζημίωση για παραβίαση συμβατικής υποχρεώσεως πηγάζουσας από το άρθρο 1661 ΙταλΑ.Κ. για τη μη παραγγελία αλλαγών που υπερβαίνουν το 1/6 της αμοιβής, αξίωση η οποία απορρίφθηκε από το εν λόγω δικαστήριο.

εργασιών.²⁰³ Επομένως, εάν ο εργοδότης θέλει να ζητήσει αποζημίωση για την καθυστέρηση στην παράδοση του έργου, είναι υποχρεωμένος να αποδείξει το πταίσμα του εργολάβου, εκτός εάν εν τω μεταξύ επήλθε νέα συμφωνία των μερών με την οποία να καθορίζεται εκ νέου το χρονοδιάγραμμα του έργου και να θεσπίζονται με βάση αυτό νέες ποινικές ρήτρες.²⁰⁴

Αντιθέτως, κατ' άλλη νομολογιακή άποψη, από τη στιγμή που δεν επέρχεται ουσιαστική αλλαγή στη φύση του έργου και οι αιτούμενες αλλαγές βρίσκονται εντός του προβλεπόμενου από το νόμο ορίου του ενός έκτου, θα πρέπει να γίνει δεκτό πως δεν επέρχεται ουδεμία αλλαγή στους συμβατικούς όρους που είχαν αρχικά θέσει τα μέρη, πλην αυτών που αφορούν το αντικείμενο της συμβατικής παροχής του εργολάβου και μάλιστα περιοριστικά στα όρια των αιτούμενων αλλαγών. Δεν είναι δυνατόν, κατά τη συγκεκριμένη άποψη, να γίνεται λόγος για μη εφαρμογή των διατάξεων περί χρονοδιαγραμμάτων, εκτός αν αποδειχθεί *in concreto* είτε συγκεκριμένη συμφωνία των μερών για παράταση του χρόνου παράδοσης του έργου είτε ότι υπάρχει αντικειμενική αδυναμία παράδοσης του έργου στον εναπομείναντα χρόνο.²⁰⁵

IV. Παρεπόμενα ζητήματα – Συρρίκνωση και καταγγελία του έργου.

Προβλήματα επίσης γεννά η αλληλεπίδραση των άρθρων 1661 και 1671 Ιταλ.Α.Κ., τα οποία αφορούν το πρώτο τη δυνατότητα μονομερούς τροποποίησης του έργου εκ μέρους του εργοδότη και το δεύτερο τη δυνατότητα αναιτιολόγητης υπαναχώρησης εκ μέρους του τελευταίου, κατ' αντιστοιχία με ό,τι ισχύει στην Ελλάδα επί τη βάση του άρθρου 700 Ελλ.Α.Κ..

²⁰³ Πρβλ. Cass 5 Απριλίου 2000, υπ' αριθμ. 4192, Mass 2000.

²⁰⁴ Πρβλ. εν προκειμένω την Cass 28 Μαΐου 2001, υπ' αριθμ. 7242, Contr Stato Enti Publ 2001, 423, με σχόλιο Pettinelli A. και την Trib Roma 24 Μαΐου 2000, Giur Rom 2000, 389.

Οι δυσκολίες που ανέδειξε η πρακτική αφορούν περιπτώσεις όπου ο εργοδότης, με εμφανή σκοπό να σταματήσει την εκτέλεση έργου βρισκόμενο σε προχωρημένο στάδιο, αντί να ασκήσει το δικαίωμα υπαναχώρησης το οποίο παρέχεται από το άρθρο 1671 ΙταλΑ.Κ., χρησιμοποιεί το δικαίωμά του μείωσης των εργασιών εκ του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ. με αποτέλεσμα να μπλοκάρει το έργο και να αποβάλει άμεσα τον εργολάβο από αυτό. Η διαφορά έγκειται στο γεγονός ότι στην περίπτωση του άρθρου 1671 ΙταλΑ.Κ. ο εργοδότης καλείται να αποζημιώσει και τα διαφυγόντα κέρδη του εργολάβου, αποζημίωση την οποία δεν οφείλει στην άλλη περίπτωση.

Η νομολογία δεν φαίνεται να έχει ακόμα αποκρυσταλλωθεί,²⁰⁶ πλην όμως ορθότερη πρέπει να θεωρείται η άποψη κατά την οποία τίθεται ως σημείο διάκρισης η τελική κατάσταση του έργου. Εάν το έργο τη στιγμή που ζητείται από τον εργολάβο να μην προβεί σε περαιτέρω εργασίες μπορεί να θεωρηθεί *opus perfectum* δυνάμενο να χρησιμοποιηθεί για το σκοπό για τον οποίο προορίζεται τότε είναι δυνατό να γίνει δεκτή η άποψη περί εφαρμογής του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ., άλλως πρέπει να θεωρηθεί ότι υποκρύπτεται υπαναχώρηση του άρθρου 1671 ΙταλΑ.Κ..

V. Η θεσπισθείσα αποδεικτική διαδικασία.

Αναφορικά με το άρθρο 1661 ΙταλΑ.Κ., δεν θεσπίζονται αποδεικτικοί περιορισμοί και ως εκ τούτου τα μέρη έχουν στη διάθεσή τους όλα τα προβλεπόμενα από τις γενικές διατάξεις αποδεικτικά μέσα. Τούτο αποτελεί κοινό τόπο τόσο σε θεωρία όσο και σε νομολογία, δεδομένου ότι δεν υπάρχει στην Ιταλική έννομη τάξη κανόνας δικαίου σαν αυτόν του άρθρου 393 του Ελληνικού

²⁰⁵ Πρβλ. εν προκειμένω την Cass 27 Φεβρουαρίου 1995, υπ' αριθμ. 2290, σε Rep Foro It, 1995, Appalto, 33.

ΚΠολΔικ. Η μόνη περίπτωση όπου απαιτείται ο έγγραφος αποδεικτικός τύπος είναι η ήδη εξετασθείσα περίπτωση του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ..²⁰⁷

VI. Η σχέση με τα λοιπά είδη νέων εργασιών.

Προβλήματα δύνανται να ανακύψουν όπου απαντάται ρητή συμφωνία του εργολάβου προς εκτέλεση νέων εργασιών για τις οποίες προηγήθηκε εντολή του εργοδότη. Το ερώτημα που τίθεται είναι εάν έχουμε να κάνουμε με συμπεφωνημένη αλλαγή ή αλλαγή του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ.. Η νομολογία στη γείτονα έχει πλέον κατασταλάξει πως ακόμα και αν υπάρχει μεταγενέστερη ρητή συμφωνία του εργολάβου, αυτή δεν μεταβάλλει τον χαρακτήρα της αλλαγής η οποία εξακολουθεί να εδράζεται στο άρθρο 1661 ΙταλΑ.Κ.. Κρίσιμο παραμένει το χρονικό σημείο της προτάσεως για την τροποποίηση του εργολαβικού αντικειμένου, η οποία εάν προέρχεται από τον εργολάβο εμπίπτει στο πεδίο εφαρμογής του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ., ενώ εάν γίνεται από τον εργοδότη εμπίπτει σε εκείνο του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ..

VII. Επιπτώσεις από τη μεταβολή του εργολαβικού αντικειμένου – Η μεταβολή της αμοιβής.

Από τη στιγμή που διαπιστωθεί ότι υφίστανται αλλαγές επί τη βάση του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ. παρέχεται ευθέως, δυνάμει της πρώτης παραγράφου του εν λόγω άρθρου, δικαίωμα στα μέρη για τροποποίηση της ήδη συμφωνηθείσας εργολαβικής αμοιβής. Η τροποποίηση, γίνεται ομόφωνα δεκτό, δύναται να είναι είτε προς

²⁰⁶ Πρβλ. λ.χ. τις Cass 22 Απριλίου 2003, υπ' αριθμ. 6398, Giust It 2003, 1956, Cass 10 Φεβρουαρίου 1987, υπ' αριθμ. 1411, σε Riv Trim App, 1987, 1355 με σχόλιο Conserva A. και από τη θεωρία Musolino G. Il recesso ad nutum nel contratto di appalto, Riv Giur Edil 2002, 387 επ. και ιδίως 394 επ..

επαύξηση της αμοιβής είτε προς μείωσή της, αναλόγως προς τις αιτούμενες αλλαγές. Για να θεμελιωθεί *in concreto* δικαίωμα αμοιβής δεν αρκεί η απλή ποσοτική αύξηση ή μείωση των εργασιών αλλά θα πρέπει, επιπροσθέτως, οι αιτούμενες εργασίες, να επιφέρουν αύξηση στο κόστος. Είναι σαφές ότι ο Ιταλός νομοθέτης θεωρεί σχεδόν αυτονόητο ότι τέτοια μεταβολή στην τιμή γεννάται στην πράξη κάθε φορά που επέρχεται επαύξηση ή μείωση των συμπεφωνημένων εργασιών.

Για τον υπολογισμό της τυχών επιπρόσθετης αμοιβής δεν ενδιαφέρει η πραγματική αξία του έργου μετά τις αλλαγές παρά μόνον η αύξηση του κόστους του έργου σε σχέση με το αρχικό κόστος εκτελέσεως, εάν αυτό εκτελούνταν με τον τρόπο που είχε αρχικά προσδιοριστεί από τα μέρη, ακόμα και αν η αρχική συμφωνία ήταν ιδιαίτερα επωφελής για κάποιο από αυτά. Επομένως εάν, επί παραδείγματι, ο εργοδότης είχε καταφέρει να «κλείσει» μια ιδιαιτέρως συμφέρουσα γι' αυτόν συμφωνία, ο δικαστής κατά την επιμέτρηση της αμοιβής του εργολάβου θα λάβει υπ' όψιν του αυτή τη συμφωνία και δεν θα προσδιορίσει το ύψος της αμοιβής ούτε με βάση την αντικειμενική αξία των σχετικών εργασιών ούτε με βάση τα κριτήρια του άρθρου 1657 ΙταλΑ.Κ..

Αναφορικά με το περιεχόμενο της αμοιβής, γίνεται ομόφωνα αποδεκτό ότι πρέπει να είναι πλήρης, για το σύνολο του εργολαβικού ανταλλάγματος εν ευρεία εννοία. Δικαιολογητικός λόγος της ανωτέρω ρύθμισης αποτελεί το γεγονός ότι είναι ο κύριος του έργου αυτός ο οποίος μονομερώς προκαλεί την εκτέλεση των εργασιών και επομένως κρίνεται ότι υπαγορεύεται ο ίδιος να φέρει πλήρως κάθε οικονομικό βάρος το οποίο προκαλείται εξ αιτίας τους. Προκύπτει λοιπόν ότι ο εργοδότης οφείλει να καταβάλει στον εργολάβο ακόμα και τα έξοδα που γεννήθηκαν από την μεταγενέστερη χρονικά

²⁰⁷ Πρβλ. μεταξύ πολλών την Cass 15 Μαρτίου 1995, υπ' αριθμ. 3040, σε Rep Foro It, 1995, Appalto, 34.

καταβολή των τμηματικών καταβολών του εργολαβικού ανταλλάγματος, καθώς και τα έξοδα της μελέτης και σχεδίασης των σχετικών αλλαγών σε περιπτώσεις συμβάσεων «γενικού σχεδίου».

Ως προς τη νομική φύση της σχετικής αμοιβής, δεν αποτελεί επ' ουδενί ενδοσυμβατική αποζημίωση, αλλά τμήμα της συνολικής εργολαβικής αμοιβής, από την οποία όμως διακρίνεται ως προς την νομική της θεμελίωση.²⁰⁸

Ένα ζήτημα το οποίο είχε απασχολήσει τη νομολογία ήδη από τις πρώτες αποφάσεις που ασχολήθηκαν με το θέμα της αμοιβής, αποτελεί αυτό των ρητρών περί αποκλεισμού του δικαιώματος αμοιβής για τις όποιες μεταγενέστερες αλλαγές διατάσσονταν από τον εργοδότη.

Η νομολογία ήταν ανέκαθεν εχθρική απέναντι σε τέτοιες πρακτικές, θεωρώντας άκυρες όλες τις συμβατικές ρήτρες που εκ των προτέρων έθεταν εκ ποδών τα δικαιώματα του εργολάβου δυνάμει του άρθρου 1661 ΙταλΑ.Κ.. Η ακυρότητα μάλιστα των εν λόγω ρητρών θεωρείται αυτοδίκαιη και γι' αυτό διαγνωστέα από τον δικαστή σε κάθε σημείο της δίκης.

Αντίθετη είναι η στάση των δικαστηρίων έναντι των συμφωνιών περί μη πληρωμής αμοιβής μετά τη γέννηση των σχετικών αξιώσεων. Εν προκειμένω θεωρείται ότι υφίσταται νόμιμη παραίτηση από το δικαίωμα και γι' αυτό ο εργολάβος χάνει κάθε δυνατότητα να διεκδικήσει εκ των υστέρων αποζημίωση.

§5. Οι αυθαίρετες εργασίες

I. Εννοιολογική προσέγγιση.

²⁰⁸ Έτσι η Cass 8 Απριλίου 1999, υπ' αριθμ. 3393, σε Mass Foro It, 1999, 415.

Στη θεωρία γίνεται λόγος για ένα ακόμα είδος νέων εργασιών, τις «αυθαίρετες εργασίες» (= *variazioni arbitrarie*). Η ανωτέρω έννοια δεν συναντάται στον Ιταλικό Αστικό Κώδικα, παρά μόνο στη θεωρία και σε ορισμένες αποφάσεις δικαστηρίων. Πιο συγκεκριμένα, με τον όρο αυθαίρετες εργασίες νοούνται όλες εκείνες οι εργασίες τις οποίες ο εργολάβος αυτοβούλως εκτελεί χωρίς να έχει προς τούτο δικαίωμα και κατά παράβαση των ενοχικών υποχρεώσεών του. Κατά παρέκταση, θα μπορούσε ορθώς να υποστηριχθεί ότι αυθαίρετες είναι όλες εκείνες οι νέες εργασίες οι οποίες δεν εμπίπτουν στα πλαίσια των τριών προαναφερομένων περιπτώσεων.

II. Η πληρωμή των αυθαιρέτων εργασιών.

Παρότι ο Ιταλός νομοθέτης προέβλεψε ρητά τις περιπτώσεις νέων εργασιών τις οποίες θεωρούσε άξιες προστασίας, ορισμένοι θεωρητικοί αλλά και μεμονωμένες αποφάσεις δικαστηρίων, εκκινώντας από λόγους ουσιαστικής δικαιοσύνης προσπάθησαν κατά καιρούς να θεμελιώσουν δικαίωμα του εργολάβου σε επιπρόσθετη αμοιβή ακόμα και για τις αυθαίρετες εργασίες.

Η πρώτη των εν λόγω απόψεων προσπάθησε να θεμελιώσει το σχετικό δικαίωμα στις διατάξεις των άρθρων 2041 επ. ΙταλΑ.Κ. περί αδικαιολογήτου πλουτισμού, σε περιπτώσεις όπου από τις επελθούσες αλλαγές ο εργοδότης αποκομίζει όφελος ένεκα της αυξήσεως της αξίας του έργου.²⁰⁹ Πλην όμως, η εν λόγω άποψη ορθά κατακρίνεται²¹⁰ διότι με τον τρόπο αυτό αφενός μεν η πρόβλεψη του άρθρου 1659 ΙταλΑ.Κ. περί συμφωνίας των μερών καθίσταται άνευ σημασίας, αφετέρου δε μια τέτοια άποψη ρητώς

²⁰⁹ Έτσι ο Giannattasio C., *L' appalto*, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), *Trattato di diritto civile e commerciale*, Μιλάνο, 1967, 174 και η Coll.Arb., 14 Οκτωβρίου 1976, σε Arb. e app. 1977, 134.

²¹⁰ Με την άποψη που γίνεται δεκτή και εδώ το σύνολο σχεδόν θεωρία και νομολογίας. Πρβλ. ενδεικτικά Rubino D. – Iudica G., *Dell' appalto*, σε Scialoja - Branca (επιμ.), *Commentario del codice civile*, Μπολόνια - Ρώμη, 1992, 240 και Cass 23 Φεβρουαρίου 1996, υπ' αριθμ. 1443, σε *SettGiur*, 1996, II, 704.

αντιβαίνει στον επικουρικό χαρακτήρα της αξίωσης αδικαιολογήτου πλουτισμού που ρητά προβλέπεται (ενν. η επικουρικότητα) στο άρθρο 2042 ΙταλΑ.Κ. δεδομένης της ειδικής ρύθμισης των άρθρων 1659 επ. ΙταλΑ.Κ..

Μια άλλη πρόταση ήταν αυτή της χρησιμοποίησεως των άρθρων 936 επ. ΙταλΑ.Κ. που αφορούν «έργα κατασκευασμένα από τρίτο με ίδια υλικά», τα οποία εφαρμόζονται σε κατασκευαστικά έργα όπου την πρώτη ύλη χορηγεί ο εργολάβος. Εν προκειμένω υποστηρίχθηκε ότι ένεκα της υλικής ενσωμάτωσης των υλικών του εργολάβου στο έργο κατά τρόπο που γίνονται ένα με αυτό, ο τελευταίος δύναται να αξιώσει σχετική αποζημίωση. Όμως, βασικό στοιχείο για την εφαρμογή της διάταξης είναι η έλλειψη οποιασδήποτε ενδοσυμβατικής σχέσεως μεταξύ των μερών οπότε και πάλι ορθότερο είναι η εξεταζόμενη άποψη να μη γίνει δεκτή.²¹¹

III. Δικαιώματα του εργοδότη – Υποχρεώσεις του εργολάβου.

Απορριπτόμενων των ανωτέρω διατάξεων γίνεται δεκτό ότι ο κύριος του έργου δύναται, κατά την απόλυτη κρίση του, να ζητήσει την απομάκρυνση των όποιων νέων εργασιών έχει επιφέρει ο εργολάβος και να απαιτήσει να του παραδοθεί το έργο στην αρχικώς συμφωνηθείσα μορφή του. Το δικαίωμα αυτό βασίζεται στα άρθρα 1667 επ. ΙταλΑ.Κ. και είναι ανεξάρτητο τόσο από την αξία των αλλαγών για το τελικό έργο, όσο και από το ενδεχόμενο το έργο να καθίσταται ποιοτικότερο ή και μεγαλύτερης αξίας. Μοναδική περίπτωση όπου η άσκηση του σχετικού δικαιώματος δεν δικαιολογείται είναι όταν οι αλλαγές είναι τόσο μικρής σημασίας που ο κύριος του έργου δεν έχει κανένα όφελος για την αλλαγή αυτή.²¹²

²¹¹ Για τη σχετική άποψη βλ. Rubino D. – Iudica G., Dell' appalto, σε Scialoja - Branca (επιμ.), Commentario del codice civile, Μπολόνια - Ρώμη, 1992, 241.

²¹² Από τη νομολογία βλ. ενδεικτικά τις Cass 6 Μαρτίου 1993, υπ' αριθμ. 2723, σε Mass Giur It, 1993, 282, Cass 5 Ιουνίου 1991, υπ' αριθμ. 6363, σε Mass Giur It, 1991, 552.

Οσάκις παρατηρηθούν αυθαίρετες εργασίες, παρέχεται στον εργοδότη, δυνάμει των προαναφερομένων άρθρων 1667 επ. Ιταλ.Α.Κ., δικαίωμα μονομερούς μείωσης της αμοιβής του εργολάβου στο μέτρο και εφόσον από τις αλλαγές μειώνεται η αξία του τελικού έργου.

Μάλιστα, εάν οι αλλαγές οι οποίες επήλθαν είναι τέτοιες που καθιστούν πλέον το έργο ακατάλληλο να εκπληρώσει το σκοπό για τον οποίο προορίζεται, ο εργοδότης αποκτά δικαίωμα υπαναχώρησης από τη σύμβαση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΓΑΛΛΙΑ

Στη Γαλλία, όπως άλλωστε και στην Ελλάδα, δεν υπάρχει εξαντλητική ρύθμιση αναφορικά με την ανάγκη εκτέλεσης νέων εργασιών στο πλαίσιο μιας ήδη υφιστάμενης συμβάσεως έργου (*contrat de louage d'ouvrage* = σύμβαση μισθώσεως έργου, δεδομένου ότι ο Γάλλος νομοθέτης εμπνέεται στην εφαρμογή της σχετικής νομοθεσίας από τα πρότυπα του Ρωμαϊκού Δικαίου). Μοναδική ρύθμιση, η οποία ρυθμίζει συνολικά το θέμα των νέων εργασιών και αυτό της εργολαβικής αμοιβής είναι αυτή του άρθρου 1793 Γαλ.Α.Κ. η οποία έχει ως ακολούθως:

Άρθρο 1793

Όταν ένας αρχιτέκτονας ή ένας εργολάβος ανέλαβε την υποχρέωση να κατασκευάσει ένα κτήριο σε ορισμένη τιμή, ακολουθώντας σχέδιο καθορισμένο και συμφωνημένο με τον

ιδιοκτήτη του εδάφους, δεν μπορεί να απαιτήσει καμία αύξηση της τιμής, ούτε υπό τη δικαιολογία της αύξησης στην εργασία ή τα υλικά, ούτε λόγω αλλαγών ή προσθηκών στα σχέδια, εκτός και αν οι αυξητικές αυτές εργασίες εγκρίθηκαν γραπτώς και συμφωνήθηκε η αμοιβή με τον ιδιοκτήτη.

Η Γαλλική ρύθμιση είναι σαφώς στενότερη αναφορικά με τη δυνατότητα εκτέλεσης νέων εργασιών σε σχέση με την αντίστοιχη Ιταλική, αλλά πλησιέστερη στα ισχύοντα στον Ελληνικό χώρο.

Από μια πρώτη ανάγνωση θα μπορούσε επίσης να θεωρηθεί ότι η διάταξη αφορά μόνον τη σύμβαση απλής κατασκευής, όμως πρέπει να γίνει δεκτό, ακολουθώντας μια διασταλτική – τελεολογική ερμηνεία της διάταξης, ότι τούτη εφαρμόζεται και σε συμβάσεις μελέτης – κατασκευής καθώς και turnkey συμβάσεις, οι οποίες ήταν ιστορικά άγνωστες κατά τη σύνταξη του εξεταζόμενου άρθρου.

Μόνη εξαίρεση στην αρχή του αμετάβλητου του αντικειμένου της εργολαβίας κατά το Γαλλικό δίκαιο είναι αυτή που γίνεται μετά από έγγραφη έγκριση του εργοδότη (*maître d' ouvrage*). Το έγγραφο καθίσταται επομένως, σε αντιστοιχία με όσα αναφέρθηκαν για το Ιταλικό δίκαιο, νόμιμος τύπος και μάλιστα συστατικός της ενοχής. Τούτος ο κανόνας βρίσκει εφαρμογή σε κάθε σύστημα σταθερής αμοιβής. Είναι σαφές ότι ο νομοθέτης στη Γαλλία υιοθέτησε μια αυστηρή ρύθμιση των νέων εργασιών και δεν θέλησε να αποστεί από την αρχή της δεσμευτικότητας των ενοχών. Η συγκεκριμένη ρύθμιση στηρίζεται ουσιαστικά σε συμφωνία των μερών και δεν μπορεί να γίνει λόγος για *stricto sensu* εξαίρεση αφού δεν είναι, όπως στην προεξετασθείσα Ιταλική έννομη τάξη, αποτέλεσμα μονομερούς βούλησης του ενός.

Η ίδια αυστηρότητα διακρίνει και το θέμα της αμοιβής του εργολάβου για την εκτέλεση των νέων εργασιών, δεδομένου ότι προβλέπεται δικαίωμα αμοιβής του εργολάβου για νέες και

πρόσθετες εργασίες μόνο κατά το μέρος κατά το οποίο τούτες είχαν αποτελέσει αντικείμενο της έγκρισης του εργοδότη και μόνο για το ποσό που ο εργοδότης συμφώνησε να πληρώσει επιπλέον. Επομένως δυνατότητα αναπροσαρμογής της αμοιβής υφίσταται μόνον τα μέρη έχουν συμφωνήσει αυτή με κάποιο από τα συστήματα μέτρησης και πληρωμής είτε οσάκις δεν υφίσταται νομικώς δεσμευτική συμφωνία για κατ' αποκοπήν τίμημα.²¹³

Υπό το πρίσμα αυτό, η παροχή του έργου, υπό την αρχικώς συμφωνηθείσα μορφή και στην συμφωνημένη τιμή, φαίνεται να καθορίζεται ως δικαίωμα του εργοδότη, από το οποίο στενότερες μόνο αποκλείσεις γίνονται δεκτές.

Δεν προβλέπεται από καμία διάταξη ρητά η δυνατότητα του εργοδότη να εξαναγκάσει τον εργολάβο να προβεί στην εκτέλεση νέων εργασιών μετά την έναρξη του έργου. Παρά ταύτα, θα μπορούσε και στο πλαίσιο του Γαλλικού δικαίου να υποστηριχθεί η θεωρητική κατασκευή που αναπτύχθηκε και για το Ελληνικό Δίκαιο περί δεσμεύσεως με βάση τις διατάξεις περί ευθύνης του εργολάβου, δεδομένου ότι τα άρθρα 1792 επ. ΓαΛΑ.Κ., ιδίως μετά τις τροποποιήσεις του 1967 και του 1978, καθιστούν τον εργολάβο δομικού έργου, κατά (μαχητό) τεκμήριο, υπεύθυνο «πλήρους δικαίου» για κάθε ατέλεια του τελικού έργου, ακόμα και σε περιπτώσεις που κατά το Ελληνικό Δίκαιο δύσκολα θα μπορούσε να θεμελιωθεί ευθύνη του. Πιο συγκεκριμένα το άρθρο 1792 ΓαΛΑ.Κ. αναφέρει:

Κάθε κατασκευαστής έργου ευθύνεται πλήρους δικαίου, έναντι του ιδιοκτήτη του ακινήτου, ή του κατασκευαστή, για ζημίες, ακόμα και αν προέρχονται από προβλήματα του εδάφους, που εκθέτουν σε

²¹³ Πρβλ. ενδεικτικά από τη νομολογία την Cass Civ. 3^e, 17 mai 1995, Bull. civ. III, num. 122, η οποία κρίνοντας επί μιας αγωγής εργολάβου ο οποίος κατασκεύασε σύστημα θέρμανσης σε δομικό έργο πέραν της αρχικής συμφωνίας, και επί τη βάσει προσθέτου εγγράφου, όπου δεν καθορίζονταν

κίνδυνο την αντοχή του κτηρίου ή που, επηρεάζοντάς το σε ένα από τα συστατικά του μέρη ή σε ένα από τα στοιχεία του εξοπλισμού του, το καθιστούν ακατάλληλο για τη χρήση του.

Μια τέτοια ευθύνη δεν εγκαθιδρύεται όταν ο κατασκευαστής αποδεικνύει πως οι ζημιές προήλθαν από κάποια ξένη αιτία.

Εύκολα γίνεται αντιληπτό ότι η εν τοις πράγμασι εφαρμογή των ανωτέρω θα ήτο ευχερέστερη στο Γαλλικό δίκαιο διότι ο εργολάβος – κατασκευαστής φέρει, κατά τους σχολιαστές, ευθύνη για κάθε λόγο που δεν δύναται να αποδειχθεί ότι εμπίπτει στη σφαίρα ευθύνης ενός εκ των μερών, χωρίς να μπορεί, δυνάμει του άρθρου 1792-5 ΓαλΑ.Κ. να αποποιηθεί την ευθύνη αυτή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΙΣΠΑΝΙΑ

Ο Ισπανικός Αστικός Κώδικας ακολουθεί το παράδειγμα του ΓαλΑ.Κ. κωδικοποιώντας στο άρθρο 1593 ΙσπΑ.Κ. την αρχή του αμετάβλητου του συμφωνηθέντος έργου, με μόνη εξαίρεση την περίπτωση όπου ο εργοδότης ρητώς και εγγράφως ενέκρινε την εκτέλεση των νέων εργασιών υπό συγκεκριμένη αμοιβή. Συγκεκριμένα στο άρθρο 1593 ΙσπΑ.Κ. θεσπίζεται ότι:

Ο αρχιτέκτονας ή ο εργολάβος ο οποίος αναλαμβάνει με σταθερή αμοιβή την κατασκευή ενός κτηρίου ή άλλου έργου σύμφωνα με ένα σχέδιο που έχει συμφωνηθεί με τον κύριο του

επακριβώς οι υποχρεώσεις του εργολάβου δεν υφίσταται κατ' αποκοπήν αμοιβή και επομένως θεμελιώνεται δικαίωμα αμοιβής με βάση τις γενικές διατάξεις.

εδάφους, δεν μπορεί να ζητήσει αύξηση της αμοιβής ακόμα και όταν πραγματοποιήθηκε μια αύξηση σε μισθούς ή υλικά· αλλά θα μπορεί να το κάνει όταν έλαβαν χώρα κάποιες αλλαγές στο σχέδιο που επιφέρουν αύξηση των εργασιών, πάντα όμως εφόσον αυτές έγιναν κατ' εξουσιοδότηση του ιδιοκτήτη.

Η ανωτέρω διάταξη, παρότι εξόφθαλμα προέρχεται από το άρθρο 1793 του ΓαλΑ.Κ., αποκλίνει σε ορισμένα σημεία από αυτό. Συγκεκριμένα, ομοίως με ό,τι γίνεται αποδεκτό στη Γαλλία, ο Ισπανός νομοθέτης κείται αρνητικά στη δυνατότητα μεταγενέστερης τροποποίησης του συμβατικού αντικειμένου του έργου, το οποίο επιτρέπει μόνον όταν υπάρχει ρητή συμφωνία των μερών. Όμως, σε αντίθεση με τα ισχύοντα στο Γαλλικό δίκαιο, ο εργολάβος στην Ισπανία έχει δικαίωμα αμοιβής κάθε φορά που προβαίνει σε αλλαγές στο έργο μετά από έγκριση του εργοδότη. Η απόκλιση αυτή δικαιολογείται από λόγους ουσιαστικής δικαιοσύνης διότι κρίθηκε ανεπιεικής η ρύθμιση της Γαλλικής εννόμου τάξεως να μην δικαιολογείται επιπρόσθετη αμοιβή στον εργολάβο για εργασίες που εκτέλεσε με τη σύμφωνη γνώμη του κυρίου του έργου εάν δεν υπάρχει και ρητή συμφωνία για το ύψος της αμοιβής.

Παραπομπή στο Γαλλικό μοντέλο πρέπει να γίνει αναφορικά με τη δυνατότητα του εργοδότη να εξαναγκάσει τον εργολάβο δομικού έργου να εκτελέσει ορισμένες νέες εργασίες, οι οποίες χαρακτηρίζονται απαραίτητες για την ορθή εκτέλεση του έργου, δεδομένου ότι και ο Ισπανικός Αστικός Κώδικας, ακολουθώντας το παράδειγμα της Γαλλίας, της Ιταλίας και της Πορτογαλίας, θεσπίζει ιδιαίτερους αυστηρότερους κανόνες ευθύνης για τον εργολάβο δομικού έργου, όπως διαφαίνεται από το άρθρο 1591 ΙσπΑ.Κ. που αναφέρει ότι:

Ο εργολάβος οικοδομήματος το οποίο καταστράφηκε από πλημμέλειες στην κατασκευή, ευθύνεται για τις βλάβες και τις ζημίες εάν η καταστροφή έλαβε χώρα εντός δέκα ετών, υπολογιζομένων από την ολοκλήρωση της κατασκευής· ίδια ευθύνη, και για τον ίδιο χρόνο, έχει και ο αρχιτέκτονας ο οποίος διευθύνει, εάν η καταστροφή οφείλεται σε πρόβλημα του εδάφους ή της διεύθυνσης.

Εάν αιτία υπήρξε πλημμέλεια του εργολάβου κατά τους όρους της σύμβασης, η αξίωση αποζημίωσης θα διαρκεί δεκαπέντε έτη.

Μάλιστα, εν προκειμένω η υποστηριζόμενη άποψη θα μπορούσε ενδεχομένως να θεμελιωθεί και στην κεντρικής σημασίας για την Ισπανική ρύθμιση της εργολαβίας διάταξη του άρθρου 1258 ΙσπΑ.Κ. κατά την οποία:

Οι συμβάσεις τελειώνονται με την απλή συμφωνία, και έκτοτε δεσμεύουν, όχι μόνο προς εκπλήρωση όσων ρητώς συμφωνήθηκαν, αλλά και για όλες τις συνέπειες που, σύμφωνα με τη φύση τους, είναι σύμφωνες με την καλή πίστη, τα έθιμα και το νόμο.

Είναι επομένως ευχερέστερο στο πλαίσιο του Ισπανικού Δικαίου να επικαλεστεί ο εργοδότης την ύπαρξη επαγγελματικών εθίμων (*usos profesionales*) για την εκτέλεση του έργου κατά τρόπο τέτοιο που να καθιστά το έργο *lege artis* και να θεμελιώσει σχετική υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεση.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΠΟΡΤΟΓΑΛΙΑ

§1. Το υιοθετούμενο σύστημα – Η Ιταλική επιρροή

Στην Πορτογαλία, ο νομοθέτης, αντιλαμβανόμενος τη μεγάλη σημασία που διαδραματίζουν στην πράξη οι μεταβολές στο συμβατικό αντικείμενο του έργου, αφιέρωσε στις νέες εργασίες και στα νέα έργα ιδιαίτερο τμήμα του Αστικού Κώδικα, τη secção II του δωδεκάτου κεφαλαίου. Επί της ουσίας ο ΠορτΑ.Κ. ακολουθεί τις διατάξεις του Ιταλικού Αστικού Κώδικα, παρότι με ορισμένες αλλαγές τις οποίες συνοπτικώς σκοπεί να εντοπίσει η παρούσα, παραπέμποντας για τα λοιπά *mutatis mutandis* σε όσα έχουν ήδη αναπτυχθεί σε σχέση με το Ιταλικό Δίκαιο, προς αποφυγή άσκοπων επαναλήψεων, ώστε σε συνδυασμό με τα ανωτέρω να γίνει αντιληπτό το ισχύον δίκαιο στην Πορτογαλία. Πιο συγκεκριμένα τα άρθρα 1214 – 1216 του *código civil português* ορίζουν τα εξής :

Άρθρο 1214

Αλλαγές από πρωτοβουλία του εργολάβου

1. Ο εργολάβος δεν μπορεί, χωρίς έγκριση του κυρίου του έργου, να κάνει, αλλαγές στο συμβατικό σχέδιο.

2. Τροποποιημένο έργο χωρίς έγκριση λογίζεται ως πλημμελές· αλλά, εάν ο κύριος θέλησε να το αποδεχθεί όπως είχε εκτελεστεί, δεν είναι υποχρεωμένος σε οιαδήποτε συμπλήρωση της αμοιβής ούτε σε αποζημίωση για αδικαιολόγητο πλουτισμό.

3. Εάν έχει οριστεί για το έργο συνολική αμοιβή και με την έγκριση δεν δόθηκε γραπτώς καθορισμός της αύξησης της αμοιβής, ο εργολάβος δύναται να απαιτήσει από τον κύριο του έργου αποζημίωση αντιστοιχούσα στον πλουτισμό από αυτή.

Άρθρο 1215

Αναγκαίες αλλαγές

1. Εάν για την εκτέλεση του έργου, καθίσταται αναγκαίο, ως συνέπεια δικαιωμάτων τρίτων ή τεχνικών κανόνων, να εισαχθούν αλλαγές στο συμφωνημένο σχέδιο, και τα μέρη δεν συμφωνούν, αρμόζει στο δικαστήριο να καθορίσει αυτές τις αλλαγές και να καθορίσει τις αντίστοιχες αλλαγές στην τιμή και το χρόνο εκτέλεσης.

2. Εάν, συνεπεία των αλλαγών, οι αλλαγές υπερβαίνουν το είκοσι τοις εκατό, ο εργολάβος μπορεί να λύσει τη σύμβαση και να απαιτήσει εύλογη αποζημίωση.

Άρθρο 1216

Αλλαγές απαιτούμενες από τον κύριο του έργου

1. Ο κύριος του έργου μπορεί να απαιτήσει να γίνουν αλλαγές στο συμφωνημένο σχέδιο, τέτοιες που η αξία τους να μην υπερβαίνει το πέμπτο της συμφωνηθείσας αμοιβής και χωρίς να δύναται να μεταβάλει τη φύση του έργου.

2. Ο εργολάβος έχει δικαίωμα σε αύξηση της συμφωνηθείσας αμοιβής ανταποκρινόμενη στην αύξηση της εργασίας, και σε επέκταση του χρόνου για την εκτέλεση του έργου.

3. Εάν οι εισαγόμενες αλλαγές επιφέρουν μείωση του κόστους του έργου, ο εργολάβος έχει δικαίωμα στη συμφωνηθείσα αμοιβή, με αφαίρεση αυτού που, συνεπεία των αλλαγών, εξοικονόμησε από έξοδα ή απέκτησε για άλλες εφαρμογές της εργασίας του.

§2. Οι διαφορές από τον Ιταλικό Αστικό Κώδικα

Αναφορικά με τις αλλαγές μετά από πρωτοβουλία του εργολάβου, οι οποίες αντιστοιχούν στις συμπεφωνημένες αλλαγές του Ιταλικού Δικαίου, ακολουθείται και στην Πορτογαλία η επιλογή της αναγκαίας συμφωνίας του εργοδότη στις προτεινόμενες αλλαγές. Οι τελευταίες δε αποκτούν δεσμευτικότητα μετά την ανωτέρω συμφωνία, η οποία όπως και στην Ιταλία έχει διαπλαστικό της προηγούμενης παροχής χαρακτήρα. Συμπληρωματικά, ο Πορτογάλος νομοθέτης, έχοντας γνώση της Ιταλικής εμπειρίας, επιλύει ευθέως το ζήτημα της οφειλόμενης αμοιβής οσάκις τούτη δεν προσδιορίζεται εγγράφως, θεσπίζοντας (σε αντίθεση με τη λύση που κατέληξε σήμερα θεωρία και πράξη στην Ιταλία) τη δυνατότητα επιπρόσθετης αμοιβής επί τη βάσει των διατάξεων περί αδικαιολογήτου πλουτισμού όταν οι αλλαγές γίνονται μετά από έγκριση του κυρίου του έργου και τον αποκλεισμό τέτοιας όταν οι αλλαγές γίνονται αυθαιρέτως.

Σχετικά με το ζήτημα των νέων εργασιών ο ΠορτΑ.Κ. διαφοροποιείται σε τρία σημεία συγκριτικά με τον ΙταλΑ.Κ..

Αρχικά, προβλέπεται η δυνατότητα ευρύτερων αλλαγών από αυτές που δύναται να εκτελεστούν στη Ιταλία, αφού το σχετικό όριο της διάταξης ανεβαίνει από το ένα έκτο της συνολικής αξίας του έργου στο ένα πέμπτο αυτής. Τούτη η επιλογή, η οποία ουσιαστικά δημιουργεί ένα επιπρόσθετο βάρος στον εργολάβο αυξάνοντας τα όρια του επιχειρηματικού του κινδύνου, έρχεται σε αντίθεση με τη γενικότερη φιλοσοφία του Πορτογάλου νομοθέτη, ο οποίος κατά κανόνα διάκειται φιλικότερα έναντι του εργολάβου σε σχέση με το Ιταλικό πρότυπο.

Επίσης, έχοντας την εμπειρία της Ιταλικής πράξης, η οποία ακόμα και σήμερα με πάνω από μισό αιώνα θεωρητικής και νομολογιακής επεξεργασίας δεν έχει κατορθώσει να καταλήξει σε ένα κοινώς αποδεκτό σημείο, συμπεριέλαβε στη ρύθμιση το ζήτημα της τήρησης των χρονοδιαγραμμάτων. Πιο συγκεκριμένα, ρητά θεσπίζεται ότι σε περίπτωση νέων εργασιών οι οποίες δεν προέρχονται από πρωτοβουλία του εργολάβου²¹⁴ ο τελευταίος έχει δικαίωμα για ανάλογη παράταση του χρόνου των εργασιών ώστε να μπορέσει να εκτελέσει προσηκόντως το έργο.

Τελευταία διαφοροποίηση σε σχέση με την Ιταλική έννομη τάξη αποτελεί το γεγονός ότι στην Πορτογαλία δεν εγκαθιδρύεται δικαίωμα του εργοδότη να υπαναχωρήσει από τη σύμβαση όταν το κόστος των αναγκαίων αλλαγών καθίσταται ιδιαίτερα επαχθές για αυτόν. Η ρύθμιση αντανakλά την φιλο-εργολαβική τάση του Πορτογάλου νομοθέτη για την οποία έγινε λόγος, διότι διευρύνει σε πολύ μεγάλο βαθμό το όριο ευθύνης του εργοδότη, ακόμα και για γεγονότα ο γενεσιουργός λόγος των οποίων βρίσκεται έξω από τη σφαίρα επιρροής του.

Πέραν των ανωτέρω, λόγος πρέπει να γίνει για τον τρόπο υπολογισμού της επιπρόσθετης εργολαβικής αμοιβής, η οποία πρέπει να καθορίζεται αναλογικά υπολογίζοντας από τη μια την αύξηση των εξόδων τα οποία αναγκάστηκε ο εργολάβος να καταβάλει και από την άλλη την επιπρόσθετη εργασία που αναγκάστηκε να παράσχει ώστε το έργο να είναι έτοιμο μέσα στη συμφωνημένη προθεσμία.

Σε σχέση με το άρθρο 1216 ΠορτΑ.Κ. ισχύουν και εν προκειμένω οι παρατηρήσεις αναφορικά με το ποσοτικό όριο των αιτούμενων αλλαγών, το οποίο ορίζεται στο 20% της αξίας του έργου, και της παράτασης των χρονοδιαγραμμάτων για τα οποία δεν θα γίνει περαιτέρω λόγος.

²¹⁴ Πρβλ. τα άρθρα 1215 και 1216 ΠορτΑ.Κ..

Η μόνη διαφορά σε σχέση με το Ιταλικό δίκαιο είναι πως στον ΠορτΑ.Κ. δεν τίθεται ως όριο στο δικαίωμα του εργοδότη να απαιτήσει αλλαγές η μη υπέρμετρη μεταβολή των τιμών των ιδιαίτερων ποσοτήτων, κάτι που αντιθέτως λαμβάνει υπ' όψιν του ο Ιταλός νομοθέτης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

ΕΛΒΕΤΙΑ

Ο Ελβετός νομοθέτης αφιερώνει στη σύμβαση έργου τον ενδέκατο τίτλο του Ελβετικού Κώδικα Ενοχών, πλην όμως σε καμία από τις σχετικές διατάξεις (άρθρα 363-379 ΕλβΚωδΕν) δεν αντιμετωπίζει ρητά το θέμα των νέων εργασιών, τηρώντας, εμμέσως πλην σαφώς, μια στάση εμφανώς υπέρ της προσκόλλησης στη γενική αρχή *pacta sunt servanda*.

Παρά ταύτα, θα μπορούσαν και εδώ να υποστηριχθούν *mutatis mutandis* όσα αναπτύχθηκαν στο οικείο τμήμα που αναφέρονται οι θεωρητικές κατασκευές που δύνανται να υποστηριχθούν επί του Ελληνικού δικαίου, αφού όπως διαφαίνεται τόσο από το Σχέδιο του Ελληνικού Α.Κ. όσο και από την εισηγητική του έκθεση, οι ρυθμίσεις του Ελβετικού Κώδικα Ενοχών αποτέλεσαν το πρότυπο πάνω στο οποίο βασίστηκε η Ελληνική ρύθμιση περί συμβάσεως έργου. Θα διέφευγε επομένως των ορίων της παρούσας η αναλυτική παρουσίαση του νομικού αυτού συστήματος. Αξίζει πάντως να γίνει αναφορά σε δύο μόνον διαφορές που πηγάζουν από το άρθρο 366 §2 ΕλβΚωδΕν συγκριτικά με το ισχύον Ελληνικό δίκαιο. Αφενός μεν γίνεται δεκτό στην Ελβετία ότι το ανωτέρω άρθρο υποκρύπτει και δικαίωμα υπαναχώρησης, αφετέρου δε δίδεται στον εργοδότη επιπροσθέτως η δυνατότητα να συνεχίσει το σύνολο του έργου, σε

περίπτωση που διαφαίνονται ελαττώματα στην κατασκευή, και όχι απλώς μέρος μόνο του έργου, όπως θέλει το άρθρο 687 ΕΛΛΑ.Κ..

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΚΤΟ

ΑΓΓΛΟΣΑΞΟΝΙΚΟ ΔΙΚΑΙΟ

Στις χώρες του common law, όπου λείπει η εμπειρία της κωδικοποίησης του δικαίου και της εξαντλητικής του ρύθμισης στο νόμο, δεν υπάρχει ιδιαίτερη νομοθετική ρύθμιση για τις νέες εργασίες, πλην όμως η νομολογία, ως ο βασικότερος παράγοντας διάπλασης του δικαίου, έχει θεσπίσει ορισμένους παγιωμένους, κατά το πλέον ή ήττον, κανόνες. Η γενικότερη τάση σε όλα τα νομικά αυτά συστήματα, πρωτίστως δε αυτών των Η.Π.Α., του Ηνωμένου Βασιλείου και της Αυστραλίας, είναι υπέρ του να μην επιτρέπονται αλλαγές στο συμβατικό αντικείμενο της εργολαβίας αφού η εφαρμογή της θεωρίας του frustration of contracts εμποδίζει στο να θεωρηθεί επαρκές έρεισμα για την αναθεώρηση του συμβατικού αντικειμένου της εργολαβίας (και των εκατέρωθεν υποχρεώσεων των μερών) κάθε απροσδόκητο γεγονός το οποίο καθιστά δυσχερέστερη την εκτέλεση του έργου, αλλά δεν την καθιστά αδύνατη.

Ο εργολάβος, επομένως, δεν έχει υποχρέωση να εκτελέσει νέες εργασίες (= variations)²¹⁵ διάφορες από αυτές που ρητά προβλέπονται στην αρχική σύμβαση, εκτός και αν έχει ρητά προβλεφθεί η δυνατότητα αυτή. Παρά ταύτα η νομολογία δέχεται ότι, σε κάθε περίπτωση, εάν ο εργολάβος εκτελέσει τις νέες εργασίες που του ζήτησε ο εργοδότης, ο τελευταίος έχει υποχρέωση να

²¹⁵ Αξίζει στο σημείο αυτό να επισημανθεί πως στο αγγλοσαξονικό δίκαιο, σε αντίθεση με τα υπόλοιπα εξεταζόμενα δίκαια εξακολουθεί να υφίσταται η διάκριση που ίσχυε παλαιότερα και στην Ελλάδα στον τομέα των δημοσίων έργων αναφορικά με τις νέες και υπερσυμβατικές (= additions) εργασίες.

χορηγήσει στον εργολάβο επιπρόσθετη αμοιβή.²¹⁶ Για τον προσδιορισμό του οφειλόμενου ποσού γίνεται λόγος στη νομολογία για μια «reasonable variation» η οποία ουσιαστικά ισούται με την εύλογη εμπορική αξία των νέων εργασιών.²¹⁷ Πέραν τούτου είναι συνήθης η πρακτική, ιδίως στα πλέον διαδεδομένα συμβατικά πρότυπα, να δίδεται ρητά η δυνατότητα στον μηχανικό του έργου να επιβάλει αλλαγές στο αρχικώς συμφωνηθέν έργο και να προβλέπεται συμβατικά συγκεκριμένη διαδικασία επιμέτρησης των νέων εργασιών και πληρωμής τους.²¹⁸ Γίνεται δεκτό, ακόμα και αν τούτο δεν προβλέπεται ρητά στη σύμβαση, ότι το δικαίωμα προς εκτέλεση νέων εργασιών δεν μπορεί να είναι τέτοιας ποιότητας και εκτάσεως που να αλλοιώνει τον χαρακτήρα του αρχικού έργου.²¹⁹ Μάλιστα, στις Ηνωμένες Πολιτείες Αμερικής έχει θεσπιστεί και ιδιαίτερο νομοθετικό πλαίσιο, τόσο σε ομοσπονδιακό όσο και κρατικό επίπεδο, για αυτές τις περιπτώσεις, οι οποίες χαρακτηρίζονται «cardinal changes» και δημιουργούν αυτοτελές δικαίωμα του εργολάβου προς αποζημίωση.²²⁰

Ακόμα όμως και στις χώρες του αγγλοσαξονικού δικαίου, όπου η τάση για επιμελή και χωρίς αποκλείσεις εκτέλεση των συμφωνηθέντων είναι περισσότερο έντονη από οπουδήποτε αλλού, η νομολογία έχει καθιερώσει πλέον συγκεκριμένες εξαιρέσεις στην αρχική συμφωνία των μερών. Λόγος γίνεται για τις αναγκαίες εργασίες, οι οποίες επιβάλλονται για την κατασκευή του έργου σύμφωνα με τους κανόνες της επιστήμης και της τέχνης, ώστε αυτό να καταστεί λειτουργικό, με τη στενή έννοια του όρου, και ασφαλές. Για τις αλλαγές δεν απαιτείται ιδιαίτερη προγενέστερη συμφωνία για

²¹⁶ Πρβλ. γενικώς Gill W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969, 293 επ..

²¹⁷ Στο σημείο αυτό κατατοπιστική, παρότι όχι επί κατασκευής δομικού έργου, είναι η ερμηνεία του όρου στην Greenmast Shipping vs. Jean Lion et Cie, [1986] 2 Lloyd's Rep. 277.

²¹⁸ Πρβλ. σχετικά Chitty, on Contracts, Specific Contracts, Λονδίνο, 1999, 28^η εκδ., τομ. 2, 554.

²¹⁹ Πρβλ. σχετικά Gill W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969, 245 επ..

²²⁰ Για την παρά ταύτα στενή σχέση μεταξύ του συστήματος που ισχύει στις Η.Π.Α. και στη Μεγάλη Βρετανία βλ. Chitty, on Contracts, Specific Contracts, Λονδίνο, 1999, 28^η εκδ., τομ. 2, 552.

να δημιουργηθεί υποχρέωση του εργολάβου προς εκτέλεσήν τους, ενώ, κατά κανόνα, και αν δεν έχει συμφωνηθεί άλλως, δεν οφείλεται για αυτές επιπρόσθετη αμοιβή.²²¹ Αξίζει να σημειωθεί ότι πρακτικά, ιδίως στα μεγάλα κατασκευαστικά έργα και στα πρότυπα συμβάσεων που χρησιμοποιούνται,²²² περιέχονται ιδιαίτερες ρήτρες αναφορικά με τις αναγκαίες εργασίες, οι οποίες μάλιστα θεμελιώνουν σχεδόν πάντα ιδιαίτερο δικαίωμα του εργολάβου σε αμοιβή και προσδιορίζεται ο τρόπος υπολογισμού της.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΒΔΟΜΟ

ΡΩΣΙΑ

Στη Ρωσία, όπου στον Κώδικά τους γίνεται εξαντλητική αναφορά σε θέματα εργολαβιών, το θέμα των νέων εργασιών στα δομικά έργα ρυθμίζεται κυρίως στο άρθρο 744 ΡωσΑ.Κ. το οποίο υπό τον τίτλο «Αλλαγές στα τεχνικά έγγραφα» αναφέρει:

1. Ο πελάτης έχει το δικαίωμα να κάνει αλλαγές στα τεχνικά έγγραφα υπό την προϋπόθεση πως οι επιπρόσθετες εργασίες που προκαλούνται δεν υπερβαίνουν σε κόστος το 10% του συνολικού κόστους της κατασκευής που προβλέπεται στην εκτίμηση και δεν αλλοιώνεται ο χαρακτήρας των εργασιών που προβλέπονται στο συμφωνητικό για την κατασκευή ανεξαρτήτων εργασιών.

2. Η διαμόρφωση αλλαγών στα τεχνικά έγγραφα μεγαλύτερων από αυτών που προσδιορίζονται στο σημείο 1 του παρόντος Άρθρου θα πραγματοποιούνται επί τη βάσει επιπρόσθετης εκτίμησης μετά συμφωνίας των μερών.

²²¹ Πρβλ. σχετικά Gill W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969, 241 επ..

²²² Πρβλ. ενδεικτικά τόσο τη σύμβαση κατασκευής του αεροδρομίου των Σπάτων όσο και τα προτεινόμενα συμφωνητικά των R.I.B.A. και I.C.E..

3. Ο εργολάβος ανεξαρτήτων εργασιών θα έχει το δικαίωμα να απαιτήσει σύμφωνα με το άρθρο 450 του παρόντος Κώδικα αναπροσαρμογή της εκτίμησης εάν για λόγους που βρίσκονταν πέρα από τον έλεγχό του το κόστος του έργου υπερβαίνει την εκτίμηση για όχι λιγότερο από 10 %.

4. Ο εργολάβος ανεξαρτήτων εργασιών θα έχει το δικαίωμα να απαιτήσει αποζημίωση για εύλογες δαπάνες που αντιμετωπίστηκαν από αυτόν σε σχέση με την κατασκευή και την εξάλειψη ελαττωμάτων από τα τεχνικά έγγραφα.

Από τα ανωτέρω γίνεται σαφές πως δίδεται, κατά τα πρότυπα του Ιταλικού και του Πορτογαλικού Α.Κ., στον εργοδότη μονομερώς το δικαίωμα να επιφέρει αλλαγές στο συμβατικό αντικείμενο του έργου. Σε αντίθεση όμως με το Ιταλικό και το Πορτογαλικό δίκαιο το δικαίωμα τούτο είναι πολύ πιο περιορισμένο δεδομένου ότι περιορίζεται στο 10 % του κόστους και όχι στο 16,6% και στο 20 % του κόστους αντίστοιχα.²²³ Μάλιστα προβλέπεται σε περίπτωση υπέρβασης του ανωτέρω ορίου εφαρμογή του άρθρου 450 ΡωσΑ.Κ. το οποίο παρέχει τη δυνατότητα τροποποίησης ή λύσης του συμβατικού δεσμού με παρέμβαση του δικαστή.

Ο Ρωσικός Α.Κ. δεν διακρίνει, όπως οι ανωτέρω κώδικες, ανάμεσα στην περίπτωση των αναγκαίων νέων εργασιών και των αιτούμενων από τον εργοδότη νέων εργασιών, αλλά ακολουθεί την ενιαία ρύθμιση του άρθρου 744 ΡωσΑ.Κ.. Η μόνη διαφοροποίηση γίνεται μετά την εκτέλεση και παράδοση του έργου, οπότε δυνάμει του άρθρου 757 ΡωσΑ.Κ. ο εργολάβος έχει υποχρέωση να επιδιορθώσει τις ατέλειες του έργου κατ' εντολή του εργοδότη, στο μέτρο που οι αιτούμενες αλλαγές αποτελούν άμεσο αντικείμενο της

²²³ Πρβλ. πάντως και το γεγονός πως και ο Ιταλός νομοθέτης θέτει στο άρθρο 1664 ΙταλΑ.Κ. ως όριο στον επιχειρηματικό κίνδυνο του εργολάβου το 10% περιοριστικά όμως για την περίπτωση της αναπροσαρμογής της αμοιβής ένεκα δυσχερειών στην εκτέλεση του έργου. Πρβλ. επίσης και την §2 των γερμανικών VoB/Teil B.

συμβατικής υποχρέωσης του εργολάβου και εφόσον η εκτέλεσή τους δεν βρίσκεται εκτός του ελέγχου του.

Μάλιστα, προσδιορίζεται δικαίωμα αμοιβής του εργολάβου στο ύψος των ευλόγων εξόδων που αναγκάστηκε να δαπανήσει επιπλέον για την κατασκευή των επιπρόσθετων εργασιών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΟΓΔΟΟ

§8. ΙΑΠΩΝΙΑ

Ο Ιαπωνικός Αστικός Κώδικας, ακολουθώντας τον Γερμανικό Αστικό Κώδικα, δεν προβλέπει ιδιαίτερες διατάξεις για την υποχρέωση εκτέλεσης νέων εργασιών. Παρά ταύτα υπάρχουν οι διατάξεις των άρθρων 638 και 634 ΙαπωνΑ.Κ. οι οποίες αφορούν το θέμα την ευθύνης του εργολάβου δομικού έργου και έχουν ως ακολούθως:

Άρθρο 638

Ειδικές διατάξεις για κατασκευές στο έδαφος

1. Εργολάβος για κατασκευή που αναγείρεται στο έδαφος ευθύνεται εγγυητικά σε σχέση με κάθε ελάττωμα της κατασκευής ή των θεμελίων της για μια περίοδο πέντε ετών μετά την παράδοσή της· αλλά αυτή η περίοδος θα είναι δέκα ετών σε περίπτωση κατασκευής φτιαγμένης από πέτρα, χώμα, τούβλο ή μέταλλο.

2. Εάν η κατασκευή καταστράφηκε ή βλάφτηκε εξ αιτίας ενός ελαττώματος από τα αναφερόμενα στην προηγούμενη παράγραφο, αυτός που παρήγγειλε το έργο πρέπει να εξασκήσει τα δικαιώματα που αναφέρονται στο Άρθρο 634 εντός ενός έτους από την καταστροφή ή τη βλάβη.

Άρθρο 634

Εγγύηση του εργολάβου και διόρθωση

1. Εάν κάποιο ελάττωμα υπάρχει στο αντικείμενο των εργασιών, αυτός που παρήγγειλε το έργο μπορεί να ορίσει ένα εύλογο χρονικό διάστημα και να απαιτήσει από τον εργολάβο τη διόρθωση του ελαττώματος· αλλά αυτό δεν εφαρμόζεται εάν το ελάττωμα δεν είναι υλικό και η διόρθωση θα απαιτούσε υπερβολικά έξοδα.

2. Αυτός που παρήγγειλε το έργο μπορεί να αξιώσει αποζημίωση στη θέση ή μαζί με τη διόρθωση του ελαττώματος· σε αυτές τις περιπτώσεις οι προβλέψεις του Άρθρου 533 εφαρμόζονται με τις απαραίτητες μετατροπές.

Από τις ανωτέρω διατάξεις, ήδη διαφαίνεται ότι ο Ιάπωνας νομοθέτης υπήρξε ο πλέον αυστηρός στο θέμα των νέων εργασιών. Τούτο διότι αφενός μεν δεν αναγνωρίζει ρητά τη δυνατότητα εκτέλεσης νέων εργασιών, αλλά ταυτόχρονα ρυθμίζει αυστηρά το θέμα της ευθύνης του εργολάβου, κάτι το οποίο θα μπορούσε ενδεχομένως να παράσχει το απαραίτητο νομοθετικό υπόβαθρο στον ερμηνευτή του δικαίου για να συναγάγει ερμηνευτικά τη σχετική υποχρέωση. Ο Ιαπωνικός Α.Κ. δεν αρκείται στις προϋποθέσεις ευθύνης που παρατηρούνται στις νομοθεσίες που βασίζονται στο Γερμανικό πρότυπο όπως η Ελβετική και η Ελληνική, αλλά παρέχει προστασία μόνο για υλικά ελαττώματα κάτι που σαφώς περιορίζει το εύρος της διάταξης.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΑΤΟ

Η ΣΥΜΒΑΣΗ ΕΡΓΟΥ ΣΕ ΠΡΑΚΤΙΚΗ ΕΦΑΡΜΟΓΗ - ΤΑ

ΔΙΕΘΝΗ ΣΥΜΦΩΝΗΤΙΚΑ ΤΗΣ F.I.D.I.C.

Τα εργολαβικά συμφωνητικά της F.I.D.I.C. περιέχουν στο σύνολό τους ρητές διατάξεις σχετικά με τις νέες εργασίες. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται²²⁴ ότι

Νέες εργασίες δύνανται να αρχίσουν από τον Εργοδότη καθ' οιαδήποτε στιγμή προ της εκδόσεως του Πιστοποιητικού Παραλαβής των Εργασιών, είτε υπό [τη μορφή] μιας εργασίας είτε αιτήματος προς τον Εργολάβο να υποβάλει προσφορά²²⁵

Ο Εργολάβος δύναται, κάθε στιγμή, να υποβάλει στον Εργοδότη έγγραφη πρόταση η οποία (κατά την άποψη του Εργολάβου), εάν υιοθετηθεί, θα (i) επιταχύνει την εκτέλεση, (ii) μειώσει το κόστος εκτέλεσης, συντήρησης ή λειτουργίας του Έργου για τον Εργοδότη, (iii) βελτιώσει τη χρησιμότητα ή την αξία για τον Εργοδότη του τελικού Έργου, ή (iv) κατ' άλλο τρόπο θα είναι προς όφελος του Εργοδότη.²²⁶

²²⁴ Είναι οι ρήτρες των άρθρων 13 των Conditions of Contract for Construction, Conditions of Contract for Plant & Design-Build και Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects και 10 του Short form of Contract.

²²⁵ Έτσι η κοινή ρήτρα του άρθρου 13.1 των Conditions of Contract for Construction, Conditions of Contract for Plant & Design-Build και Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects και 10 του Short form of Contract.

²²⁶ Έτσι η ρήτρα του άρθρου 13.3 του Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects, η οποία ταυτίζεται με αυτή του άρθρου 13.3 των Conditions of Contract for Construction, Conditions of Contract for Plant & Design-Build και Conditions of Contract for EPC/Turnkey Projects και 10 του Short form of Contract, με τη διαφορά ότι αντί του εργοδότη αυτός ο οποίος αιτείται τις αλλαγές είναι ο επιβλέπων μηχανικός, δεδομένου ότι στις συμβάσεις «με το κλειδί στο χέρι» η παρουσία επιβλέποντος μηχανικού είναι ασυμβίβαστη με την ιδιαίτερος αυξημένη ελευθερία του εργολάβου κατά την εκτέλεση του έργου.

Από τις υιοθετούμενες λύσεις γίνεται κατανοητό ότι η πράξη επιβάλλει σε πολλές περιπτώσεις την εκτέλεση τέτοιων εργασιών εάν τελικός σκοπός είναι η κατασκευή ενός έργου ουσιαστικώς άρτιου και λειτουργικού, ώστε αυτό να ενταχθεί επιτυχώς στην παραγωγική διαδικασία.

Εξ αυτού του λόγου, όπως ευστόχως γίνεται δεκτό την Ιταλική Πορτογαλική και Ρωσική έννομη τάξη, αναγνωρίζεται δικαίωμα του εργοδότη να επιφέρει οποτεδήποτε *ad libitum* αλλαγές στο συμβατικό αντικείμενο του έργου. Ως μόνο όριο, ήσσονος σημασίας, αποτελεί το χρονικό όριο προβολής του σχετικού αιτήματος διότι, όπως προκύπτει από τη γραμματική ερμηνεία των σχετικών ρητρών, το εν λόγω δικαίωμα του εργοδότη παύει μετά την ολοκλήρωση του έργου. Οι αιτούμενες αλλαγές ουσιαστικά δύνανται να μεταβάλουν τόσο την ποιότητα όσο και το μέγεθος του έργου και δεσμεύουν τον εργολάβο ως προς την εκτέλεσή τους. Προβλέπονται δε περιπτώσεις, όπως επί παραδείγματι όταν ο εργολάβος επιθυμεί να προμηθευτεί υλικά απαραίτητα για την εκτέλεση του έργου είτε όταν διακυβεύεται η ασφάλεια και η λειτουργικότητά του είτε αναφορικά με τις δοθείσες εγγυήσεις εκτέλεσης, όπου ο εργολάβος έχει δικαίωμα να αντιταχθεί στις εντολές του εργοδότη.

Προς υλοποίηση της σχετικής δυνατότητας προβλέπεται συγκεκριμένη εκ των προτέρων διαδικασία. Ο εργοδότης δύναται, από τη στιγμή της ενάρξεως των εργασιών και μέχρι την έκδοση του πιστοποιητικού παραλαβής του έργου, να ζητήσει την εκτέλεση νέων εργασιών στον εργολάβο. Ακολούθως, ο τελευταίος είτε δηλώνει αιτιολογημένα την αντίθεσή του στην εκτέλεση των εργασιών, είτε εισηγείται εγγράφως συμπληρωματικό σχέδιο των προς εκτέλεση εργασιών, προτάσεις για παράταση των χρονοδιαγραμμάτων και του προγράμματος εκτέλεσης του έργου και τέλος πρόταση για την τελική τιμή των νέων εργασιών, επί τη βάση των οποίων εκτελούνται οι νέες εργασίες. Τυχών προβλήματα τα οποία δύνανται

να ανακύψουν, όπως λόγου χάριν έλλειψη της δικαιοπρακτικής ικανότητας, κρίνονται επί τη βάσει του εθνικού δικαίου του Κράτους το οποίο έχουν επιλέξει τα συμβαλλόμενα μέρη στο πρώτο άρθρο των γενικών όρων των προτεινόμενων συμβάσεων και στην ειδική συγγραφή υποχρεώσεων.

Ως αντιστάθμισμα για το βάρος του εργολάβου προς εκτέλεση νέων εργασιών, παρέχεται σε κάθε περίπτωση στον τελευταίο δικαίωμα εύλογης αμοιβής. Το ύψος της αμοιβής δύναται να αποτελέσει αντικείμενο ρητής συμφωνίας των μερών, άλλως προβλέπεται ήδη από τις ανωτέρω συμβάσεις ένας πολύπλοκος τρόπος υπολογισμού της ανάλογα με την ποσότητα και την ποιότητα των αιτούμενων εργασιών, ώστε ο εργολάβος να αποζημιωθεί πλήρως για αυτές.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΚΑΤΟ

ΕΠΙΜΕΤΡΟ

Συνοψίζοντας όσα ανωτέρω έχουν εκτεθεί, τόσο στο Ελληνικό όσο και στις υπόλοιπες έννομες τάξεις οι οποίες εξετάσθηκαν, εύκολα μπορεί κανείς να συναγάγει μια γενικότερη αρχή περί του αμεταβλήτου του αντικειμένου της εργολαβίας. Σκοπός της αρχής αυτής είναι κυρίως η προστασία του εργοδότη, ο οποίος παραγγέλλει την κατασκευή ενός έργου αποσκοπώντας στις προσυμφωνηθείσες ιδιότητές του και πιθανολογώντας την πληρωμή συγκεκριμένης αμοιβής. Η αρχή του αμεταβλήτου, όμως, προστατεύει παραλλήλως και τον εργολάβο τον οποίο εξασφαλίζει από το να βρεθεί αργότερα να κατασκευάσει ένα έργο ποιοτικά και ποσοτικά διάφορο του αρχικώς αναληφθέντος, δίνοντάς του με αυτό τον τρόπο τη

δυνατότητα να προγραμματίσει τις περαιτέρω επαγγελματικές του δραστηριότητες.

Παρά ταύτα ο κάθε νομοθέτης μόλις με την θέσπιση της ανωτέρω αρχής σπεύδει να θεσπίσει σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό αποκλίσεις. Ως βασικός λόγος εξαίρεσης αναγνωρίζεται από όλες τις έννομες τάξεις η μεταγενέστερη συμφωνία των μερών. Τούτο διότι αφενός μεν με τη συμφωνία εκλείπει ο προαναφερόμενος δικαιολογητικός λόγος της διάταξης, αφετέρου δε διότι η επιλογή αυτή είναι η πλέον συμβατή με τον ενδοτικό χαρακτήρα της σύμβασης έργου. Αξίζει πάντως να σημειωθεί ότι εν προκειμένω δεν υφίσταται γνήσια απόκλιση από την αρχή της μη τροποποίησης του συμφωνηθέντος έργου, δεδομένου ότι πρόκειται ορθότερα για συμβατική αλλοίωση της αναληφθείσας ενοχής.

Σε πολλές έννομες τάξεις, οι εθνικοί νομοθέτες θεσπίζουν, άμεσα ή έμμεσα, μια επιπρόσθετη εξαίρεση όταν, για διάφορους λόγους που βρίσκονται πέρα από τη σφαίρα επιρροής των μερών, καθίσταται αναγκαία η τροποποίηση του συμβατικού αντικειμένου της εργολαβίας. Συνήθως το εν λόγω δικαίωμα περιορίζεται εντός αυστηρά προκαθορισμένων ορίων, κυρίως οικονομικών, η υπέρβαση των οποίων θεωρείται ότι υπερακοντίζει τον αναλαμβανόμενο επιχειρηματικό κίνδυνο των συμβαλλομένων και εξ αυτού του λόγου είθισται να αντικαθίσταται από ένα δευτερογενές δικαίωμα λύσης της σύμβασης.

Από το σύνολο των ρυθμίσεων περί νέων εργασιών σε Ελληνικό και συγκριτικό δίκαιο καταδεικνύεται με καθαρότητα το διαφοροποιό στοιχείο της συμβάσεως έργου σε σχέση με τις υπόλοιπες συμβάσεις στο δίκαιο. Η σύμβαση έργου είναι από τη φύση της μια σύμβαση με εξόχως ελαστικό χαρακτήρα, η οποία δεν περιορίζεται σε «δικαιικά στεγανά» και δύναται να ανταποκριθεί σε κάθε πρακτική αναγκαιότητα.

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΘΕΩΡΙΑΣ – ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΣ

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Βαθρακοκοίλης Β., Ερμηνεία – Νομολογία Α.Κ., Αθήνα, 2003.

Βαθρακοκοίλης Β., Κώδικας Πολιτικής Δικονομίας, Ερμηνευτική -
Νομολογιακή Ανάλυση (κατ' άρθρο), Αθήνα, 1996.

Βάλληνδας Γ., Αστικός Κώδιξ και εισαγωγικός νόμος - Ερμηνεία κατ'
άρθρον, Αθήνα, 1946.

Βρέλλης Σπ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. Ι, Αθήνα, 1978,
άρθρο 160.

Γαζής Α., Σύμβαση κατασκευής οικοδομής με αντιπαροχή, ΝοΒ 1982,
1409.

Γαζής Α., Σύμβαση κατασκευής οικοδομής με αντιπαροχή, Μελέτες
και άρθρα ΙΙ, 1998.

Γέροντας Απ., Δίκαιο Δημοσίων Έργων - Η διοικητική σύμβαση δημοσίου έργου, Αθήνα, 2000.

Γεωργιάδης Απ., Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 2002.

Γεωργιάδης Απ., Ενοχικό Δίκαιο : Γενικό Μέρος, Αθήνα, 1999.

Γεωργιάδης Απ., Η αξίωση του εργοδότη για διόρθωση του έργου, ΧρΙΔ 2005, 193.

Γεωργιάδης Απ., Η σύμβαση ανέγερσης πολυώροφης οικοδομής με αντιπαροχή, ΕλλΔνη 2000, 585.

Γεωργιάδης Απ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρα 914-938.

Δεληγιάννης Ι. - Κορνηλάκης Π., Ειδικό ενοχικό δίκαιο, Θεσσαλονίκη, 1992.

Δεληγιάννης Ι., σε Ερμ.Α.Κ., τομ. III, τμημ. II, τεύχος Β/5, Αθήνα, 1966, άρθρα 681 – 702.

Δωρής Φ., Σχόλιο στην Α.Π.250/1998, ΝοΒ 1999, 775.

Ζέπος Π., Ενοχικόν Δίκαιον, Β' Μέρος Ειδικό, Αθήνα, 1965.

Καραναστάσης Μ., Έργα δημόσια - περιφερειακά - νομαρχιακά - δημοτικά - κοινοτικά - Τρόποι εκτέλεσης, Αθήνα, 2000.

Καρδαράς Αθ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. IV, Αθήνα, 1997, άρθρα 681 – 702.

Καυκάς Κ. - Καυκάς Δ., Ενοχικόν Δίκαιον, Ειδικό Μέρος, τομ. Α', Αθήνα/Θεσσαλονίκη, 1993.

Κεραμεύς Κ. - Κονδύλης Δ. - Νίκας Ν., Ερμηνεία Κώδικα Πολιτικής Δικονομίας, Αθήνα, 2000.

Κώνστας Γ., Νεώτερον Λεξικό Νομικής, Αθήνα-Θεσσαλονίκη, 1967.

Κωτσοβίνος Β., Νομοθεσία και Νομολογία Δημοσίων Έργων (κατ' άρθρο), Χαλκίδα, 2003.

Μαρκάκης Κ., σχόλιο στην Εφ Κρήτης 310/1994, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 37/3.

Μητκίδης Χ., Το Δίκαιο των Δημοσίων Έργων, Ανάθεση – Εκτέλεση, Αθήνα, 2004.

Μπέης Κ., Τα έγγραφα στην πολιτική δίκη, Δ 1992, 44.

Μπαλής Γ., Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 1947.

Παπανικολάου Π., Μεθοδολογία του ιδιωτικού δικαίου και ερμηνεία των δικαιοπραξιών, Αθήνα 2000.

Παπανικολάου Π., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, τομ. ΙΙΙ, Αθήνα, 1997, άρθρα 730 επ..

Παπαντωνίου Ν., Γενικές Αρχές του Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 1983.

Παυλόπουλος Πρ., σχόλιο σε Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 16/84, αναδημοσιευμένη υπό τον τίτλο «Η αίτηση θεραπείας» στο έργο του ιδίου Η σύμβαση εκτέλεσης δημοσίου έργου – Άρθρα και γνωμοδοτήσεις, Αθήνα, 1997, 197.

Ρόβλιας Ν., Τα δημόσια έργα στην κρίση των δικαστηρίων «Νομολογία 100», Αθήνα, 2003.

Σημαντήρας Κ., Γενικαί Αρχαί του Αστικού Δικαίου, Αθήνα, 1976.

Σολδάτος Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002.

Σπυριδάκης Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Γενικές Αρχές, том.1, Αθήνα, 2004.

Σπυριδάκης Ι., Εγχειρίδιο Αστικού Δικαίου, Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό Μέρος, том.2, β' μέρος, Αθήνα, 1993.

Σπυριδάκης Ι. - Περάκης Ε., Αστικός Κώδιξ: μετά σχολίων βιβλιογραφίας νομολογίας και ειδικών αστικών νόμων, Β/2, Ενοχικό δίκαιο (ειδικό μέρος), Αθήνα, 1978.

Σταθόπουλος Μ., Γενικό Ενοχικό Δίκαιο, Αθήνα, 2004.

Σταθόπουλος Μ., σε Α.Κ. Γεωργιάδη-Σταθόπουλου, том. IV, Αθήνα, 1997, άρθρο 904, παρ. 13, σελ. 596.

Σταμόπουλος Στ., Δημόσια Έργα, Αθήνα, 2000.

Σταμόπουλος Στ., Νέες εργασίες και απρόβλεπτες συνθήκες στις εργολαβικές συμβάσεις με κατ' αποκοπή τίμημα, ΔΕΕ 2003, 1318.

Σταμπέλου Χ., Κύρος τηλεομοιοτυπικά καταρτιζόμενης συμβάσεως, ΚριτΕ 1994, 150.

Τζίκα - Χατζοπούλου Α., Κατασκευή δημοσίων έργων, Αθήνα, 1994.

Τσούμας Β., Η οικοδόμηση με αντιπαροχή - Το δίκαιο του κατασκευαστή και του οικοπεδούχου, Αθήνα, 2003.

Υπουργείο Δικαιοσύνης – Συντακτική επιτροπή Αστικού Κώδικος,

Σχέδιον αστικού κώδικος εκπονηθέν υπό της Συντακτικής

Επιτροπής - Ενοχικόν δίκαιον, Αθήνα, 1935.

Φίλιος Π., Ενοχικό Δίκαιο - Ειδικό μέρος, τόμος Ι/2, Αθήνα, 1997.

Χασάπης Π., Συμβάσεις δημοσίων έργων στην Ελλάδα: Ανώμαλη

εξέλιξη και σχέση με τις αιρέσεις του Α.Κ. - Απαγόρευση

αναγκαίων εξωσυμβατικών εργασιών και σχέση με την

ανώμαλη εξέλιξη της σύμβασης, ΔιοικΔίκη 1997, 1381.

Χασάπης Π., Το δίκαιο των δημοσίων έργων, Ανάθεση - Εκτέλεση,

Αθήνα, 2003.

Χριστοδούλου Κ., Ηλεκτρονικά έγγραφα και ηλεκτρονική

δικαιοπραξία, Αθήνα, 2004.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΑ ΣΥΓΓΡΑΜΜΑΤΑ

Addante A., σχόλιο σε Cass. 28 Μαρτίου 2001, υπ' αριθμ. 4463,

Contratti 2001, 1135

Balbi A., σχόλιο σε Cass. 23 Μαρτίου 1999, υπ' αριθμ. 2745, Danno

e Resp 2000, 270.

Bravo D., σχόλιο σε Cass. 29 Μαρτίου 2002, υπ' αριθμ. 4622, Contratti 2002, 1006.

Castelli L., σχόλιο σε Cass. 30 Αυγούστου 2002, υπ' αριθμ. 12704, Contratti 2003, 470.

Chappel D., Understanding JCT Standard Building Contracts, Λονδίνο - Νέα Υόρκη, 2003.

Chindemi D., Revisione dei prezzi nell appalto tra privati, Foro It 1992, II, 2 επ..

Chitty, on Contracts, Specific Contracts, Λονδίνο, 1999, 28^η εκδ., τομ. 2.

Ciaflone – Giovanini, L' appalto di opere pubbliche, Μιλάνο, 1999.

Conserva A., σχόλιο σε Cass. 10 Φεβρουαρίου 1987, υπ' αριθμ. 1411, σε Riv Trim App, 1987, 1355.

Cornes D., Design Liability in the Construction Industry, Οξφόρδη, 1994.

Criscuolo D., σχόλιο σε Coll Arb 12 Νοεμβρίου 1999, Riv Arb 2000, 807.

De Regibus G.A., Riflessioni in tema di onerosità o difficoltà nell' esecuzione dell appalto, Giur It 1993. IV, 151.

De Tilla M., σχόλιο σε Cass 23 Σεπτεμβρίου 1996, υπ' αριθμ. 8395, Giust Civ 1997, 1015.

Della Bella S., σχόλιο σε Cass. 10 Σεπτεμβρίου 2002, υπ' αριθμ. 13158, Resp Civ e Prev 2003, 385.

Duncan Wallace I.N., Construction Contracts: Principles and policies in tort and contract, τομ. 2, Λονδίνο, 1996.

European International Contractors (εκδ.), EIC contractor's guide to the Fidic conditions of contract for plant and design-build (The new yellow book), ICLR 2003, 332.

Giannattasio C., L' appalto, σε Cicu A. - Messineo F. (επιμ.), Trattato di diritto civile e commerciale, Μιλάνο, 1967.

Gill W., Emden and Gill's Building Contracts and Practice, Λονδίνο, 1969.

Grasso P., σε Musolino G. (επιμ.), L' appalto pubblico e privato, Τορίνο, 2002, I, 35.

Greca A., σχόλιο σε Cass. 5 Φεβρουαρίου 2000, υπ' αριθμ. 1290, Giur It 2001, 266.

Huse J., Understanding and negotiating turnkey contracts, Λονδίνο, 1997.

Jarvin S., σχόλιο σε Jarvin S. – Derains Y. – Arnaldez J.J., Collection of ICC Arbitral Awards 1986-1990, Παρίσι – Νέα Υόρκη, 504.

Keating D., Keating on Building Contracts, Λονδίνο, 2001.

Lupton S., Update on JCT standard forms of contract in the UK – Revisions and new forms since 1998, ICLR 2003, 430.

Macario M., La rinegoziazione delle condizioni d' appalto, σε Iudica (επιμ.) Appalti pubbl e privati – Problemi e giurisprudenza attuali, Πάντοβα 1997, 136 επ..

Marossu A.M., σχόλιο σε Cass. 3 Φεβρουαρίου 1993, υπ' αριθμ. 1317, ForoIt 1994, I, 27.

Messineo F., Contratto derivato σε Contratto, Μιλάνο, 1961, 212 επ.
= Enciclopedia del diritto, Μιλάνο, 1962, X, 80 επ..

Messineo F., Dottrina generale del contratto, Μιλάνο, 1948.

Miele C., σχόλιο σε Trib Roma 17 Νοεμβρίου 1993, Foro It 1993, I, 379 επ.

Mirabelli G., I singoli contratti, Τορίνο, 1987.

Miriello E., σχόλιο σε Cass. 2 Φεβρουαρίου 2001, υπ' αριθμ. 1510, Riv Trim App 2002, 97.

Moscarini L.-V., Appalto σε Rescigno P. (επιμ.), Trattato di diritto privato, III, Τορίνο, 1987.

Murdoch J. - Hughes W., Construction Contracts, Law and Management, Λονδίνο - Νέα Υόρκη, 2003.

Musolino G., I vizi e le difformità dell' opera appaltata, Riv Trim App 2001, 263.

Musolino G., Il recesso ad nutum nel contratto di appalto, Riv Giur Edil 2002, 387.

Musolino G., L' appalto internazionale, Μιλάνο, 2003, 155 επ..

Nardelli G., σχόλιο σε Cass. 12 Μαΐου 2003, υπ' αριθμ. 7260, Giur It 2004, 758.

Pettinelli A., σχόλιο σε Cass. 28 Μαΐου 2001, υπ' αριθμ. 7242, Contr Stato Enti Publ 2001, 423.

Pike A., Analysis of the New Engineering Contract, Const.L.J. 2002, 18 (5), 360.

Rubino D. – Iudica G., Dell` appalto, σε Scialoja - Branca G. (επιμ.), Commentario del codice civile, Μπολόνια - Ρώμη, 1992,.

Stolfi M., Appalto σε Enciclopedia del diritto, Μιλάνο, 1958, II, 629επ..

Stolfi N., Diritto Civile, IV, Τορίνο, 1934.

Succi A., σχόλιο σε Cass. 21 Απριλίου 1994, υπ' αριθμ. 3794, Contratti 1994, 542.

Vacca C., σχόλιο σε Cass. 4 Δεκεμβρίου 1991, υπ' αριθμ. 13039, Resp Civ e Prev 1992, 368.

Vitali F., L' appalto, σε De Martino V., Commentario teorico - pratico al codice civile, Νοβάρα, 1973.

Walker D., Principles of Scottish Private Law, Οξφόρδη, 1970.

ΝΟΜΟΛΟΓΙΑΚΟ ΔΕΛΤΙΟ

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ

Α.Π. Ολ. 568/1975, ΝοΒ 1975, 1080.

Α.Π. Ολ. 275/1971, ΝοΒ 1976, 862.

Α.Π. 1628/2003, ΕλλΔνη 2004, 724.

Α.Π. 250/1998, ΝοΒ 1999, 772.

Α.Π. 972/1994, ΑρχΝ 1994, 498 = ΕΕΝ 1995, 578.

Α.Π. 962/1982, ΝοΒ 1983, 990.

Α.Π. 1006/1974, ΝοΒ 1975, 605.

Α.Π. 729/1974, ΝοΒ 1975, 309.

Α.Π. 524/1974, ΝοΒ 1975, 41.

Α.Π. 983/1973, ΝοΒ 1974, 510.

Α.Π. 52/1970, ΝοΒ 1970, 781.

ΕΦΕΤΕΙΑ

ΕφΑθ 5700/1999, ΕλλΔνη 2000, 194 = ΝοΒ 2000, 281.

ΕφΔωδ 218/1998, Αρμ 1999, 360.

ΕφΑθ 1700/1994, ΑρχΝ 1995, 11.

ΕφΑθ 1699/1994, ΕλλΔνη 1995, 883.

ΕφΚρητ 310/1994, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 37/3.

ΕφΘεσ 1022/1992, Αρμ 1992, 710.

ΕφΘεσ 955/1993, Αρμ 1993, 529.

ΕφΑθ 3588/1987, ΕλλΔνη 1988, 1621.

ΕφΚρητ 217/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/2.

ΕφΘεσ 160/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/2.

ΕφΑθ 20/1987, ΕλλΔνη 1987, 307.

ΕφΚρ 191/1986, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/1.

ΕφΑθ 7712/1985, ΕλλΔνη 1986, 125.

ΠΡΩΤΟΒΑΘΜΙΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΜΠρωτΑθ 1693/2004, ΔιΜΕΕ 2004, 404.

ΕιρΠάρου 36/1989, ΑρχΝ 1991, 650.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΑ

ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΤΗΣ ΕΠΙΚΡΑΤΕΙΑΣ

ΣΤΕ 3075/2004, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 578/2004, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 3039/2003, Ν.Δ.Ε. τ.4, λήμμα 42/1.

ΣΤΕ 2031/2003, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 619/2003, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 604/2003, ΔιοικΔικ 2004, 1057.

ΣΤΕ 619/2002, Ν.Δ.Ε. τ.4, λήμμα 59/1.

ΣΤΕ 2804/2000, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 4738/1997, ΔιοικΔικ 1998, 454.

ΣΤΕ 3307/1997, ΕλλΔνη 1998, 1128.

ΣΤΕ 3305/1997, ΔιοικΔικ 1998, 458.

ΣΤΕ 1674/1997, ΔιοικΔικ 1999, 965.

ΣΤΕ 4296/1996, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 4079/1996, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 43/3.

ΣΤΕ 2628/1996, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 2069/1996, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΣΤΕ 1921/1993, Ε.Δ.Ε. 1994, 156.

ΣΤΕ 3117/1992, ΕλλΔνη 1994, 50 = ΔιοικΔικ 1993, 402.

ΣΤΕ 472/1992, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/12.

ΣΤΕ 74/1992, ΔιοικΔικ 1992, 1145 = ΝοΒ 1993, 364.

ΣΤΕ 1806/1991, ΕλλΔνη 1998, 1129.

ΣΤΕ 2235/1990, ΔιοικΔικ 1990, 1120.

ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΑ ΕΦΕΤΕΙΑ

ΔΕΦΑΘ 1295/2003, ΔιοικΔικ 2004, 1070.

ΔΕΦΑΘ 3072/2002, Δίκη 2003, 611.

ΔΕΦΠειρ 329/2001, βάση νομικών δεδομένων «NOMOS».

ΔΕΦΑΘ 3918/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/20.

ΔΕΦΘεσ 2121/2000, ΔιοικΔικ 2001, 40.

ΔΕΦΠειρ 1995/2000, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 6/2.

ΔΕΦΑΘ 1931/2000, ΔιοικΔικ 2001, 758.

ΔΕΦΧαν 342/2000, ΔιοικΔικ 2001, 532.

ΔΕΦΛαρ 339/2000, ΔιοικΔικ 2001, 243.

ΔΕΦΑΘ 2656/1999, ΔιοικΔικ 2000, 1003.

ΔΕΦΑΘ 1485/1999, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/14.

ΔΕΦΑΘ 5150/1998, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 43/7.

ΔΕΦΑΘ 3357/1998, ΔιοικΔικ 1999, 968.

ΔΕΦΛαρ 314/1998, ΔιοικΔικ 2000, 397.

ΔΕΦΑΘ 4349/1997, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 10/1 και 52/1.

ΔΕΦΑΘ 4333/1997, ΔιοικΔικ 1999, 711.

ΔΕΦΑΘ 3398/1997, ΔιοικΔικ 1998, 750.

ΔΕΦΑΘ 1090/1997, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 42/5.

ΔΕΦΑΘ 723/1997, ΔιοικΔικ 1998 σελ. 152.

ΔΕΦΑΘ 668/1997, ΔιοικΔικ 1998, 157.

ΔΕΦΑΘ 3759/1996, ΔιοικΔικ 1998, 158.

ΔΕΦΑΘ 2755/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1461.

ΔΕΦΑΘ 603/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1452.

ΔΕΦΘεσ 422/1996, ΔιοικΔικ 1997, 781.

ΔΕΦΛαρ 54/1996, ΔιοικΔικ 1997, 1234.

ΔΕΦΑΘ 1587/1995, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 51α/15.

ΔΕΦΙωαν 136/1995, ΔιοικΔικ 1996, 1195.

ΔΕΦΑΘ 3099/1994, ΔιοικΔικ 1995, 657.

ΔΕΦΑΘ 2805/1994, ΔιοικΔικ 1995, 657.

ΔΕΦΑΘ 2134/1994, ΔιοικΔικ 1995, 658.

ΔΕΦΑΘ 1682/1994, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 32/3.

ΔΕΦΑΘ 1635/1994, ΔιοικΔικ 1995, 160.

ΔΕΦΑΘ 1450/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1369 = ΕλλΔνη 1995, 458.

ΔΕΦΑΘ 779/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1374.

ΔΕΦΑΘ 307/1994, ΔιοικΔικ 1994, 1369.

- ΔΕφΚομ 200/1994, Ε.Δ.Ε. 1994, 328.
- ΔΕφΘεσ 27/1994, ΔιοικΔικ 1995, 159.
- ΔΕφΘεσ 188/1993, Ε.Δ.Ε. 1993, 256.
- ΔΕφΑθ 4396/1992, Ν.Δ.Ε. τ. 2, λήμμα 42/33.
- ΔΕφΑθ 2019/1992, ΔιοικΔικ 1994, 383.
- ΔΕφΑθ 779/1992, ΔιοικΔικ 1994, 1374.
- ΔΕφΠειρ 2314/1991, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/22.
- ΔΕφΑθ 543/1991, ΔιοικΔικ 1991, 1311.
- ΔΕφΑθ 370/1991, ΔιοικΔικ 1991, 1186.
- ΔΕφΑθ 3722/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/25.
- ΔΕφΑθ 1450/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 42/11.
- ΔΕφΑθ 1441/1990, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/5.
- ΔΕφΘεσ 283/1990, Ν.Δ.Ε. τ.2, λήμμα 59/1.
- ΔΕφΑθ 4123/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 42/10.
- ΔΕφΑθ 2332/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/5.
- ΔΕφΘεσ 240/1989, ΔιοικΔικ 1989, 1394.
- ΔΕφΘεσ 183/1989, ΔιοικΔικ 1990, 424.
- ΔΕφΘεσ 92/1989, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 38/14.
- ΔΕφΑθ 3677/1988, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 37/8.
- ΔΕφΑθ 3619/1988, Ε.Δ.Ε. 1989, 293.
- ΔΕφΘεσ 100/1988, ΔιοικΔικ 1989, 1144.
- ΔΕφΑθ 654/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 10/1 και 34/3.
- ΔΕφΑθ 497/1987, Ν.Δ.Ε. τ. 1, λήμμα 6/2.

ΔΕΦΚομ 255/1987, Ν.Δ.Ε. τ.1, λήμμα 38/3.

ΕΛΕΓΚΤΙΚΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ

Ε.Σ. Ολομ. 7/2001, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Ολομ. (πρακτικ. Σ7Δ) 7/2001, αδημοσίευτα.

Ε.Σ. Τμ. IV 94/2005, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. VI 15/2005, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 5/2005, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 88/2003, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 48/2003, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 101/2002, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 56/2002, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 17/2002, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 98/2001, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 93/2001, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 45/2001, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 6/2001, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. V (πρακτικ.) 186/2000, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 98/2000, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 33/2000, αδημοσίευτη.

Ε.Σ. Τμ. IV 66/1999 σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

Ε.Σ. Τμ. IV 29/1998, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

Ε.Σ. Τμ. IV 57/1997, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

Ε.Σ. Τμ. IV 49/1997, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 43 Ν.609/1985.

Ε.Σ. Τμ. IV 58/1995, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984.

Ε.Σ. Τμ. IV 101/1994, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 8 Ν.1418/1984..

Ε.Σ. (πρακτ.) 64/1992, ΕΕργΔ 1993, 130.

Ε.Σ. Τμ. I 259/1983, σε Σολδάτο Δ., Δημόσια Έργα - Ανάθεση Μελετών, Νομοθεσία - Ερμηνεία - Νομολογία, Θεσσαλονίκη, 2002, άρθρο 43 Ν.609/1985.

ΓΝΩΜΟΔΟΤΗΣΕΙΣ

Γνμδ Ν.Σ.Κ. Ολομ. 227/2003, βάση νομικών δεδομένων «ΝΟΜΟΣ».

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 26/2004, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 495/2001, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 494/2000, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 288/2000, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 535/1999, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 9/1999, Ν.Δ.Ε. τ.3, λήμμα 38/2.

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 580/1998, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 410/1998, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 455/1997, Νομ.Δελτ. Ν.Σ.Κ. 1997, 72 = τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 274/1997, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 109/1997, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 241/1995, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 497/1991, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

Γνμδ Ν.Σ.Κ. 97/1989, τράπεζα νομικών πληροφοριών Δ.Σ.Α..

ΑΛΛΟΔΑΠΗ ΝΟΜΟΛΟΓΙΑ

Cass 9 Ιουλίου 2004, υπ' αριθμ. 12681, Urb e App 2004, 1167.

Cass 6 Ιουνίου 2003, υπ' αριθμ. 9077, Giust It 2003, 2510.

Cass 22 Απριλίου 2003, υπ' αριθμ. 6398, Giust It 2003, 1956.

Cass 28 Μαΐου 2001, υπ' αριθμ. 7242, Contr Stato Enti Publ 2001, 423.

Cass 5 Απριλίου 2000, υπ' αριθμ. 4192, Mass 2000.

Cass 8 Απριλίου 1999, υπ' αριθμ. 3393, σε Mass Foro It, 1999, 415.

Cass 15 Μαρτίου 1995, υπ' αριθμ. 3040, σε Rep Foro It, 1995, Appalto, 34.

Cass 27 Φεβρουαρίου 1995, υπ' αριθμ. 2290, σε Rep Foro It, 1995, Appalto, 33.

Cass 21 Απριλίου 1994, υπ' αριθμ. 3794, Contratti 1994, 536.

Cass 18 Αυγούστου 1993, υπ' αριθμ. 8749, σε Riv. Giur. Edil., 1994, I. 314.

Cass 6 Μαρτίου 1993, υπ' αριθμ. 2723, σε Mass Giur It, 1993, 282.

Cass 5 Ιουνίου 1991, υπ' αριθμ. 6363, σε Mass Giur It, 1991, 552.

Cass 10 Φεβρουαρίου 1987, υπ' αριθμ. 1411, σε Riv Trim App, 1987, 1355.

Cass 24 Ιουνίου 1980, υπ' αριθμ. 3967, σε Rep Giust Civ, 1980, 70.

Trib Roma 24 Μαΐου 2000, Giur Rom 2000, 389.

Trib. Milano 20 Απριλίου 1998, σε Giust. 1998, 2639.

Coll.Arb., 14 Οκτωβρίου 1976, σε Arb. e app. 1977, 134.

Cass Civ. 3^e, 17 mai 1995, Bull. civ. III, num. 122.

Greenmast Shipping vs. Jean Lion et Cie, [1986] 2 Lloyd's Rep. 277.